

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ: İÇERİĞİ VE SINIRLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Çağdaş ZARPLI

Kütahya - 2008

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ: İÇERİĞİ ve SINIRLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Prof. Dr. M. Sami DENKER

Hazırlayan
Çağdaş ZARPLI

Kütahya 2008

Kabul Onay

Çağdaş ZARPLI'nın hazırladığı “İfade Özgürlüğü:İçeriği ve Sınırları” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmenliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

...../...../2008

Tez Jürisi

Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SADOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Hasan DURAN

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İfade Özgürlüğü: İçeriği ve Sınırları” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ /2008

Çağdaş ZARPLI

ÖZGEÇMİŞ

18.03.1983 tarihinde İzmir'de doğdu. İlkokulu İzmir Rıza Özmenoğlu İlköğretim Okulu'nda, ortaokulu M.E.V. İzmir Özel Eğitim Kurumları Avni Akyol Lisesi'nde ve lise eğitimini İzmir Altmışınç Yıl Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2001 yılında girmeye hak kazandığı Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü'nden 2005 yılında mezun oldu.

Eylül 2005 döneminde Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 18 Ekim 2005 tarihinde Dumlupınar Üniversitesi, Bilecik İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı'na Araştırma Görevlisi unvanıyla atandı. Halen Bilecik Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

ÖZET

Temel hak ve özgürlükler demokratik sistemin temelini oluşturur. İnsan haklarına önem verilmesi, demokrasinin işlerliği açısından son derece önemlidir. Demokrasiyi otoriter sistemlerden ayıran temel fark çoğulculuk ve insan haklarıdır.

Demokratik sistemin temel noktalarından biri olan çoğulculuk, ancak ifade özgürlüğünün olabildiğince geniş tutulmasıyla gerçekleştirilebilir. Azınlığın korunması ve azınlığa iktidar olma şansının sağlanabilmesi için ifadenin mümkün olduğunca sınırlandırılmaması gerekir. Bunun yanında ifade özgürlüğü de diğer özgürlükler gibi mutlak değildir. Çağdaş hukuk sistemi içerisinde her ülkede kimi durumlarda sınırlandırılması gerekir.

İfade özgürlüğü sınırlandırılırken son derece titiz davranılmalıdır. Sınırlama ancak ifadenin bireye ve topluma zarar verdiği noktalarda gerçekleşebilir. Demokraside hürriyetler kural, sınırlandırma istisnadır. Dolayısıyla ifade özgürlüğü olabildiğince dar bir çerçevede sınırlandırılmalı ve hukuk sistemi içerisinde yer alan sınırlandırmanın kurallarına uyulmalıdır.

ABSTRACT

Fundamental rights and freedoms are the main part of the democratic system. To make a point of human rights is very important about functioning of democracy. The main differences between democracy and authoritarian systems are pluralism and human rights.

Pluralism can be realized by to make a point of freedom of expression. Freedom of expression hasn't to be restricted as soon as possible, for protecting minority and give them a chance for being majority. But freedom of expression isn't unconditioned like the other freedoms. Sometimes it also has to be restricted in democratic system.

Freedom of expression only can be restricted when it is used as abuse of rights. In democratical system freedoms can be restricted in only exceptional cases. By the way freedom of expression hasn't to be restricted as soon as possible. Restricting can be done according to laws.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
TEZ HAKKINDA.....	xi
TEZ METNİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. İFADE KAVRAMI	4
1.1.1. Davranışsal İfade	5
1.1.2. Sembolik İfade	6
1.1.3. Sanatsal İfade	7
1.1.4. Değer Bakımından Düşük İfade Kategorileri	9
1.1.4.1. Müstehcenlik İçeren İfade	10
1.1.4.2. Irkçılık ve Nefret	13
1.1.4.3. Tehdit Amaçlı İfade	16
1.2. İFADE HÜRRİYETİ KAVRAMI	17
1.2.1. Anlam ve İçerik Bakımından İfade Hürriyeti	20
1.2.1.1. Konuya Göre İfade	24
1.2.1.1.1. Tür Bakımından İfade.....	24
1.2.1.1.2. Nitelik Bakımından İfade.....	24
1.2.1.2. Araca Göre İfade	24
1.2.1.2.2. Dil Bakımından İfade	24
1.3. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN FELSEFİ TEMELLERİ	25
1.3.1. Gerçeğin Ortaya Çıkarılması Teorisi	28
1.3.2. Demokratik Süreç Teorisi	31
1.3.3. Bireysel Otonomi ve Özgürlüğe Dayanan Teori	32
1.4. BELGELERDE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ	33

1.5. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI, UNSURLARI VE SINIRLARI	
1.5.1. İfade Özgürlüğünün Kapsamı	41
1.5.2. İfade Hürriyetinin Unsurları	47
1.5.2.1. Haber, Fikir Alma veya Verme Hürriyeti.....	48
1.5.2.2. Kanaat Hürriyeti.....	50
1.5.2.3. Kanaatlerin Açıklanması Hürriyeti	52

İKİNCİ BÖLÜM

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI

2.1. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANDIRILMASI	56
2.1.1. Bireyi Korumaya Yönelik Sınırlama Nedenleri	57
2.1.1.1. Genel Sağlık ve Genel Ahlakı Korumak Amacıyla İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması	58
2.1.1.1.1. Müstehcenlik İçeren Yayınlar	60
2.1.1.1.2. Kürtaj Bilgisi Hakkında Sınırlandırma	63
2.1.1.2. Başkalarının İtibar ve Haklarını Korumak Amacıyla İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması	64
2.1.2. Genel Yararı Korumaya Yönelik Sınırlama Nedenleri	69
2.1.2.1. Ulusal Güvenlik Amacı ile İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması	70
2.1.2.2. Olağanüstü Dönemlerde İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması	77
2.1.2.3. Dış Güvenlik Amacı ile İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması	77
2.1.2.4. Suç İşlenmesini Önlemek Amacı ile İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması	78
2.1.2.2.1. Basının Denetimi	79
2.1.2.2.2. Cezaevi Düzeninin Koruması	82
2.1.2.2.3. Askeri Düzenin Koruması	83
2.1.2.3. Yargı Bağımsızlığını Koruma	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN SINIRLAMANIN SINIRLARI

3.1. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN NİTELİĞİ İTİBARIYLA DİĞER ÖZGÜRLÜKLERDEN FARKLI OLMASI	87
3.2. SINIRLAMADA MEŞRU AMAÇ ŞARTI	88
3.3. ÖLÇÜLÜLÜK	89

3.4. DEMOKRATİK TOPLUM DÜZENİN GEREKLERİ	90
SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	93
KAYNAKÇA	95
DİZİN	106

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABA	: Avrupa Birliği Hakkında Antlaşma
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Komisyonu
BM	: Birleşmiş Milletler
CD.	: Ceza Dairesi
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
md.	: Madde
s.	: Sayfa
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türkiye Cumhuriyeti Kanunu
vd.	: Ve diğerleri

TEZ HAKKINDA

1. Araştırmanın Problemi

Türkiye’de ve dünyada düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü diğer insan hakları sorunlarıyla beraber oldukça tartışmalı bir konudur. Özellikle demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerde öncelikli olarak müdahale edilen bu alan, titizlikle incelenmesi gereken bir özgürlüktür. Türkiye’de ve dünyada düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğünün geçirdiği tarihsel aşamalara dayanılarak hangi dönemlerde, ne kadar müdahale edildiği; bireylerin kanaatlerini açıklama noktasında sahip olduğu serbesti ve bununla beraber düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda olması gerekenin ne olduğu incelenecektir.

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü kavramlarını teorik literatür temellerine dayanarak incelemek ve düşünce özgürlüğünün demokrasi üzerindeki etkisini ortaya koyup özellikle Türkiye’deki mevcut durumu belirtmektir.

3. Araştırmanın Önemi

Düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü, demokratikleşme yolunda gerçekleştirilmesi gereken önemli noktalardan biridir. Çoğunluğun iradesinin doğru, azınlığın iradesinin yanlış olarak kabul edildiği düşünce tarzının yerine çoğulculuğun benimsenmesi ve azınlık görüşlerine saygı gösterilmesinin temelini düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü oluşturmaktadır. Düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü, çoğulcu düşünce yapısının ve dolayısıyla demokrasinin temelini oluşturması bakımından son derece önemli ve ortaya konması gereken bir konudur.

4. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmanın hipotezi, düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü, demokrasinin önemli bir göstergesi olmasıdır. Bireylerin kanaatlerini açıklama özgürlüğünün hukuk düzenince güvence altına alınmış olması gerekmektedir. İnsan haklarının en önemlilerinden olan düşünceyi ifade özgürlüğü, farklılıklara saygı gösterilmesinin ve öteki kimliklerle beraber yaşayabilmenin de temelini oluşturmaktadır. Bu yüzden modern toplumda ifade özgürlüğü olmazsa olmazlardandır ve devlet tarafından güvence altında tutulması ve mümkün olduğunca az müdahale etmesi gerekir.

5. Araştırmanın Kapsam Ve Sınırlılıkları

Araştırmamız, insan hakları alanındaki sorunlardan yalnız düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğünü incelemekte; bunun yanında düşünce ve ifade özgürlüğünün tarihsel gelişimini inceleyerek özellikle Türkiye'deki mevcut durum ortaya konarak, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması ve bu sınırlamanın sınırlarının ne olması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

6. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma, düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili literatür taramasına dayanmaktadır. Bunun yanında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları incelenecek; Türkiye'ye bu konuda yapılan eleştiriler ve aleyhinde sonuçlanan örnek davalar üzerinde durulacaktır.

TEZLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Tezle ilgili olarak literatür taraması yapılmıştır.

TEZ METNİ

GİRİŞ

İnsanın var olmasıyla eş anlamlı kabul edilen düşünme yetisine bağlı olarak, düşünme ve düşündüğünü söyleyebilme özgürlüğü insan hak ve özgürlüklerinin özünü teşkil etmektedir.

İnsan düşünecek; düşündüğünü korkusuzca söyleyebilecek; başka düşünceleri dinleyebilecek ve gerçeği bulacaktır. Düşünce özgürlüğü böylece insanın araştırma, gerçeği öğrenme ya da bulma haklarını yaşama geçirebilmenin aracıdır.¹

Düşünce özgürlüğü; bir kişi içinde yaşadığı grupta yaygın olarak “doğru” kabul edilen bilgilere veya geçerli olan “genel düşüncelere” aykırı düşünceler getirdiği zaman, o kişinin temel ve diğer haklarına zarar verilmemesidir.²

Kişinin bedeni üzerindeki hakkından sonra en önemli hak olarak kabul edilen düşünce özgürlüğü; insanın insan olduğu gerçeğine dayanan, ilkelikle gelişmişlik arasındaki farkı belirleyen ve her alandaki ilerlemenin dinamiğini oluşturan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Diğer hak ve özgürlüklerde olduğu gibi düşünce özgürlüğü üzerinde de ittifak edilmiş bir tanım mevcut değildir. Bu konudaki görüş ayrılıkları, genellikle düşünce özgürlüğünün kapsamı üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Evrensel ilkeler göz önüne alınarak yapılacak bir tanımın, doğası gereği sınırlayıcı değil; olabildiğince özgürlükçü olması gerekmektedir. Bu anlamda düşünce özgürlüğü, insanın serbestçe düşünebilmesini ve bilgilere ulaşabilmesini, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmamasını ve takibata uğramamasını, bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte çeşitli yollardan serbestçe açıklayabilmesini, başkalarına aktarabilmesini ve yayabilmesini ifade eder. Dolayısıyla “düşünceyi açıklama” ya da “ ifade özgürlüğü” gibi terimlerle de ifade edilebilen düşünce özgürlüğünü, insanın iç dünyası ile ilgili olan “düşünme olgusuna” indirgememek gerekmektedir. Zira bu özgürlükten kastedilen, düşüncelerin başkalarına açıklanmasıdır. Dolayısıyla düşünce özgürlüğü denildiği zaman, düşünceyi açıklama özgürlüğü kastedilmektedir. Düşünme, kişinin iç dünyasını ilgilendirdiğinden hukuksal alanın dışında kalır. Ancak durum böyle olmasına rağmen, demokrasinin tüm kurum ve

¹ Yılmaz Aliefendioğlu, “Bir Temel İnsan Hakkı : Düşünce Özgürlüğü”, **Yeni Türkiye** sayı: 22, s.804.

² Algan Hacaloğlu, “Düşünce ve Düşünceyi İfade Özgürlüğü Demokrasinin Omurgasıdır.”, **Yeni Türkiye** sayı: 22, s.776.

³ Mesut Kınalı, “Düşünce Özgürlüğü”, **Yeni Türkiye** sayı: 22, s.814.

kurullarıyla işlerlik kazanmadığı ülkelerde, düşünme özgürlüğünün dahi hukuksal alan içine sokularak müdahale edildiği görülmektedir.⁴ Başka bir deyişle, düşünce özgürlüğü ile düşünceyi ifade özgürlüğü iç içedir. Düşünce, ancak açıklandığı zaman anlam ve değer kazanır. Düşüncenin bireysel veya kitlesel iletişim araçları ile toplantılarla, gösteri yürüyüşleri ile, demokratik kitle örgütleri aracılığıyla açıklanması olanağı sağlandığında düşünce özgürlüğü gerçek anlamda derinlik kazanır.⁵ Düşünce özgürlüğü, en yalın deyişle, kişinin özgürce düşünebilme yetisine, düşünce ve kanı özgürlüğüne sahip olmasının yanında, düşünce ve kanılarını serbestçe açıklayabilmesi anlamına gelir. Geniş anlamda ise, bunlara ek olarak başka düşüncelere ulaşabilme ile din ve vicdan özgürlüklerini de içerir. Bu noktada başka düşüncelere ulaşabilmek derken haber alma ile bilim ve sanat özgürlüklerinden söz edilmektedir.

---

⁴ Mesut Kınalı, **a.g.m.**, s.814.

⁵ Algan Hacaloğlu, **a.g.m.**, s.776.

BİRİNCİ BÖLÜM
İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. İFADE KAVRAMI

İfade kavramı, bakış açısına göre değişebilen ve ülkeden ülkeye yorumlanışı da farklılıklar gösterebilen bir kavramdır. Bunun gibi ifade özgürlüğü kavramının da ülkeden ülkeye göre yorumlanışı farklılık gösterebilmektedir. İfade kavramı ile tam olarak ne kastedildiği konusunda tam bir fikir birliği yoktur.⁶

Bir tanıma göre ifade; düşüncelerin sözlü ve yazılı açıklanmaları ile yayma faaliyetini de içerecek şekilde, ifadeye konu olabilecek tüm unsurların her türlü ifade şekillerinden yararlanılarak harici aleme aktarılması anlamına gelmektedir.⁷

Kısaca ifade; kişi veya kişilerin duygu ve düşüncelerini karşı tarafa aktarmasıdır.⁸

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK)'nin içtihadına göre, "ifade (expression)" terimi, türü ne olursa olsun, sosyal, siyasi, hukuki vs. her türlü görüş açıklamasını kapsamaktadır.⁹ Burada kullanılan vasıtanın türü önemli olmamakta, sözlü ya da yazılı olsun; yazılı basın, radyo-televizyon, sokak gösterileri ya da toplantı aracılığıyla olsun, serbest kamuoyunun oluşumuna imkan veren her türlü görüş aktarımı, ifade sayılmaktadır.

Genel olarak ifade kavramı, kişinin özgür ortamda, bilinci yerinde olarak kendini ifade edebilmesi ve iç duygularını çeşitli davranışlar yolu ile ortaya koyabilmesi olarak tanımlanabilir. Görüldüğü üzere ifade kavramının, ruh sağlığı, bilinç ve özgürlükle birebir ilintisi bulunur. Kişinin kendini ifade etmesi; sözlü, yazılı ya da davranışsal yolla olabilmektedir. İfadenin yayımlanması, düşüncenin cisimleşmesi aşamasıdır.¹⁰ Yani herhangi bir düşünce, yayımlanmadığı sürece ifade değeri taşımaz. Yine ifade dışsal dünyada bir etki doğurur ya da doğurmayı amaçlar.¹¹ Düşünce ile ifade arasındaki temel ayrım buradadır. Öte yandan düşünce ile ifade arasında karşılıklı

⁶ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **21.Yüzyıl'da İfade Hürriyeti**, (Çev. A.Nuri Yurdusev), Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Temmuz 2003, s.16.

⁷ Adnan Küçük, **İfade Hürriyetinin Unsurları**, 1.Baskı, Liberal Düşünce Topluluğu, Cantekin Matbaası, Eylül 2003, s.11.

⁸ T.Ayhan Beydoğan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasî İfade Hürriyeti**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Ağustos 2003, s.13.

⁹ Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rifat Murat Önok, 1.Baskı, **İnsan Hakları El Kitabı**, Ankara, 2006, s.195.

¹⁰ Adnan Küçük, **a.g.e.**, s.10.

¹¹ Osman Can, "Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü: Anayasal Sınırlar Açısından Neler Değişti?", **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, s.90.

bir ilişki vardır. Düşünme ifadenin kaynağını oluşturur.¹² İfadelere, ifade üsluplarına ve şekillerine uygulanacak sınırlandırmalar, düşüncelere uygulanacak sınırlamalar olacaktır. Ayrıca bugün hoş gitmeyen, alışık olunmayan fikirler, yarının benimsenen fikirleri haline gelebilmektedir.¹³

Herhangi bir duygu ve düşünce iletimi, ister sözlü, ister yazılı, isterse davranışsal yolla olsun, yada sanatsal, sembolik, eylemli yada eylemsiz bir özellik arz etsin, bu düşünce iletimine ifade denilmektedir. İfade kavramı, düşünceyi savunmayı, başkalarına anlatmayı, yayımlamayı (basın özgürlüğü), benimsetmeye çalışmayı (telkin etmeyi) veya önermeyi içerir. İfade kavramı, bütün bu kavramların anlamlarını içerecek şekilde daha geniş bir kapsama sahiptir.^{14,15,16}

İfadenin iki farklı anlamı vardır. Birincisi, haber veren ve haber alanı gerektiren haberleşme (iletişim), ikincisi ise iletişimi kapsamaksızın belirli hareketleri açıklayan ifadedir. İfade bir yandan haberleşme diğer yandan iç duyguların dışarıya vurulması şeklinde olabilmektedir.¹⁷

İfade kavramı niteliklerine göre üçe ayrılır. Bunlar; eylemsel ifade, sembolik ifade ve sanatsal ifadedir. Aşağıda bunlar kısaca açıklanmaktadır.¹⁸

1.1.1. Davranışsal İfade

Davranışsal ifade; ifadelerin çeşitli eylem tipleri yoluyla ortaya konulmasıdır. Eylemler de iletişimdir. Günlük hayatımızda pek çok davranışsal ifade biçimine başvururuz. Örneğin el sallama aynen sözlü ifade ettiğimiz gibi “güle güle” veya “hoşça kal” manasını taşıyabilmektedir. Gündelik hayatımızda sıkça kullandığımız eylemsel ifadeler, el sallama, göz kırpması gibi eylemlerimizdir.¹⁹ Öte yandan eylemsel

¹² Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.16.

¹³ Harold Joseph Laski, **Düşünce Özgürlüğü**, 1.Baskı, (Çev. Yücel Sayman), Dönem Yayınları, İstanbul, 1966, s.10.

¹⁴ Adnan Küçük, **a.g.e.**, s.10.

¹⁵ Süleyman Dost, **Avrupa İnsan Hakları Yargısında İfade Özgürlüğü ve Türkiye**, 1.Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta, Kasım 2001, s.14.

¹⁶ Süleyman Dost, **Avrupa İnsan Hakları Denetim Organlarının İçtihatlarına Göre İfade Özgürlüğü ve Türkiye**, Tez Dan. Yrd. Doç. Dr. Faruk Turhan, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sos.Bil.Ens. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta 2001, s.8.

¹⁷ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.11.

¹⁸ Kasım Karagöz, **İfade Özgürlüğü ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sınırlandırılması Sorunu**, Doktora Tezi, A.Ü. Sos.Bil.Ens. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2004, s.19.

¹⁹ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.21.

ifadelerimiz olumlu ya da olumsuz yüklenimler taşıyabilirler. Örneğin beğendiğimiz bir olayı alkışlayarak hem yerebilir hem de övebiliriz. Yani eylemsel hareketlerimiz, durumdan duruma değişik manalar taşıyabilir. Bir başka eylemsel ifade örneği, bir zamanlar sıkça başvurulmuş açlık grevleridir. Grev, lokavt eylemleri de eylemsel ifadeler sınıfına girer. Eylemsel ifadede bulunan kişiler, bu yöntemin etkili bir yöntem olduğunu düşünerek bu yola başvururlar. Öte yandan grev uygulamaları demokratik toplumlarda, demokrasilerin sağlıklı işlediğinin bir göstergesi olarak toplum yararına görülmektedir.²⁰ Zira demokrasinin temelini temel hak ve hürriyetler oluşturmaktadır.²¹ Burada belirleyici olan Devletlerin yasaları olup, kanunların dışına çıkıldığında yine devletin yasaları devreye girmektedir. Nitekim Montesquieu'ya göre hürriyet, kanunların izin verdiği her şeyi yapabilme hakkıdır.²² Demokratik toplumlarda hükümetin bir eylemi kısıtlaması ancak toplumun genel yararı söz konusu olduğunda olabilmektedir.²³ İfade hürriyetini garanti altına alan ülkeler ifadeyi sınırlamaktan çok eylemi düzenlemelere tabi tutarlar. Grev ve lokavt gibi eylemsel ifadelerin tertip edilmesini bağımsız sendikalar üstlenmekte olup, bugün sendikalar çağdaş demokrasinin tamamlayıcı unsuru ve onun ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedirler.²⁴

Gündelik hayatımızda sözle ifade edebileceğimiz pek çok duygumuzu, eylemsel ifadeler yoluyla ortaya koymaya çalışırız. Örneğin hoşça kal diyeceğimiz yerde, bir el hareketiyle duygumuzu ifade ederiz.²⁵

1.1.2. Sembolik İfade

Sembolik ifadede, ifade farklı formlara bürünebilmektedir. Bütün bu formlar semboliktirler. Örneğin bu bir söz, yazı, resim, grafik, heykel ya da bayrak olabileceği gibi birkaçının karışımı şeklinde de olabilmektedir. Hepsinin ortak noktası belli bir fikri sembolize ediyor olmalarıdır.²⁶ Örneğin Haç işareti, Hıristiyan alemini betimler. Yine Kızılay, İslam alemi ile özdeşleşmiştir.

²⁰ Harold Joseph Laski, **a.g.e.**, s.32.

²¹ Adnan Küçük, **a.g.e.**, s.1.

²² Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Teorik ve Pozitif Gelişmeler Hürriyetlerin Korunması Problemi, 2.Baskı, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1968, s.5.

²³ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.21.

²⁴ Münci Kapani, **a.g.e.**, s.225.

²⁵ <http://www.kocaelibarosu.org.tr/dergi/?islem=goster&makale=65> (20.03.2007).

²⁶ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.24.

Günümüzde sembolik ifadeler de, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin Amerikan Yüksek Mahkemesi sembolik ifadeleri ifade özgürlüğü kapsamına almış ve kısıtlanamayacaklarına karar vermiştir.²⁷

1.1.3. Sanatsal İfade

Günümüzde sanatsal ifade ve sanatsal ifadenin neyi içerdiğine dair yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Tartışmaların odak noktasını bir eserin sanatsal ifade arz edebilme sınırları oluşturmaktadır. Örneğin dans etmeyi ele alacak olursak, dans etme hangi noktaya kadar sanat olarak ifade olur, hangi noktadan sonra sanat olarak ifade olmaktan çıkar ve ifade hürriyeti altında korunmayan bir eylem olur, bunun sınırları belirlenmeye çalışılmaktadır.²⁸

Greenawalt'a göre resim, müzik ve dans gibi sözsüz ifadeler ifade hürriyeti kapsamına şu şartlarda girebilirlerdi:

- a) Eseri yapan, vakaları veya değerleri anlatmak isterse,
- b) izleyiciler niyetin bu olduğunu anlarırsa,
- c) hükümetin bastırma girişimi sanatçının mesajına dayanırsa.²⁹

Greenawalt aynı zamanda çoğu sözsüz ifade ve eylemin mesajının genellikle ifade hürriyetinin mantıksal gerekçesine uymadığı görüşündedir.

Sanatsal ifade, müzik, resim, edebiyat, dans vb. gibi sanat dallarındaki eserler yoluyla ortaya konulan ve belli çağrışımları olan, imgeler taşıyabilen, mesajlarını doğrudan değil de yan anlamlarla ifade edebilme gücüne sahip ifade türüdür. Sanatsal ifadenin insanlar üzerindeki etkisi, eylemsel ve sembolik ifadeden daha güçlüdür. Bunun yanında sanatsal ifadelerin diğer ifade türlerinden ayrı tutulmaları yerinde olacaktır. Yani sanatsal ifadeler diğer ifade türlerine göre daha fazla koruma altındadır. Burada sanatsal ifadenin değeri belirleyici olmaktadır. Örneğin bir yazın adamı ile halktan bir hatibin ifadeleri ayrı kulvarlarda değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.³⁰

²⁷ Zühtü Arslan, **ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Aralık 2003, s.38.

²⁸ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.28.

²⁹ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.30.

³⁰ Harold Joseph Laski, **a.g.e.**, s.22.

Sanatsal ifadenin etkisine, resim sanatından bir örnek vermek gerekirse, bir Kandinsky resmine baktığınızda, tuvalde görünenin ötesinde farklı anlamlar çıkarırsınız. Eserden çıkarılan tüm bu anlamların bütünü o eserin sanatsal ifadesidir. Tüm dünyada sanatsal ifadelerin koruma altına alınması yönünde bir eğilim vardır. Örnek olarak Avrupa Konseyi'nin konuya bakışını gösterebiliriz. Kiev'de 10-11 Mart 2005 tarihinde yapılan, Kitle İletişim Politikası konusundaki 7. Avrupa Bakanlar Konferansı'nın sonunda bir bildiri yayımlanmış, bu bildirin 6. maddesi ile "Kültürel içerik ve sanatsal ifade tarzlarının çeşitliliğinin korunması hakkında uluslararası bir sözleşme zemini oluşturulmasına inanarak" denilerek sanatsal ifadelerin korunmasına yönelik eğilim ortaya koyulmuştur.³¹

AİHS'nin 10. maddesinde genel olarak ifade özgürlüğü kavramına yer verilmiş, ancak sanatsal veya sanat alanındaki ifadeler açıkça belirtilmemiştir. Buna rağmen sanatsal ifadeler, Mahkeme içtihatları ile Sözleşme sistemi içine sokulmuştur.³²

Fikri ve Sanatsal eserlerin korunması, Türkiye'de 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile güvence altına alınmıştır.³³ Yine Yeni Ceza Kanununun 226. maddesi 7. fıkrası gereğince, 3.fıkra haricindeki müstehcenlikle ilgili hükümler, çocuklara ulaşması engellenmek koşulu ile bilimsel eserler ve sanatsal ve edebi değeri olan eserlere uygulanmamaktadır.³⁴ Bununla birlikte yine Türk Ceza Kanununun 426 ve 427. maddelerine göre, genel ahlaka aykırı kitap ve eserleri neşredenlere para cezası verilmekte ve eserleri toplatılmaktadır.

İfade hürriyetine getirilen yasaklar kimi zaman yalnızca düşünce sahibini değil söz konusu yayını basan kişileri de zor durumda bırakabilmektedir.³⁵

Fikri eserlerle ilgili dava ve kararlara Türkiye'den bir örnek olarak İstanbul 3.Ağır Ceza Mahkemesinin, H.Lefèbre'in "Sosyalist Dünya görüşü" adlı Türkçeye çevrilen eserinde bilim özgürlüğünün sınırsızlığı ilkesinden hareket ederek suç unsuru bulmaması ancak Yargıtay Birinci Ceza Dairesi'nin kitapta belirli bir eğilimin varlığını

³¹ **Kitle İletişim Politikası Konusunda 7nci Avrupa Bakanlar Konferansı**, Kiev, 10-11 Mart 2005, bkz.[http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/4_documentary_resources/MCM\(2005\)005_tr.asp](http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/4_documentary_resources/MCM(2005)005_tr.asp) (10.05.2007).

³² Süleyman Dost, **a.g.e.**, s.54.

³³ <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/957.html> (15.05.2007).

³⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> (01.06.2007).

³⁵ Hacı Ali Özhan ve Bekir Berat Özipek, **Yargıtay Kararlarında İfade Hürriyeti**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Temmuz 2003, p.12.

beyan ederek beraat kararını bozmasını gösterebiliriz. Yargıtay Birinci Ceza Dairesi, mahkemenin “tercüme edenin özel maksadı tespit edilmedikçe, bilimsel bir eserin propaganda niteliği taşımayacağı” yolundaki gerekçesini kabul etmemiştir.³⁶

1.1.4. Değer Bakımından Düşük İfade Kategorileri

İfade özgürlüğü konusunda tek tip bir standart belirlemek güç olduğu gibi, bütün kategorilere de aynı değeri atfetmek mümkün değildir. Kimi ifadeler insanlar üzerinde daha etkili olurken, kimileri önemsiz algılanabilmektedir. Buna örnek vermek gerekirse, örneğin müstehcen neşriyat, ırkçılık, ağır hakaretler içeren sözler insanlar üzerinde tahribat gücü yüksek ifadeleri oluşturmaktadır. Bunlar genel olarak tüm toplumlarda düşük değerli ifade kategorilerini oluşturmaktadır. Öte yandan bir ifadenin yüksek değerli ya da düşük değerli olmasını belirleyen unsur ise toplumsal değeri olup olmamasıdır. Genel olarak bir ifade toplumsal değere sahipse, değerli bir ifade olarak kabul edilmektedir.

Müstehcen neşriyat, ırkçı neşriyat, kutsal değerleri hedef alma, kin ifadeleri, şiddet eylemleri, terör, yıkıcı propaganda, hakaret, sövme, tahkir ve tezyif gibi eylemler toplumsal değeri olmayan ifadelere bazı örneklerdir.

Şiddet eylemleri ve terör, hedef aldıkları kesimde cebren değişiklikler oluşturmayı hedefleyen eylemlerdir. Etkileme ve değiştirme gücüne sahiptirler. Şiddet eylemleri bireysel olabildiği gibi, uluslararası bir kimliğe de bürünebilmektedir. Nitekim 11 Eylül saldırılarının etkileri halen sürmektedir.^{37,38}

Kutsal değerlere saldırı, hukukun en çetrefilli konularından birisidir. Konunun çetrefilli hale gelmesinin nedeni kutsal olan ile olmayan arasındaki ince ayırmadan ve kutsalın tanımını kimin yapacağı tartışmalarından kaynaklanmaktadır. Öte yandan kutsal sayılan değerlere ilişkin sınırlandırmalar, diğer ifade tarzlarından farklı mülhaza edilmekte ve ayrı bir yere konulmaktadır. Buna göre kullanılan araç ve etkisine bakılmaksızın, yine doğan zarara da bakılmaksızın kutsal değerleri aşağılayan ifadeler

³⁶ Bülent Tanör, **T.C.K. 142. Madde Düşünce Özgürlüğü ve Uygulama**, 1.Baskı, Forum Yayınları, Eko Matbaası, İstanbul, 1979, s.116-117.

³⁷ Ayhan Bilgen, “Güvenlik-Özgürlük: Yanlış Bir Denklem”, bkz. **İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.174-175.

³⁸ Zühtü Arslan, “İstisnanın Normalleş(tiril)mesi, Terör ve İfade Özgürlüğü: Türkiye Tecrübesi Üzerine Notlar”, bkz. **İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, s.183.

kötü olarak değerlendirilmekte ve yasaklanmaktadır.³⁹ T.C. Anayasanın 24. maddesi de “*Kimse, ... her ne suretle olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.*” demektedir.^{40,41}

Genel kanı kutsal sayılan değerlere yönelik ifadelerin düşük değerli ya da yüksek değerli olarak ayrılamayacağı, çünkü bunun ifadenin genel olarak sınırlandırılmasına yol açacağı yönündedir.⁴²

Toplumsal değeri olmayan ifade şekillerinden tahkir; hakaret etme, hor, hakir görme, alçaltma, aşağılama demektir.⁴³

Tezyif ise; gülünç hale getirme, maskaraya çevirme, alay etme, eğlenme, küçümseme, değersiz gösterme anlamına gelmektedir.⁴⁴

1.1.4.1. Müstehcenlik İçeren İfade

“Müstehcen” sözcüğü Türkçe sözlüklerde ‘edep dışı, açık saçık, terbiyesizce, iğrenç’ olarak tarif edilmektedir.⁴⁵

Müstehcen ifade, en liberal toplumlarda dahi koruma altında değildir. Pek çok ülkede bu tip neşriyat ahlaki ya da dini sebeplerle yasaklanmıştır. Amerika’da müstehcen yayınlara karşı tepkiler gitgide artmaktadır.⁴⁶ Amerikan Yüksek Mahkemesi, müstehcen yayınların ifade özgürlüğünün korumasından yararlanamayacağı kararına varmıştır.⁴⁷ ABD’de, müstehcen yayınların üretimi ve dağıtımı yasa dışı sayılmaktadır. Yine ABD’de 18 yaşından küçüklere “müstehcen ve ahlak dışı” mesajlar gönderilmesi cezai yaptırıma tabidir.⁴⁸

³⁹ Kerem Altıparmak, “Kutsal Değerler Üzerine Tezler v. İfade Özgürlüğü: Toplu Bir Cevap”, bkz. **İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, s.73.

⁴⁰ Kerem Altıparmak, **a.g.m.**, s.90.

⁴¹ TC 1982 Anayasası, md.24, bkz. **En Son Değişiklikleriyle T.C. ANAYASASI**, Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2002, s.15.

⁴² Kerem Altıparmak, **a.g.m.**, ss.97-98.

⁴³ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.152.

⁴⁴ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.152.

⁴⁵ <http://www.tdk.gov.tr/> (11.06.2007).

⁴⁶ Bekir Berat Özipek (edit.), **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Özgürlüğü**, Liberal Düşünce Topluluğu Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Ağustos 2003, ss.32-33.

⁴⁷ Zühtü Arslan, **a.g.e.**, s.38.

⁴⁸ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.25.

Müstehcenlik ve müstehcen neşriyat pek çok ülkede yasaklana dursun, hiçbir ülkede ve de hukukta açık saçıklığın tam bir tarifinin yapılamadığı bir gerçektir.⁴⁹

Amerikan Yüksek Mahkemesi bir yapıtın müstehcen olarak nitelenebilmesi için üç temel kriteri baz almaktadır. Bunlar şunlardır;

1. Yapıtın yoğun bir biçimde şehvi duygulara yönelik olması,
2. Çok açık bir biçimde rahatsız edici olması,
3. Hiçbir edebi, sanatsal, siyasal ve bilimsel değere sahip olmayan bir malzeme içermesi.⁵⁰

Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin 34. ve 35. maddelerinde;

“Madde 34 - Taraf Devletler, çocuğu, her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle:
a) Çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını; b) Çocukların, fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulması; c) Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar.

Madde 35 - Taraf Devletler, her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhuşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok yanlı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar.”

denilmek suretiyle çocuk pornografisi konusunda ulusal ve uluslararası düzeyde ülkelerin önlem almaları gerektiği belirtilmektedir.⁵¹

Öte yandan bazı ülkelerin müstehcenliğe bakışı farklı olabilmektedir. Örneğin pek çok ülkede müstehcen olarak görülen pek çok örnek Japonya’da ahlak dışı

⁴⁹ Harold Joseph Laski, **a.g.e.**, s.11.

⁵⁰ Bekir Berat Özipek (edit.), **a.g.e.**, s.213.

⁵¹ http://undp.un.org.tr/doc_pdf/metin132.pdf (15.06.2007).

görülmemektedir. Ayrıca Japonya’da erişkinlik yaşının 13 olarak kabul edilmesi de yine çocukların müstehcen neşriyattan korunmasını engellemektedir.⁵²

Almanya’da ise, çok katı bir şekilde uygulanmamakla birlikte, Alman yasaları bazı müstehcen materyallerin dağıtımını yasaklamıştır.⁵³

Müstehcenlik, Türkiye’de de 5237 sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu kapsamında genel ahlaka karşı suçlar kapsamındadır. Yeni Kanunun 226. maddesi bu konuya açıklık getirmektedir.

Madde 226 - Müstehcenlik

1. (a) Bir çocuğa müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünleri veren ya da bunların içeriğini gösteren, okuyan, okutan veya dinleten, (b) Bunların içeriklerini çocukların girebileceği ya da görebileceği yerlerde, ya da alenen gösteren, görülebilecek şekilde sergileyen, okuyan, okutan, söyleyen, söylenen, (c) Bu ürünleri içeriğine vakıf olunabilecek şekilde satışa veya kiraya arz eden, (d) Bu ürünleri bunların satışına mahsus alış-veriş yerleri dışında satışa arz eden, satan veya kiraya veren, (e) Bu ürünleri sair mal veya hizmet satışları yanında veya dolayısı ile bedelsiz olarak veren veya dağıtan, (f) Bu ürünlerin reklamını yapan kişi 6 (altı) aydan 2 (iki) yıla kadar hapis ve adli para cezası ile cezalandırılır.

2. Müstehcen görüntü, yazı veya sözleri basın ve yayın yolu ile yayınlayan veya yayınlanmasına aracılık eden kişi 6 (altı) aydan 3 (üç) yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

3. Müstehcen görüntü yazı veya sözleri içeren ürünlerin üretiminde çocukları kullanan kişi 5 (beş) yıldan 10 (on) yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Bu ürünleri ülkeye sokan, çoğaltan, satışa arz eden, satan, nakleden, depolayan, ihraç eden, bulunduran ya da başkalarının kullanımına sunan kişi, 2 (iki) yıldan 5 (beş) yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

4. Şiddet kullanılarak, hayvanlarla, ölmüş insan bedeni üzerinde veya doğal olmayan yoldan cinsel davranışlara ilişkin yazı, ses veya görüntüleri içeren ürünleri üreten, ülkeye sokan, satışa arz eden, satan, nakleden, depolayan,

⁵² Bekir Berat Özipek (edit.), **a.g.e.**, s.221.

⁵³ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.26.

başkalarının kullanımına sunan veya bulunduran kişi 1 (bir) yıldan 4 (dört) yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

5. Üç ve dördüncü fıkralardaki ürünlerin içeriğini basın ve yayın yolu ile yayınlayan veya yayınlanmasına aracılık eden ya da çocukların görmesini, dinlemesini veya okumasını sağlayan kişi, 6 (altı) yıldan 10 (on) yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

6. Bu suçlardan dolayı, tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

7. Bu madde hükümleri, bilimsel eserlerle; 3.fıkra hariç olmak ve çocuklara ulaşması engellenmek koşulu ile sanatsal ve edebi değeri olan eserler hakkında uygulanmaz.”⁵⁴

Türkiye’de müstehcen yayınlardan çocukları koruyabilmek için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin Radyo ve Televizyon Yayınları Yayın Esas ve Usulleri Hakkındaki Yönetmeliğin, Yayıncının Sorumlulukları başlığı altında “Cinsellik” ayrı bir madde olarak düzenlenmiştir.

“Madde 10 – Cinsel duyguları sömürüye yönelik yayın yapılamaz, Ancak tür ve içerik gereği, cinselliğin yer aldığı yapımlar, gençlerin ve çocukların zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlâki gelişimini korumak amacıyla uygun uyarılar yapılarak, saat 24.00 ile 05.00 arasında yayınlanabilir. Bu tür programların tanıtım duyurularında, cinselliğin teşhir edildiği bölümler kullanılamaz. Bireyleri cinsel meta olarak gösteren yayın yapılamaz.”⁵⁵

1.1.4.2. Irkçılık ve Nefret

İstisnai hallerde koruma gören ve düşük değerli olan ifade kategorilerinden birisini nefret ifadesi oluşturur. Nefret suçlarının uluslararası hukukta önemli bir yeri vardır. Genel olarak nefret ifadesi, ırki ve etnik özelliklere, cinsiyete, dini bağlılığa ya da cinsel tercihe yönelik olarak yapılan saldırgan, incitici ve yaralayıcı kelimelere ve sembollere işaret eder. Düşük değerli olarak belirlenen nefret ifadeleri yargılama sırasında diğer ifade kategorilerinden daha sıkı bir incelemeye tabi tutulurlar. Bu nefret ifadesinin topluma zarar verebilmesinden kaynaklanmaktadır. Olası meydana

⁵⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> (10.07.2007).

⁵⁵ <http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=271> (20.07.2007).

gelebilecek zararlar; nefret ifadesinin kendisinden doğan zararlar, mağdurlardan gelebilecek şiddetli tepkiler ve üçüncü kişilerin tahrik olarak eylem yapma olasılıklarıdır. Tahrik kelimesinin sözcük anlamı; “*kişileri sert harekete, isyana, misillemeye veya intikam almaya sürükleme, kıskırtma*”dır.⁵⁶

Nefret ifadesinde grupların birbirine karşı kin ve düşmanlığa yöneltilmesi, tahrik edilmesi suçun oluşması için yeterli sayılmaktadır. Farsça bir kelime olan “kin”in sözlük anlamı; “*bir kimseye veya bir şeye karşı duyulan ve öç almayı gerektiren şiddetli düşmanlık, garez*”dir.⁵⁷ Tahrik fiilleri hedef aldıkları kesimlerin sosyal değerlerinde değişiklik meydana getirirler.

Nefret ifadesi gibi ifadeler fiziksel zarara eşit bir psikolojik zarar verme potansiyeline sahiptirler. Bu durumda ifade özgürlüğünü kısıtlamak için geçerli sebepler doğmaktadır. Bu durumda Devletler duruma müdahale etmeyi hak ve görevleri görmektedirler. Böylesi bir saldırı durumunda dikkate alınan hususları şunlar oluşturmaktadır:

- İfadenin içeriği,
- İfadenin kullanılma biçimi,
- Konuşmacının niyetleri ve nedenleri,
- İfadenin kullanıldığı koşullar.⁵⁸

Nefret uyandırıcı, tahrik edici söz ve ifadeler toplumdan topluma ve de kişiden kişiye farklı etkilerde bulunabilir. Burada psikolojik belirleyiciler devreye girer. Örneğin kolay kıskırılabilir bir topluluğa bu gibi ifadeler söylendiğinde, kıskırtıcı bir hal alabilmektedirler. Burada tahrik unsuru aranır. Öte yandan anlatma özgürlüğüne kıskırtıcı ya da küfür dolu olduğu bahanesiyle getirilecek her türlü sınırlamaya, toplum yararına aykırı olacağı düşüncesiyle karşı çıkan görüşler de bulunmaktadır.⁵⁹ Bu düşüncede olanlara göre fikirlerde hakaret bulunduğu iddialarına bir sınır konulamaz.⁶⁰ Fikirlerin kıskırtıcı ve tehlikeli olduğu, serbestçe yayılmalarının kargaşalığa meydan

⁵⁶ Ahmet Gökçen, **Halkı Kin ve Düşmanlığa Açıkça Tahrik Cürmü** (TKC m.312/2), 1.Baskı, Liberal Düşünce Topluluğu, Pano Ofset, Ankara, 2001, s.8.

⁵⁷ Ahmet Gökçen, **a.g.e.**, s.127.

⁵⁸ Raphael Cohen Almador, **İfade, Medya ve Etik İfade Özgürlüğünün Sınırları**, 1.Baskı, (Çev.S.Nihat Şad), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.16.

⁵⁹ Harold Joseph Laski, **a.g.e.**, s.7.

⁶⁰ Harold Joseph Laski, **a.g.e.**, s.13.

vereceğini söyleyenlere, bunların cevabı; tehlikeli fikirleri tespit etmenin imkansız olduğu yönündedir. Yine bu görüşte olanlara göre, Devlet sağlam ise böylesi karışıklıklardan etkilenmeyecektir.⁶¹

İrkçı nefret ifadeleri, nefret ifadeleri içinde ifade özgürlüğü konusunda karşılaşılan en sorunlu kısımlardandır. Arapça asıllı bir kelime olan ırk, sözlük anlamı olarak “kök, asıl” demektir.⁶² İrkçı nefret ifadeleri, ırk teriminin millet, halk, kavim ve hatta dil ailesi yerine kullanılmasıyla ortaya çıkan tehlikeli bir durumdur.⁶³

Bir tanıma göre ırkçılık; “*bir ırka başka ırklar üzerinde üstünlük tanıyan sistem*” olarak belirtilmektedir.⁶⁴

Türk doktrin ve uygulanmasında da ırk; “*genetik açıdan koşullandırılmış, kuşaktan kuşağa geçen bedensel özelliklere sahip birey toplulukları*” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁵

İkinci Dünya Savaşı sırasında yükselen ırkçılık akımlarına, savaş sonrasında ülkeler çeşitli önlemler uygulamışlardır.

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, “her türlü savaş propagandasının, ulusal, ırksal ya da dinsel nefret duygularını körükleyecek ayrımcılık, düşmanlık ve şiddet kışkırtıcılığı yapılmasını yasaklamayı öngörmüştür. (md.20)⁶⁶ Aynı yönde yasaklar her türlü ırk ayrımcılığının kaldırılmasına dair uluslararası sözleşmede (md.4), Avrupa Konseyi’nin demokrasiye karşı bir tehdit olarak hoşgörüsüzlüğe ilişkin bildirgesinde (1981) de yer almıştır.

Her Türlü İrk Ayrımcılığının Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin 4.maddesi şöyledir:

“**Madde 4** - *Sadece insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak amacıyla, özel bir korumaya ihtiyaç duyan belli ırk veya etnik grupların veya bireylerin uygun gelişimini temin amacına yönelik özel önlemler, bu gibi önlemlerin sonuçta farklı ırk grupları için ayrı haklar sağlanmasına yol*

⁶¹ Harold Joseph Laski, **a.g.e.**, s.21.

⁶² Ahmet Gökçen, **a.g.e.**, s.93.

⁶³ Ahmet Gökçen, **a.g.e.**, s.95.

⁶⁴ Ahmet Gökçen, **a.g.e.**, s.102.

⁶⁵ Ahmet Gökçen, **a.g.e.**, s.103.

⁶⁶ Savaş Taşkent, **İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları**, Basisen Banka-Sigorta İşleri Sendikası, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları: 26, İstanbul 1993, s.139.

açmamaları ve önlemler amacına ulaştıktan sonra sürdürülmemeleri kaydıyla, ırk ayrımcılığı olarak görülmemelidir.”⁶⁷

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ise nefret ifadesini yasaklayan hükümler bulunmamakla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nefret ifadelerinin yasaklanması konusunda taraf devletlere izin vermektedir.⁶⁸

Türkiye Cumhuriyeti yasaları da kin ve düşmanlığa tahrik suçlarına çeşitli cezai yaptırımlar getirmiştir. TCK’nun 312. maddesinin 2. ve 3. fıkraları şöyle düzenlenmiştir;

“Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve ... ağır para cezası ile cezalandırılır. Bu tahrik umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapıldığı takdirde faile verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.”⁶⁹

İrkçilik içeren suçlar zaman zaman Türk Yargıtay’ının içtihatlarına da konu olmuştur. Örneğin Yargıtay 8. Ceza Dairesi 5.7.2000 tarihli kararında Türkler ve Kürtleri ayrı ırklar olarak kabul etmiş ve bunların birbirine karşı kin ve düşmanlığa tahrik edilmesi halinde inceleme konusu suçun oluşacağı sonucuna varmıştır.⁷⁰

1.1.4.3. Tehdit Amaçlı İfade

Tehditkar ifadeler, medeni bir topluma yakıştırılmadıkları için korunmaya ihtiyaç duyulmayan ifade kategorilerindedir. Ancak tehditkar ifadenin niçin korunmaması gerektiği konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır. Tehditkar ifadeler herhangi bir kişiye yönelik olabilecekleri gibi, bir grubu, organizasyonu ya da toplum ve devleti de hedef alabilirler. Söz konusu ulusal güvenlik olduğunda, ülkeler Anayasalarına tehditkar ifadeleri yasaklamaya izin veren hükümler koyabilmektedirler. Nitekim BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 19. maddesinde

“Madde 19- 1. Herkesin karışmasız görüş edinme hakkı vardır.

2. Herkesin anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, ister sözlü, ister yazılı veya basılı sanat biçiminde, ister seçilen başka iletişim yoluyla olsun, sınır

⁶⁷ <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/irkayrim.html> (02.08.2007).

⁶⁸ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.33.

⁶⁹ Ahmet Gökçen, **a.g.e.**, s.5.

⁷⁰ Ahmet Gökçen, **a.g.e.**, s.104.

tanımaksızın, her türlü bilgi ve düşünceyi araştırma, alma ve verme özgürlüğünü de içerir.

3. Bu maddenin 2. fıkrasında öngörülen hakların kullanılması, ödev ve sorumlulukları da içerir. Bu nedenle belli kısıtlamalara bağlı olabilir. Ancak, bunlar yasıyla öngörülen ve

a) Başkalarının haklarına ve adına saygı göstermek;

b) Ulusal güvenliği veya kamu düzenini ya da kamu sağlığını veya genel ahlakı korumak;

İçin gerekli olan kısıtlamalar olabilir.”^{71,72}

denilmekte ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinin ikinci fıkrasında ulusal güvenliği korumak için ifade özgürlüğünün sınırlanabileceği

“Madde 10- 2. Kullanılması ödev ve sorumluluklar içeren bu özgürlükler; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizliliği olan bilgilerin açıklanmasının önlenmesi ya da yargı organının otorite ve yansızlığının sağlanması için gerekli olan ve yasayla konulan kural, koşul, kısıtlama ve cezalara bağlanabilir.”⁷³

denilmek suretiyle belirtilmektedir. Türkiye de bu sözleşmeyi 1954 yılında onamıştır.

1.2. İFADE HÜRRİYETİ KAVRAMI

Kişi hakları yada bireysel haklar tarihsel süreç içerisinde ilk olarak ortaya çıkan özgürlükler olmuştur. Daha sonra siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ve en son olarak da yeni haklar olarak adlandırılan; çevre hakları, gelişme hakkı ve barış hakları ortaya çıkmıştır. Bu haklar birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hak olarak bilinirler. Birinci kuşak haklar, kişi hakları olarak; İkinci kuşak haklar, sosyal veya toplu haklar; Üçüncü kuşak ise “dayanışma” kavramı ile anılmaktadır.

⁷¹ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.138-139.

⁷² T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.117.

⁷³ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.312-313.

Birinci kuşaktaki haklar, en özgün ifadesini 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde bulmuştur.^{74,75} 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesinde yer alan ve sonradan birçok Anayasalara da geçen klasik hürriyet tanımına göre “*hürriyet, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmektir.*”⁷⁶ Tanım Beyannamesinin 4.maddesinde geçmektedir. Dördüncü madde şöyledir;

“**4-** *Özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilme gücüdür; bundan ötürü her insanın doğal haklarının kullanılmasının sınırı, toplumun diğer üyelerine aynı haktan faydalanmayı sağlayan sınırdır; bu sınırlar ancak yasayla belirtilebilir.*”⁷⁷

Yine İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesinin 11. maddesinde “*düşünce ve kanların özgürce açığa vurulması, insanın en değerli haklarından birisidir.*” denilmek suretiyle ifade özgürlüğü teminat altına alınmaktadır. Onbirinci maddenin tümü şöyledir;

“**11-** *Düşünce ve kanların özgürce açığa vurulması, insanın en değerli haklarından biridir; bundan ötürü her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir, düşünebilir. Yasayla belirtilen durumlarda, bu özgürlüğün kötü kullanılmasından sorumlu olma ayrıktır.*”^{78,79}

Beydoğan da hürriyeti; “*bireyin toplum içinde sahip olduğu bağımsızlık alanıdır.*” şeklinde tanımlamaktadır.⁸⁰ Yine Beydoğan’a göre hürriyet bireyin inisiyatif, mahremiyet alanıdır.

İkinci kuşak haklar 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra çalışan kitlelerin verdikleri mücadeleler sonucunda 20. yüzyılın başından sonra benimsenmeye başlanmıştır. Üçüncü kuşak haklar ise, ekonomik ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar paralelinde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren baş göstermiştir.

⁷⁴ Münci Kapani, **a.g.e.**, s.44.

⁷⁵ www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/magna-carta/fransiz_insan.htm (05.09.2007).

⁷⁶ Münci Kapani, **a.g.e.**, s.5.

⁷⁷ Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri (Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları)**, 3.Baskı, Savaş Yayınları, Baran Ofset, Ankara, Ekim 2003, s.78.

⁷⁸ Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **a.g.e.**, s.79.

⁷⁹ Adnan Küçük, **a.g.e.**, s.66.

⁸⁰ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.13.

İfade özgürlüğü ve buna bağlı özgürlükler birinci kuşak yani, temel nitelikteki insan haklarından ve bu nedenle bunların içeriği ve özü nedeniyle sınırlandırılma nedenleri çok hassas bir şekilde seçilmektedir.

İfade özgürlüğü özgür bir birey olmanın ve özgür bir topluma sahip olmanın en önemli unsurlarından birisidir.⁸¹ Bu yüzden demokratik toplumlar ifade özgürlüğüne çok önem verirler. Örneğin Amerikan Yüksek Mahkemesinin “Kongre... konuşma/ifade özgürlüğünü kısıtlayacak yasa yapamaz.” şeklindeki kararı ifade hürriyetine ABD’de ne kadar önem verildiğinin bir göstergesidir.⁸² Zira Yüksek Mahkeme, her fırsatta siyasal ifade özgürlüğünün demokratik yaşam için hayati öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.⁸³

Toplumun yapı taşları olan bireyler aralarındaki toplumsal örüntüyü birbirleriyle aktif bir şekilde iletişime geçerek gerçekleştirirler. Yani kişiler toplumsal yaşama özellikle duyma, görme, konuşma yetileriyle dahil olurlar. Bu yetilerden konuşma beyinsel fonksiyonlarla üretilen düşüncenin dış dünyaya uzantısını sağlayan yoldur ve düşüncüyü açıklama veya düşüncüyü ifade etme eylemlerini gerçekleştirmek için kullanılır. Bu eylemlerin gerçekleşmesi ise dış dünya ortamının bu türden bir haricileştirmeye uygun olması yani olması gereken bir şekilde kısıtlanmaması, özgür bırakılmasına bağlıdır. İşte bu özgürlük kendini ifade etmekle mükellef olan insan için bir hak olmakta ve onun toplumsal fonksiyonlarını yerine getirmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

İfade hürriyeti literatürde “ifade özgürlüğü”, “düşünce hürriyeti”, “düşün hürriyeti”, “düşünme hürriyeti”, “düşüncüyü açıklama özgürlüğü”, “fikir açıklama özgürlüğü”, “konuşma özgürlüğü” olarak da kullanılmaktadır.⁸⁴

Bir tanıma göre ifade hürriyeti, düşüncüyü söz, yazı ya da başka vasıtalarla başkalarına aktarabilme, anlatabilme, yayabilme ve onları kendi düşünce ve inançlarının doğruluğuna ikna edebilme, inandırabilme, tercihleri doğrultusunda tutum ve davranışlarda bulunabilme hakkını ifade eder.⁸⁵

⁸¹ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.15.

⁸² Zühtü Arslan, **ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Aralık 2003, s.5.

⁸³ Zühtü Arslan, **a.g.e.**, s.39.

⁸⁴ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.114.

⁸⁵ Adnan Küçük, **a.g.e.**, s.69.

Dar anlamda ifade hürriyeti; bir düşüncenin, fikrin veya inancın, çeşitli vesilelerle ve çeşitli yollarla, herhangi bir engel veya yasakla karşılaşmaksızın ikinci ve çoklu kişiler önüne konulabilmesidir. Yani ifade hürriyeti, bir kimsenin veya kimselerin duygu ve düşüncelerini karşı tarafa aktarması eylemidir.⁸⁶ İfade eylemi dört ana unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; düşünme veya duyguya sahip olma, sahip olunan düşünce veya duygunun karşı tarafa aktarılması, ifadenin ulaştırılmak istendiği hedef ve düşüncenin aktarılması için seçilen vasıtalarıdır.

Geniş anlamda ifade hürriyeti, başka düşüncelere ulaşabilme (haber alma, bilim ve sanat), din ve vicdan özgürlüklerini de içermektedir. Sahip olunan düşünce doğrultusunda bireysel veya toplu hareket ve davranışta bulunabilme bu özgürlüğün unsurlarındandır.⁸⁷

Günümüze kadar ifade özgürlüğü üzerine birçok tartışmalar yapılmış, çeşitli teoriler ortaya konulmuştur. İfade özgürlüğünü teorik düzeyde haklılaştırmaya yönelik tartışmaların odaklandığı hususu ifade özgürlüğünün neden değerli olduğu sorusu oluşturmuştur. Bazı düşünürlere göre ifade özgürlüğü başka değerlerin gerçekleştirilebilmesi ve korunabilmesi için değerli olurken, bazılarına göre de ifade özgürlüğünün kendisi gerçekleştirilmesi gereken değerli bir ilkeydi.⁸⁸ İfade özgürlüğünü araçsal düzlemde haklılaştırmaya yönelik argümanlardan biri de demokrasi temellidir. Bu argümana göre demokratik süreç; fikirlerin serbestçe dolaşımını ve alışverişini gerektirmektedir.⁸⁹ Demokrasi; *“kendi kendine idare fikrinin somutlaştırıldığı bir sistemdir.”*⁹⁰

1.2.1. Anlam ve İçerik Bakımından İfade Hürriyeti

İfade hürriyeti kavramından serbest bir tartışma ortamında herkesin inancını, fikirlerini ve düşüncelerini serbestçe açığa vurabilmesi anlamını çıkarabiliriz. Herkesin düşüncesini özgür bir biçimde ifade etmesi insanların en doğal haklarından biri olmasının yanında, insanların daha iyi bir düzene kavuşması açısından çeşitlilik sağlamaktadır. Nitekim düşüncelere karşı hoşgörülü olma, hoşgörülü davranma bugün demokrasinin en önemli ilkelerindendir. Liberal demokrasilerin temelini oluşturan temel

⁸⁶ Adnan Küçük, **a.g.e.**, s.66.

⁸⁷ Süleyman Dost, **a.g.t.**, s.6.

⁸⁸ Zühtü Arslan, **a.g.e.**, s.5.

⁸⁹ Zühtü Arslan, **a.g.e.**, s.8.

⁹⁰ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.54.

hak ve hürriyetler içinde en ayrıcalıklı bir konuma sahip olan, demokratik rejimin işlerliğini sağlayan ve bu rejimi sairlerinden nitelikli bir şekilde farklı kılan hürriyet, fikir hürriyetidir.⁹¹ Düşünceyi açıklama (ifade) özgürlüğü, özgürlükçü demokratik devletin temelini oluşturur ve demokratik toplumların ilerlemesi ve her bireyin kişiliğini geliştirmesi için temel koşullardan birisini oluşturur.⁹² İfade özgürlüğünün, demokrasileri sağlıklı işletebilme açısından büyük önemi vardır. Demokrasi, toplumsal konularda ortaklaşa karar alma esasına dayandığı için, vatandaşların görüşlerini açıkça ifade edebiliyor olmaları, doğru kararların alınabilmesi açısından önemlidir. Yani ifade özgürlüğü demokratik bir toplum için hayati öneme sahiptir. Bu yüzden ifade özgürlüğü demokratik toplumlarda ısrarla korunmaktadır.⁹³ H.J. Laski *Düşünce Özgürlüğü* adlı kitabında “*Eğer yurttas sessiz ve hareketsiz kalmaya zorlanırsa, dilsiz ve felçli bir yaratık haline gelir; kişiliği artık devlet politikasına bir etkide bulunamaz.*” demektedir.⁹⁴ Bununla birlikte ifade özgürlüğü hakkının kullanılması, beraberinde bazı sorumluluklar da getirmektedir. Örneğin ifade özgürlüğü hakkı, başkalarının yaşamını etkilememelidir.⁹⁵

İfade özgürlüğü çok kapsamlı bir terimdir. İfade özgürlüğünde üç nokta dikkat çekicidir. Birinci nokta düşüncedir. Düşünce, ifade edilebilir görüş ve kanaatlerin zihinsel ameliye ile soyut bir şekilde insanın iç aleminde oluşturulmasıdır. Düşünce ifadenin kaynağını oluşturur. Başka bir deyişle ifade etme işleminin ilk adımıdır. İkinci nokta orijinin yani düşüncenin dışa aktarılması için araçlara ihtiyaç duyulduğudur. Düşüncenin duyurulabilmesi, dışa açılabilmesi için çeşitli vasıtalarla ihtiyaç vardır. Yakın mesafede konuşma ve daha uzak mesafelere bildirimini iletimi sağlayan çeşitli vasıtalarla gerçekleştirilmektedir (telefon, radyo, televizyon, internet, kablo veya uydu yoluyla transfer gibi). Üçüncü nokta ise, ifadedir. Bu düşüncenin transferinin son halkasını oluşturmaktadır.

Düşünce, bu prosesin hayata geçirilebilmesinin içsel adımını oluşturur ve özgür bırakılmak ister. Yani insan doğası düşüncelerine herhangi bir müdahaleyi onaylamaz.

---

⁹¹ Adnan Küçük, **a.g.e.**, s.2.

⁹² Durmuş Tezcan ve diğ., **a.g.e.**, s.189.

⁹³ Bekir Berat Özipek, **a.g.e.**, s.17.

⁹⁴ Harold Joseph Laski, **a.g.e.**, s.6.

⁹⁵ Raphael Cohen Almador, **a.g.e.**, s.13.

Esas olarak düşünceler eyleme geçmediği sürece cezalandırılmazlar, ancak günümüzde insanların düşüncelerinden ötürü kötü davranışlara maruz kaldıkları da bir gerçektir.

İfade hürriyeti, insan onuru ve insanın maddi ve manevi varlığını geliştirme temel hakkına dayanmaktadır. Zira ifade hürriyeti engellendiğinde, kişinin onurlu bir hayat sürme ve maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı elinden alınmış olmaktadır. Öte yanda ifade özgürlüğü, sadece yasaklama gibi negatif yaptırımlarla sağlanamaz. Kişinin bu özgürlükten yararlanabilmesi için, düşünce ve kanaat oluşumunun önündeki maddi ve manevi engellerin kaldırılması, kişiye, eğitim kültür ve maddi imkanlar sağlanması gibi devletten beklenen pozitif edimleri de gerektirir.⁹⁶

İfade özgürlüğü, bireylerin, kendi eylemleri aracılığıyla kendilerini ifade etmelerinin ve bu şekilde, emellerini gerçekleştirmelerinin yolunu sağladığından, bireysel özerkliği de temin eder. İfade özgürlüğü, yani düşündüklerini engel olmaksızın çeşitli vasıtalarla dış aleme yansıtma günümüzde temel bir hak olduğu ve kişinin serbestçe düşüncesini ifade etmesine olanak verilmemesinin o kişinin kişiliğine ve kişilik haklarına müdahale olduğu genel olarak kabul edilmiştir. Anayasalarda ve insan hakları belgelerinde ifade hürriyetinin genellikle kişisel ve siyasal hürriyetler kategorisinde yer aldığı görülmektedir. İfade hürriyeti, bireyin maddi ve manevi varlığının güvencesi olduğu için kişisel, siyasi hayata katılma imkanı verdiği için siyasal haklar kategorisine girer.

İfade özgürlüğüne ihtiyaç duyulmasının gerekçeleri; “gerçeği aramak, bireysel özerkliği sağlamak, demokrasi kültürü ve kendi kendini yönetme yetisini güçlendirmek, hoşgörülü bir toplum yaratmak” şeklinde özetlenebilir.⁹⁷

İfade özgürlüğünün amaç ve önemini dört ana başlıkta toplamak mümkündür: kişinin vicdan ve öz tatminini gerçekleştirmesi, sosyal ve ahlaki değerler hakkında sorgulama imkanı sağlanması, demokrasinin özelliği olan politik tartışmalara izin vermesi, ve son olarak bilim ve sanat çabalarını teşvik etmesidir.⁹⁸

İfade özgürlüğü, “Her türlü inanç, fikir ve düşüncenin açığa vurularak serbest bir tartışma ortamı yaratılması esası üzerine kurulu”⁹⁹ ise dikkati çeken husus, ifade

⁹⁶ Süleyman Dost, **a.g.t.**, s.7.

⁹⁷ Durmuş Tezcan ve diğ., **a.g.e.**, s.191.

⁹⁸ Süleyman Dost, **a.g.t.**, s.9.

⁹⁹ www.mehmetkahraman.com/2006_03_01_archive.html (10.09.2007).

özgürlüğünün demokrasi ve demokratik toplum tanımında bulunması gereken bir kavram olduğudur. Çünkü demokratik sistemler düşüncenin serbestçe açığa vurularak iradenin engelsiz şekilde ortaya çıkması esası üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda, demokratik amaçların gerçekleşmesi bakımından da vazgeçilmez unsurlar olan ifade özgürlüğünün sonucu olarak ortaya çıkan toplumda kanaat oluşumu ve kamusal tartışmanın varlığını mümkün kılan da ifade edebilme özgürlüğüdür. İfade özgürlüğü, demokrasinin sağlıklı işlemesi yönünden toplumsal bir önem taşır. Zira demokrasinin vazgeçilmez ögesi olan çoğulculuk kişilerin siyasal örgütlenmesi yanında toplumsal örgütlenmesini de gerektirmektedir. Öte yanda demokratik örgütlenmenin imkansız olduğu durumlarda ifade özgürlüğünden söz etmek de mümkün olmaz.

Ayrıca ifade hürriyeti, yeni ve daha iyi fikirlerin ortaya çıkmasına da ortam oluşturmakta ve böylece ortaya çıkan fikirler arasında seçim yapılabilir. ¹⁰⁰ Bu kişilerin kendi düşüncelerinin doğru olup olmadığını test edebilmeleri, görebilmeleri için önemlidir. Bunlara ek olarak, sadece demokratik anlamda değil, diğer temel hak ve özgürlüklerden yararlanma konusunda da ifade hürriyeti vazgeçilmez bir özellik arz eder. Çünkü, bazı hakların kullanılması ifade hürriyetine bağlıdır. Yani ifade hürriyetinin temini beraberinde birtakım hak ve hürriyetleri de getirmektedir.

İfade hürriyeti yapısı itibariyle karmaşık bir yapıya sahiptir. İfade hürriyetinin kullanılmasında önemli fonksiyon gören çok sayıda hürriyet bulunmaktadır. Örneğin, eğitim hürriyeti, bilim ve sanat hürriyeti, basın hürriyeti fikir ve kanaatlerin oluşmasını sağlamaktadır. Toplantı, gösteri, dernek, siyasi parti kurma, sendika gibi kolektif hürriyetler ifade hürriyetinin gerçekleşmesine hizmet eden diğer hürriyet kategorileridir. Öte yanda doğru olduğuna inanılanı seçme serbestisi olan kanaat hürriyeti din ve ahlak alanını ilgilendirdiğinde din ve vicdan hürriyetini adını almaktadır. İnançların din alanında dışa vurulması ise ibadet hürriyetinin kullanılması olmaktadır. Görüldüğü gibi ifade hürriyeti pek çok hürriyetle birlikte hareket etmekte ve karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Kamu hukuku açısından kişi için hak devletin veya siyasi iktidarın nezdinde edildiği özgürlüktür. Yani devlet kişiye hak tanımakta ve herhangi bir müdahalede

---

¹⁰⁰ Adnan Küçük, a.g.e., s.3.

bulunmamaktadır. Devletlerin kişilere sağladığı haklar, milli yasalar ve anayasal düzeyde belirtilmekte ve korunma altına alınmaktadır.

İfade hürriyeti, ifadenin şekil ve araçlarını da kapsayan geniş bir anlamda ele alınmaya ihtiyaç duymaktadır. Aşağıda ifade hürriyeti konu ve vasıtaları bakımından ele alınmıştır.

1.2.1.1. Konuya Göre İfade

1.2.1.1.1. Tür Bakımından İfade

İfadenin türü; her çeşit kültürel, siyasi, sosyal bilgi ve düşünceler olabileceği gibi sanat eserleri ve sembolik gösterimler de olabilmektedir.

1.2.1.1.2. Nitelik Bakımından İfade

İfadeyi niteliğine göre; kişisel ya da devlet ve toplum yönelimli ifadeler olarak ikiye ayırabiliriz. Kişisel ifade niteliği, olağan karşılanan, zararsız ya da önemsiz görülen bilgiler ve düşünce açıklamalarından ibarettir. Devlet ve toplum yönelimli ifadelerse, devleti ve toplumu rahatsız edici olabilen, şaşırtma ve endişe uyandırma gibi etkileri olan ifadelerdir.¹⁰¹

1.2.1.2. Araca Göre İfade

İfade vasıtaları çok çeşitli olabilmektedir. İfadenin şekli sözlü, yazılı ya da artistik nitelikte olurken, ifade etmede kullanılan araçlar sözlü ya da yazılı basın, Radyo-TV, sinema filmleri, video bantları, tiyatro, internet, sokak gösterileri, toplantı, dernek, sendika, parti kurma vs. olabilmektedir.¹⁰²

1.2.1.2.2. Dil Bakımından İfade

İfade hürriyeti ile kullanılan dil arasında kuvvetli bir bağ söz konusudur. Dil, ifade hürriyeti gibi insanın gelişmesi ve saygınlığını gerçekleştirmesinde temel rol oynayan bir araçtır. Bu yönüyle dil, ifade hürriyetinin ayrılmaz bir parçası, onun tamamlayıcı bölümüdür. Öte yandan ifadeyi mümkün kılan araç dil olduğundan, ifade

¹⁰¹ Reyhan Sunay, (Avrupa Sözleşmesinde ve Türkiye Anayasasında) İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Tez Dan. Doç. Dr. Hayati Hazır, Selçuk Üni. Sos.Bil.Ens. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Genel Kamu Hukuku Bilim Dalı, Konya 1999, s.26-27.

¹⁰² Durmuş Tezcan ve diğ., a.g.e., s.195, 216.

hürriyetinin gerçek anlamda varlığı, dil konusunda kabul edilen statüye bağlı olmaktadır.¹⁰³

Türkiye Cumhuriyeti dilini Türkçe olarak belirlemiştir. Bu durumda Türkiye’de yaşayan ve anadili Türkçe olmayan kesimlerle ihtilaf yaşandığında devreye Anayasa Mahkemesi girmektedir. Türkiye’de Anayasa Mahkemesinin dille ilgili yorumları genel olarak parti kapatma davalarında ortaya konulmuştur. Halkın Emek Partisi ve Sosyalist Partinin kapatılması davalarında Mahkeme, dil farklılıklarının ve kültürel hak isteklerinin öne sürülmesini azınlık yaratma amacına yönelik girişimler olarak değerlendirmiş ve bu sebeple Siyasi Partiler Kanununun 81/a-b maddesinin ihlal edildiğini açıklamıştır. Mahkeme anadili farklı olan kesimlerin dillerini kullanmalarına karşı değildir. Ancak bu kesimin ulusal topluluk oluşturma amacı kararın bu doğrultuda olmasını sağlamıştır. Yani vakanın sadece dilsel yönü yoktur, siyasal ve sosyal açımları da vardır.

1.3. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN FELSEFİ TEMELLERİ

İfade özgürlüğünün ilk dile getirilişini Descartes’in insan olarak var oluşunun düşünmeye bağlı olduğunu simgeleyen şu sözlerinden görüyoruz: “Düşünüyorum öyleyse varım!”^{104,105}

Immanuel Kant, dış özgürlüğü “başkasına haksızlık vermeyen her hareketi yapma yetkisi” olarak tanımlayan görüşe karşı çıkmış ve gerçek özgürlüğün, hukuksal eşitliği açıklamak ile mümkün olabileceğini savunmuştur. Kant’a göre eşitlik bir devlette yaşayan yurttaşların, bir başkasını, karşılıklı olarak bir yasaya bağlamamasını mümkün kılan bir ilişkiydi. Böylece Kant özgürlüğün içine eşitliği de eklemiştir. Kant’a göre hukuk, “özgürlüğün düzeni” olmalıdır.¹⁰⁶

Descartes’in insanın var olmasıyla eş tuttuğu “Düşünüyorum öyleyse varım” önermesinden yola çıkıldığında düşünme ve düşündüğünü söyleyebilme hürriyeti insan hak ve hürriyetlerinin özünü oluşturmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰³ Reyhan Sunay, **a.g.t.**, s.36.

¹⁰⁴ Zühtü Arslan, **a.g.e.**, s.46.

¹⁰⁵ Turgut Ayhan Beydoğan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasi İfade Hürriyeti**, Tez Dan. Prof. Dr. Eyüp G. İsbir, Selçuk Üni. Sos. Bil. Ens. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Genel Kamu Hukuku Bilim Dalı, Konya 2002, s.7.

¹⁰⁶ Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **a.g.e.**, s.84.

¹⁰⁷ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.13, 22.

Temel bir insan hakkı olan ifade hürriyeti zamanla demokratik anayasalarda, ulusal ve uluslararası çeşitli bildirge ve sözleşmelerde yerini almış, evrensel bir hüviyet kazanmıştır. Diğer hürriyetlerin yanında ifade hürriyetinin de ilk olarak yer aldığı metni, 26.8.1789'da Fransa'da kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi oluşturmuştur. Bildirinin giriş bölümünde, insan haklarının kulak arkası edilmesi, unutulması ya da bunlara saygı gösterilmemesi yüzünden genel toplumsal mutsuzluğun ortaya çıktığı görüşü yer almıştır.¹⁰⁸ 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11 inci maddesinde *“Düşünce ve fikirlerin serbest biçimde açıklanması insanın en değerli haklarından birisidir. Bundan dolayı her vatandaşa serbestçe konuşabilir, yazabilir ve bunları yayımlayabilir. Ancak kişiler, kanunda belirtilen hallerde bu hürriyetin kötüye kullanılmasından sorumludur.”* denilmiştir. Bildirinin 10. ve 11. maddeleri düşünce özgürlüğü yanında inanç ve yayım özgürlüğünü de koruma altına almıştı.¹⁰⁹

Öte yanda çağdaş biçimiyle ifade hürriyeti ilk kez Amerikalı ve Fransız yazarların, İngiliz örneğinden esinlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Fransızlar 1695 yılında sansürü kaldırmış olan İngiliz hukuk devletinin ilke ve anlayışını çağdaş normlarına kavuşturmuşlardır.

II. Dünya Savaşı sonrası faşist yönetimlere duyulan öfke, kendisini BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (1948) dışa vurmuş,¹¹⁰ belgede herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olduğu ifade edilmiştir.¹¹¹ Bildirinin 19. maddesi ifade özgürlüğü ile ilgili olup, maddede şöyle denmektedir.

“Madde 19- Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları sözkonusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkına gerekli kılar.”¹¹²

İfade hürriyetine evrensel bir insan hakkı olarak yer veren bir başka sözleşmeyi, 1950 yılında akdedilen Temel Hak ve Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi oluşturmaktadır. Temel Hak ve Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesinin 10.maddesinde şöyle denmektedir:

¹⁰⁸ Veysel Atayman, **Aydınlanma**, Donkişot Güncel Yayınlar Derleme, Temel Kültür ve Düşünce Dizisi, Trend Yayın Basım Dağıtım Rek.Org.San.Tic.Ltd.Şti., İstanbul 2006, s.104.

¹⁰⁹ Turgut Ayhan Beydoğan, **a.g.t.**, s.7.

¹¹⁰ Münci Kapani, **a.g.e.**, s.59.

¹¹¹ Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **a.g.e.**, s.121-122.

¹¹² Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.102.

“Madde 10- 1. Herkesin, anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, görüş edinme ve resmi makamlarca karışılmaksızın ve ülke sınırlarına bakılmaksızın bilgi ve düşüncelerin alınıp verilme özgürlüğünü de içerir...”¹¹³

AİHS organlarının yerleşmiş içtihadına göre, toplumun ilerlemesi ve her bireyin gelişmesini sağlaması bakımından, demokratik toplumun temel dayanaklarından birini oluşturan ifade özgürlüğü, sadece olağan karşılanan, zararsız ya da önemsiz görülen bilgilerin ve düşüncelerin açıklanması bakımından değil; ayrıca devlete ve toplumun belirli bir bölümüne aykırı gelen, onları rahatsız eden, endişe verici ve hatta şoke edici görüşler bakımından da geçerlidir.¹¹⁴

AİHS'nin 10 unci maddesinin ikinci fıkrası ifade hürriyetinin kısıtlanması ile ilgilidir. Buna göre ifade hürriyeti, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliği, suçun veya düzensizliğin önlenmesi, genel sağlığı, genel ahlak, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, yargılama organının otorite ve tarafsızlığının korunması sebepleri ile kamu makamları tarafından kısıtlanabilmektedir. Soyut olan bu sebepler ancak mahkemenin verdiği kararlar ile somutlaşabilmektedir. AİHM, ifade özgürlüğü açısından kabul edilebilir bir kısıtlamanın söz konusu olup olmadığını değerlendirirken, üç aşamalı bir inceleme yapmaktadır. Birinci aşamayı, şikayete konu olay ve işlemin, maddedeki kavramlardan birine dahil olup olmadığı, yani hükmün uygulanabilir olup olmadığını saptamak oluşturmaktadır. Bu soruya olumlu yanıt geldiğinde ikinci aşamaya geçilmektedir. İkinci aşamada yapılan işlemin maddede güvence edilen haklardan birine müdahale teşkil edip etmediği araştırılmaktadır. Üçüncü ve son aşamayı ise cevap yine olumluysa, bu müdahalenin ikinci fıkrada yer alan koşullara uyup uymadığını incelemek oluşturmaktadır.¹¹⁵

AİHS ifade hürriyeti kapsamında enformasyon, basın-yayının yanı sıra, radyo, televizyon ve sinema faaliyetinde bulunma hakkını da koruma altına almıştır. Bu hak, fikir edinme, bilgi alıp verme ve radyo-televizyon, sinema girişimlerine de kapsamaktadır. Öte yanda ifadeyi sözlü ya da yazılı olarak gerçekleştirmek bir izne tabi değilken, bu tür özgürlüklerin lisansa bağlanabileceğinden bahsedilmiştir. Özet olarak

¹¹³ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.312.

¹¹⁴ Durmuş Tezcan ve diğ., **a.g.e.**, s.195.

¹¹⁵ Durmuş Tezcan ve diğ., **a.g.e.**, s.199.

sözlü ve yazılı ifade serbesti sistemine tabi iken, radyo, televizyon gibi teknik imkan gerektiren anlatım yolları lisansa yani izin sistemine tabi kılınmıştır.

Yine 1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklar Avrupa Sözleşmesinde de ifade hürriyeti ile ilgili hükümler yerini almıştır.

AİHM'nin ifadesiyle, onuncu madde, “açıklanan düşüncenin sadece içeriği değil, ifade yol ve şekli”ni de koruma altına almaktadır.¹¹⁶

İfade ve ifade hürriyeti kavramı çok geniş bir kavram olup, bu nedenledir ki günümüze kadar ifade özgürlüğü ve sınırlandırılması üzerine pek çok tartışma yapılmıştır. Tartışmaların temel noktasını ifade özgürlüğünün sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı ya da sınırlandırılacak ise bunun sınırının ne olduğu oluşturmuştur. İfade özgürlüğü konusunda yapılan tartışmalar genellikle bu özgürlüğün sınır bölgeleri hakkında olmuştur. Bunlar; pornografi, ırkçı nefret konuşmaları, bağnaz dini ifadeler, politikacılara ve özel kişilere iftira, mahkemeye saygısızlık, şiddete tahrik, askeri ve ticari sırların açıklanması gibi konulardan mürekkeptir.

İfade özgürlüğünü teorik düzeyde haklaştırmaya yönelik tartışmaların temelinde bu özgürlüğün neden değerli olduğu sorusu yatmaktadır. Nitekim bu özgürlüğün gerekliliğini vurgulamak için hem kişisel hem de toplumsal sebepler ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki, insanların fikirlerini özgürce ifade edip yaymadan kendilerini birey olarak tam anlamıyla geliştiremeyecekleri tezidir. İkincisi ise ifade özgürlüğünün toplumsal önemine vurgu yapan tezdur. Bu ise genellikle kendi kendini yönetme olgusuna dayandırılmaktadır.

Günümüze kadar birçok serbest ifade teorileri ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları; Gerçeğin keşfedilmesi teorisi (Mill'in argümanı), Demokratik süreç teorisi ve Bireysel otonomi ve özgürlüğe dayanan teoridir. Bunların hepsi de serbest ifadenin gerçeğin keşfedilmesine yol açtığı için değerli olduğu savında bulunmaktadır. Bunlara kısaca aşağıda değinilecektir.

1.3.1. Gerçeğin Ortaya Çıkarılması Teorisi

Tarihsel olarak ifade özgürlüğü ile ilgili öne sürülen ilk teori Gerçeğin Ortaya Çıkarılması Teorisidir. Gerçeğin Ortaya Çıkarılması Teorisi, toplum reformcusu John

¹¹⁶ Durmuş Tezcan ve diğ., **a.g.e.**, s.195.

Stuart Mill'in teorisi olup, açık tartışma, fikirlerin serbestçe değişimi ve araştırma hürriyeti gibi konular üzerinde odaklanmıştır. Teoriye göre, gerçeğin araştırılması tesirli ve etkili olarak yerine getirilmelidir. Bunu zorunlu bir şart olarak görmekteyiz. Teori, açık tartışmanın, fikirlerin serbestçe alışverişinin, araştırma ve eleştirme özgürlüğünün, gerçeğin araştırılması sürecinin etkin olarak işlemesi için gerekli şartlar olduğunu ileri sürer. Bu hürriyet olmaksızın, doğru ve yanlış arasında yanlış yapmak kaderimiz olarak belirlendiğini, ancak bu hürriyetle, herhangi bir beşeri araştırma alanında doğruyu belirleyip yanlış reddedebileceğimizi ileri sürmektedirler. Argümanın özü, doğrunun elde edilebilmesi için araştırma yapılması gerektiğine dayanmaktadır. Yapılacak araştırmalar, gerçeklerin anlaşılmasını sağlayacak ve böylece doğru düşüncelere ulaşılacaktır. Bu teoride konuşma özgürlüğü bir son yani bir amaç değil sadece gerçeğin ortaya çıkmasına yarayan bir araçtır. Gerçeğin keşfedilmesi argümanına göre, araştırmanın her alanında gerçeğin belirlenmesi metodu olarak, toplum rekabetçi bir sistemi kutsal bir şey olarak korumalı ve muhafaza etmelidir. Zira bütün fikirler özgür bir alanda özgürce yarışsın, görünmez bir el en iyi fikrin ve gerçeğin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.^{117,118}

Mill'e göre düşünme özgürlüğünün gerekli olmasının tek ya da başlıca nedeni, büyük düşünürler yaratmak değildir. Tam tersine, ortalama insanların ulaşabilecekleri zihinsel düzeye ulaşmalarını sağlamak gereklidir.¹¹⁹ Yani Mill'e göre bireysel gelişmenin yolu özgürlükten geçmektedir. Özgürlük bireysel gelişmeyi sağladığı gibi, bireysel mutluluğu da sağlamaktadır.¹²⁰ Toplumsal mutluluk bireysel mutluluğu bağlıdır. Bu nedenle birey neyi iddia ederse etsin hiç kimsenin onu susturmaya hakkı olmamalıdır. Mill'e göre, susturulmaya çalışılan fikrin yanlış bir fikir olduğundan hiçbir zaman emin olunamaz.¹²¹ Emin olunsa bile onu susturmak hem yaşayan nesle, hem de gelecek nesillere karşı en büyük kötülük olacaktır. Mill, bu tezini üç temele dayandırmaktadır. Birincisi, susmak zorunda bırakılan fikir doğru olabilir. Tartışmayı susturmak bir yanılmazlık taslamadır. İkincisi, susturulan fikir yanlış bile olsa, bunda

¹¹⁷ Zühtü Arslan, **a.g.e.**, s.5.

¹¹⁸ Turgut Ayhan Beydoğan, **a.g.t.**, ss.19-21.

¹¹⁹ John Stuart Mill, **Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üstüne**, 1.Baskı, (Çev. Cem Akas), Koç Kültür, Sanat ve Tanıtım, İstanbul, 2003, s.33.

¹²⁰ Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **a.g.e.**, s.85.

¹²¹ Zühtü Arslan, **a.g.e.**, s.5.

bir parça doğru bulunması mümkündür.¹²² Üçüncüsü ise, doğru olduğu ileri sürülen fikre fiilen itiraz olunmadıkça (o fikir karşı fikirlerle zorlanmadıkça), o fikri kabul edenlerin çoğunluğu tarafından ona önyargı şeklinde inanılır ve sorgulanamazdı.¹²³

Mill, hakikatin bir sürü çelişkili fikirler çerçevesinde inşa edilebileceğine inanmaktaydı. Ona göre azınlık fikirler hakikat arayışı için hayatiydi. Hükümetin vazifesi azınlığın görüşünü korumaktı. Çoğunluğun keyfi için onu yasaklamak değil. Çoğu insan hoşlanmıyor gerekçesi ile rağbet görmeyen düşünce ya da davranış boğulamazdı.¹²⁴

Mill, özgür tartışmanın yapılamaması durumunda, sadece insanların bu görüşlerin temellerini bilmekten yoksun kalmayacağı, ayrıca bizzat görüşün anlamını da yitireceklerini savunmakta, onu aktaran sözcüklerin artık insanlar üzerinde bir fikir uyandıramayacağına yada çok az anlamlar aktardığına inanmaktadır.¹²⁵

Yine Mill'e göre ifade özgürlüğünü savunmak ondan beklediğimiz yarardan dolayı olmamalıdır. Nitekim şu anda geçerli olmayan bir düşünce, ileride geçerli hale gelebilirdi. Ona göre bir düşüncenin yararlı olup olmadığı bugünden kestirilemezdi. Zamana bırakmak gerekirdi.

Öte yanda Mill ifade özgürlüğünün sahip olması gereken bazı şartları da belirlemiştir. Örneğin Mill, zararlı bir eyleme yönelik tahrik oluşturduğunda ifadenin dokunulmazlığını yitirdiğini kabul etmiştir.¹²⁶

Mill, hürriyetin doğal haklar ve doğal hukuk teorilerine dayandırılmasına karşı çıkmıştır. Kendisi, ahlâk ve hürriyeti, soyut metafizik ilkelere değil, insan eylemlerinin gözlenebilir özelliklerine dayandırmaktaydı.¹²⁷

Mill'in hürriyetle ilgili düşünceleri özetle şöyledir:

1. Mill, hürriyetten sadece bireysel hürriyeti kasteder. Bu, negatif bir hürriyettir.

¹²² T. Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.32.

¹²³ Bekir Berat Özipek (edit.), **a.g.e.**, s.128.

¹²⁴ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.71.

¹²⁵ John Stuart Mill, **a.g.e.**, s.40.

¹²⁶ Raphael Cohen Almador, **a.g.e.**, s.17.

¹²⁷ H. Yücel Başdemir, "Bireysel Hürriyet Düşüncesi ve John Stuart Mill", **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, s.123, 128.

2. Doğa bilimlerinin mantığı ile ahlâk bilimlerinin mantığı hem mahiyet hem de yöntemleri açısından birbirinden farklıdır.

3. Mill, hürriyet anlayışını doğa bilimleri ile ahlâk bilimleri ayırımına ve fayda ahlâkına dayandırır.

4. Mill’de hürriyetin kendinde bir değeri yoktur; o, ikincil bir ilke olarak değerini, birincil ilke olan “daha yüksek mutluluk” veya “fayda” ilkesinden alır.

5. Mill’de manevî hürriyetler, mutlak ve sınırsızdır; ancak maddî hürriyetler sınırsız değildir.

6. Kadınların da erkeklerin sahip olduğu haklara sahip olması gerekir. Aksi, toplumdaki insanların zekâlarının yarısının yok edilmesi olacak ve daha fazla mutluluğa erişme ideali de yarı yarıya sekteye uğrayacaktır.

7. Temsilî demokrasi, fayda ilkesine ve bireysel hürriyete hizmet edecek en ideal hükümet biçimidir.¹²⁸

Mill’in argümanı, siyasi, ahlaki ve sosyal meselelerdeki kanıları ve teorileri açıklayan ifadelerle uygulanabilmektedir. Ancak yine Mill’in argümanının pratikte uygulanmasında çeşitli zorluklarla karşılaşıldığı da bilinmektedir.

1.3.2. Demokratik Süreç Teorisi

İfade özgürlüğünün haklılaştırılması konusunda ileri sürülen bir diğer teoridir. Teori kendi kendini yönetme olgusuna dayanmaktadır. Teoride ifade özgürlüğü demokratik toplumun olmazsa olmaz koşulu olarak görülmektedir. Argüman vatandaşların demokrasilere katılımını öngörmektedir. Demokrasinin yayılması için öncelikle demokratik prensiplerin ortaya konulması gerektiğini öne süren teori, öncülleştirilmiş nüfusun genellikle bağımsız olduğu faraziyesini kabul eder ve bu noktada ifade hürriyetinin toplumun gerekli bir parçası olduğunu öne sürer. Teori vatandaşların demokrasilere katılımı ile demokrasilerin oturacağı, demokratik prensiplerin ortaya konabileceği kanısındadır. Bu teori organizasyonların her şekline uygulanabilmesine karşın, otokrasilere, oligarşilere ve teokrasilere uygulanması mümkün olmamıştır.¹²⁹

¹²⁸ Bekir Berat Özipek (edit.), **a.g.e.**, s.135.

¹²⁹ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.51.

Teorinin kökenlerini Spinoza, Hume ve Kant'ın eserlerinde bulmak mümkünse de, teorinin ortaya konması Alexander Meiklejohn tarafından yapılmıştır.^{130,131}

Demokratik Süreç Teorisinde ifade özgürlüğü iki öncelikli nedenden dolayı çok önemlidir. Birincisi, ifade özgürlüğü, oy verme işlemi sırasında seçmenin bilinçli bir şekilde oy vermeye hazırlanması bakımından önemlidir. Seçmen, egemenlik yetkilerini kullanırken, seçim yapabilme, karar verebilme şansına sahip olmalıdır. İkincisi, ifade özgürlüğü, kamu görevlilerinin, efendileri olan halk çoğunluğuna karşı tam anlamıyla sorumlu kamu hizmetçileri olarak kalmalarını sağlaması bakımından önemlidir.

Teoriye göre eğer iktidar halkın hizmetçisi ise, onun sansür uygulamaması gerekmektedir. Teori, insanın toplum içindeki önemini vurgulayan, ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir.

Teori, sadece politik ifadeleri korumaktadır. Bu nedenle teori çeşitli eleştirilere muhatap olmuştur. Yapılan eleştirilerin odak noktasını; demokratik süreç teorisinin, sadece politik ifadelere koruma sağladığı için ifade özgürlüğünün çerçevesini gereğinden fazla daralttığı bu nedenle de çok sınırlayıcı olduğu oluşturmuştur.¹³²

1.3.3. Bireysel Otonomi ve Özgürlüğe Dayanan Teori

İfade özgürlüğünün haklılaştırılması konusunda ileri sürülen bir diğer teori Bireysel Otonomi ve Özgürlüğe Dayanan Teoridir. Teorinin odaklandığı konu; kendini geliştirme, kendinin farkında olma ve kendini tatmin etmeyi korumadır. Teoriye göre ifade özgürlüğü kişinin kendini gerçekleştirmesine ve bireyin gelişimine hizmet etmektedir. Yine teoriye göre bir insanın konuşmasına, yazmasına ve işitmesine veya okumasına izin verilmez ve sınırlamalar konursa kişinin şahsiyetinin gelişmesi kısıtlanmış olmaktadır. İnsanlar inançlarını ve genel tartışmalardaki politik yaklaşımlarını ve diğer insanların eleştirilerinde serbest olmadıkça zihinsel ve manevi olarak gelişemezler. Dolayısıyla teoride bireyin başkalarının başarıları için bir araç olmadığı, bireyin bir amaç olduğu vurgulanmaktadır. Böylece demokratik katılım özendirilmektedir.

¹³⁰ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.13.

¹³¹ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.52.

¹³² Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.15.

Bireysel otonomi ve özgürlüğe dayanan teoriye göre ifade özgürlüğü, diğer insani değerlerin ya dayanağı ya da destekleyicisi niteliğinde olmasından ve kişinin kendi kendini gerçekleştirme en önemli ilkelerinden biri olmasından dolayı önemlidir. Kişinin kendisini gerçekleştirme ve geliştirmesi ise kişinin kendini özgürce ifade edebilmesine bağlıdır. Nitekim kişilik kendini ifade ile var olur, özgür ve özerk kişilik ise özgür ifade ile ayakta durur.¹³³

1.4. BELGELERDE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğü, ülkemizde anayasal düzeyde anayasanın 26. maddesinde şöyle temin edilmektedir: “*Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmadan haber veya fikir almak veya vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.*” Maddenin devamında da ifade hürriyetinin sınırlandırılmasının nedenleri sayılmaktadır.¹³⁴

İnsan hak ve hürriyetlerinin evrensel bir mahiyet kazanması ise uluslararası belgeler ve sözleşmelerle vücut bulmaktadır. Bu belge ve sözleşmeler çeşitli uluslararası örgüt ve kuruluşlar tarafından normlaştırılmaktadır. Evrensel nitelikteki bu belgelerden bir tanesi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesidir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 19. maddesinde “*Herkesin düşünme ve anlatma özgürlüğü vardır. Buna göre, hiç kimse düşüncelerinden dolayı rahatsız edilemez. Ayrıca, ülke sınırları söz konusu olmadan bilgi ve düşüncelerini her türlü araçla aramak, sağlamak ve yaymak hakkına sahiptir*”¹³⁵ cümlesiyle “ifade özgürlüğü” ifade edilmektedir.

1966 tarihli Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 19. maddesinde de benzer bir hüküm bulunmaktadır: “*1. Herkesin karışmasız görüş edinme hakkı vardır. 2. Herkesin anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak ister sözlü, ister yazılı veya basılı sanat biçiminde, ister seçilen başka iletişim yoluyla olsun, sınır tanımaksızın, her türlü bilgi ve düşüncüyü araştırma, alma ve verme özgürlüğünü de*

¹³³ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.17.

¹³⁴ TC 1982 Anayasası, md.26, bkz. **En Son Değişiklikleriyle T.C. ANAYASASI**, Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2002, s.15-16.

¹³⁵ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), md.19, bkz. Savaş Taşkent, **İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları**, Basisen Banka-Sigorta İşleri Sendikası, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları: 26, İstanbul 1993, s.102.

ıçerir.” Daha sonra ise bu özgürlüğün kısıtlama şartları olarak başkalarının haklarına saygı ve ulusal güvenlik veya kamu düzeni veya kamu sağlığı veya genel ahlak mülâhazalarına işaret edilmektedir.¹³⁶

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ifade ve haberleşme hürriyeti adına bir denetim prosedürü öngördüğünden, her ne kadar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) bu sözleşmelerin dayanağını teşkil etse de bu sözleşmeler ifade hürriyetinin menfaatinin sağlanması açısından daha işlevsel ve yararlıdır.

AİHS de ifade özgürlüğünü garanti altına alan aktif bir sözleşme olarak, ifade ve haber alma özgürlüğü konusuna 10.maddesinde şöyle açıklık getirmiştir: *“1. Herkes, görüşlerini açıklama ve anlatma özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğünü, kamu otoritelerinin müdahalesi olmadan haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de ıçerir. Bu madde devletin radyo, televizyon veya sinema işletmelerini bir izin sistemine bağılı tutmalarına engel değildir. 2. Kullanılması ödev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, ülke bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, asayişsizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi veya sağliğin veya ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizli kalması gereken haberlerin yayılmasına engel olunması veya yargı organının otorite ve tarafsızlığının sağlanması için kanunla öngörülen bazı usullere, şartlara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağılanabilir.”*^{137,138}

Bütün bu belgelerde, ifade özgürlüğünün haber alma, haberleşme ve iletişim özgürlüğü ile birlikte anıldığı ve güvence altına alındığı görülmektedir.

Bu noktada ifadenin yayılması vasıtası yani bildirim de önem kazanmaktadır. İfadenin yayılması yada bildirimi çok çeşitli yollardan olabilmektedir. Diğer yanda ifadenin özgürlüğü ile ifadenin yayıldığı vasıtanın her ikisinin birden özgür olmasının gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Aksi halde gerçek bir ifade hürriyetinden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenledir ki kanun koyucu, ifade hürriyeti ile ilgili bir karar verdiğinde, bunun yanında ifade hürriyetinin haberleşme araçları (özellikle kitle haberleşme araçları) da düzenlenmektedir.

¹³⁶ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, md.19, bkz. Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.138.

¹³⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), md.10, bkz. Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.312-313.

¹³⁸ Bekir Berat Özipek (edit.), **a.g.e.**, ss.248-249.

İfade özgürlüğünün bir türü haberleşme özgürlüğüdür. Haberleşme; her türlü yazılı ve sözlü gönderi ve telefon görüşmelerini de içermektedir. Gerek mektup gerekse diğer haberleşme araçlarıyla gerçekleştirilen haberleşmelerin dokunulmazlığı yasalarla koruma altına alınmaktadır. İstisnai durumları, devlete yönelik bir tehdit varlığında telefonların yine yargının verdiği kararlarla dinlenebilmesidir. Örneğin CMK m. 135 vd. bazı koşullarla ve sınırlı olarak iletişimin denetlenmesine olanak tanımaktadır.¹³⁹

Basın ve kitle iletişim özgürlüğü, AIHS m.10¹⁴⁰ ve ABA m.II-11'de¹⁴¹ ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 28.maddesinde düzenlenmiştir. T.C Anayasasının 28.maddesi şöyledir:

“Madde 28.- *Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.*

*Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.”*¹⁴²

Yine Anayasanın 28.maddesi, basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27 nci maddeleri hükümlerinin uygulanacağını da öngörmektedir. Anayasanın 26. maddesi şöyle demektedir:

“Madde 26.- *Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.*

Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulince belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya

¹³⁹ Durmuş Tezcan ve diğ., **a.g.e.**, s.215.

¹⁴⁰ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.312.

¹⁴¹ Durmuş Tezcan ve diğ., **a.g.e.**, s.215.

¹⁴² **En Son Değişiklikleriyle T.C. ANAYASASI**, Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2002, s.17.

yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.”¹⁴³

Anayasanın 27.maddesinin sınırlayıcılığı ise;

“Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.”¹⁴⁴

demesinde yatmaktadır.

Eski TCK'nın 142. maddesi de sosyal sınıflar üzerinde tahakküm edici propagandaya engeller koymaktaydı. Bu madde ile, “sosyal bir sınıfın, diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye”, “devletin, siyasi hukuki nizamlarını topyekun yok etmeye” yönelik propaganda 5-10 arasında değişen hapis cezası ile cezalandırmaktaydı.¹⁴⁵

Türk hukukuna düşüncüyü açıklama ve basınla ilgili ilk düzenleme 1864 tarihli “Matbuat Nizamnamesi” ile girmiştir. İkinci Meşrutiyetle birlikte Kanun-ı Esasî’de değişiklik yapılmış ve “Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve hiçbir suretle önceden denetime tâbi tutulamaz” hükmü getirilmiştir. 1909 Matbuat Kanunu ile de düşüncüyü açıklamaya hürriyetçi esaslar getirilmiştir.

1921 Anayasasında temel hak ve hürriyetlere yer verilmezken, 1924 anayasasının 7. maddesi ile, Türkiye’de düşünce özgürlüğü ilk defa açıkça tanınmıştır. 7. madde her Türkün yayın hürriyetine sahip olduğuna da hükmediyordu. 1924 Anayasası’nın 7.maddesi vicdan, düşünme, söz ve yayın hakkını tanımıştı.¹⁴⁶

Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası ise düşünce ve basın hürriyetiyle ilgili çağdaş ve demokratik ilkelere uygun kurallar getirmiştir. Nitekim bu anayasanın 19.maddesinde herkesin, vicdan ve dini inanç ve kanaat hürriyetine sahip olduğu belirtilmiştir. 20.maddede de; “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir veya yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.”

¹⁴³ En Son Değişiklikleriyle T.C. ANAYASASI, Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2002, s.15-16.

¹⁴⁴ En Son Değişiklikleriyle T.C. ANAYASASI, Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2002, s.17.

¹⁴⁵ Veli Yılmaz, Osman Tan ve Mustafa Yıldırım Türk, **Bir Engizisyon Hukuku Kavramı DÜŞÜNCE SUÇU**, 1.Baskı, Belge Yayınları, Hukuki Belgeler Dizisi-2, Gülen Ofset, İstanbul, Nisan 1989, s.64.

¹⁴⁶ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.111.

hükmü yer almıştır.¹⁴⁷ Yine bu Anayasanın 22. maddesinde basınla ilgili haklar ve toplantı hak ve hürriyetleri de düzenlenmiştir. 1961 Anayasasının ifade hürriyeti ile ilgili sınırlayıcı hükümlerini ise m.11/2 oluşturuyordu.

1982 Anayasasında ise kanaat, düşünce, ifade basın-yayın, toplantı hürriyetlerine ayrı ayrı maddelerde yer verilmiştir. 25. madde “düşünce ve kanaat hürriyeti”, 26. madde “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti”, 28. madde “basın hürriyeti”, 29. madde “süreli ve süresiz yayın hakkı”, 30. madde ise “basın araçlarının korunması”nı düzenlemiştir.¹⁴⁸

5187 sayılı Basın Kanunu’nun 3. maddesine göre de, basın özgürdür. Bu özgürlük; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içermektedir.¹⁴⁹

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesi diğer tüm uluslararası Sözleşmeler içinde, ifade hürriyetini ve sınırlarını en ayrıntılı tanımlayan maddedir. AİHS’nin 10.maddesi şöyledir:

“Madde 10- 1. Herkesin, anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, görüş edinme ve resmi makamlarca karışılmaksızın ve ülke sınırlarına bakılmaksızın bilgi ve düşüncelerin alınıp verilme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletleri radyo, televizyon veya sinema girişimlerini izne bağlamaktan alıkoymaz.

2. Kullanılması ödev ve sorumluluklar içeren bu özgürlükler; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizliliği olan bilgilerin açıklanmasının önlenmesi ya da yargı organının otorite ve yansızlığının sağlanması için gerekli olan ve yasayla konulan kural, koşul, kısıtlama ve cezalara bağlanabilir.”¹⁵⁰

Onuncu madde ile bir yandan herkesin ifade hürriyetine sahip olduğu belirtilirken, diğer yandan bu özgürlüğün sınırları da çizilmektedir. İfade hürriyetinin sınırlarının çizilmesi 10.maddeye özgü bir durum olup, diğer uluslararası Sözleşmelerde böylesi sınırlama tanımlarına yer verilmemiştir.

¹⁴⁷ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.112.

¹⁴⁸ Durmuş Tezcan ve diğ., **a.g.e.**, s.217.

¹⁴⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5187.html> (20.09.2008).

¹⁵⁰ Taşkent, **a.g.e.**, s.312-313.

10. maddede bir yandan herkesin ülke sınırlarına bakılmaksızın bilgi ve düşünce alıp verme özgürlüğüne sahip olduğu belirtilirken, diğer yandan kitle iletişim araçlarına gerektiği durumlarda devletlerin sansür uygulayabileceği hükme bağlanmaktadır. Bunu maddenin “*bu madde, devletleri radyo, televizyon veya sinema girişimlerini izne bağlamaktan alıkoyamaz*” cümlesinden anlamaktayız.

10. madde sınırlama nedenleri arasında ulusal güvenlik ve ülke bütünlüğünü en öne yerleştirmektedir.

Madde bir diğer sınırlama nedenini kamu güvenliği, kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi olarak belirlemektedir. Dolayısıyla madde, devletlere kamu düzeninin bozulması ya da ülkede suçların artması halinde ifade hürriyetine sınırlama getirme hakkı vermektedir.

10. maddenin bir başka sınırlama nedenini genel sağlık ve ahlakın korunması oluşturmaktadır. Bu kapsamda örneğin çocuklar için mahsurlu olduğu düşünülen yayınlar engellenebilmektedir. Devletler müstehcen neşriyata yasak getirebilmekte yada onu sınırlayabilmektedirler. Bu sınırlama kapsamına tüketici hakları da girmekte olup, tüketicinin zararına oluşan durumlarda madde devletlere ifade hürriyetine sınırlama getirme hakkı vermektedir. Bu kapsamda örneğin yanlış bilgi içeren reklamlara müdahale edilebilmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri bugün tüketici haklarını koruyan yasal düzenlemelerini gerçekleştirmiş bulunmaktadır.

Diğer bir sınırlama nedenini; başkalarının ün ve haklarının korunması oluşturmaktadır. Bütün özgürlüklerde olduğu gibi ifade hürriyetinde de sınır başkalarının özgürlüklerinin başladığı alandır. Hiç kimse bir başka kişinin kanuni haklarına tecavüz edemez, ona iftira atamaz. Bu sınırlama özellikle kamu görevlileri ile ilgili olup, kanunlarla kamu görevlileri belirli oranlarda koruma altına alınmaktadır. Öte yanda bazı Batılı ülkelerde iftira suçu yıllarca hapis yatılmasını gerektirmektedir.

Bir diğer sınırlama nedenini gizliliği olan bilgilerin açıklanması oluşturmakta, aynı madde devletlere bu gibi durumlarda ifade özgürlüğünü sınırlama yetkisi tanımaktadır. Gizli bilgiler, genellikle devletlerin askeri ve istihbarat bilgilerinden oluşmaktadır. Bu noktada örneğin emekli bir general, gizliliği olan askeri bir bilgiyi ifşa ettiğinde koğuşturma kapsamına girmektedir.

Madde en son sınırlama nedeni olarak yargı organının otorite ve yansızlığının sağlanmasını ileri sürmektedir. Demokratik toplumlarda yargının, yargı organlarının bağımsızlığı üzerinde önemli durulan bir hususu oluşturmaktadır. Yargı organına yapılacak müdahale, yargının sağlıklı işlemeyişini doğuracağı gibi beraberinde demokrasilerin de tehlikeye girmesine neden olmaktadır. Bu nedenle liberal demokratik toplumlarda yargı bağımsızlığının sağlanmasına özel ihtimam gösterilmektedir. Böylece yargı organının otorite ve yansızlığının sağlanması 10.maddenin sınırlama nedenleri kapsamına alınmaktadır.

10. madde en son olarak bu gibi durumlarda devletlere ifade özgürlüğünü kısıtlama hakkı tanımakta, taraf devletler de kendi kural, koşul, kısıtlama ve cezalarını belirlemektedir.

AİHS'nin 10.maddesi genel olarak ifade özgürlüğünü düzenlemekle birlikte, Sözleşmenin diğer bazı maddelerinde de ifade özgürlüğü ile hükümlere rastlayabilmekteyiz. Bunlardan birisi 6.madde olup, maddenin ifade özgürlüğü ile ilgili kısımları şöyledir:

“Madde 6- 1. Medeni hak ve yükümlülükleri veya hakkında herhangi bir suçlama karara bağlanırken herkesin, yasayla kurulmuş bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından makul bir süre içerisinde adil ve açık bir yargılanmaya hakkı vardır. Hüküm açık olarak verilir. Ancak demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ya da ulusal güvenlik gerekçeleriyle ya da ergin olmayanların çıkarları veya tarafların özel yaşamları tersini gerektirdiğinde ya da açıklığın adaletin yerine gelmesini zedeleyeceği özel koşullarda, mahkemece kesinlikle gerekli görüldüğü ölçüde bir duruşmanın tümü veya bir bölümü basına veya halka kapalı tutulabilir.”¹⁵¹

6. maddenin birinci fıkrasına göre duruşmalar alenen ve açık yapılmaktadır. Böylece kendisine suç isnat edilen kişi yada kişiler, avukatları aracılığıyla yada kendileri kendilerini savunmak, ifadelerini açıklama hakkına sahip bulunmaktadır. Ancak yine aynı madde, bunun bazı durumlarda sınırlanabileceğini hükme bağlamaktadır. Sınırlama nedenlerini demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ya da ulusal güvenliğin tehdit altına girmesi, ergin olmayanların çıkarları ve özel

---

¹⁵¹ Taşkent, a.g.e., s.310.

yaşamla ilgili bazı durumlar ve adaletin yerini gelmesini engelleyecek bazı koşullar oluşturmaktadır.

Sözleşmenin 7. maddesi, ifade özgürlüğünü garanti altına alan bir başka maddeyi oluşturmaktadır. Madde 7'ye göre; *“Hiç kimse, işlediği zaman ulusal ve uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan bir eylem ya da kusurdan ötürü herhangi bir biçimde suçlanamaz.”*¹⁵² dır.

Böylece yasalarla sınırları çizilmiş olan ifade hürriyeti kapsamında ifadede bulunanların bu hakları garanti altına alınmış olmaktadır. Ancak yine aynı madde bu hakkın sınırlarını da çizmekte ve *“Bu madde, işlendiği zaman uygar uluslarca benimsenmiş genel hukuk ilkelerine göre suç sayılan herhangi bir eylem veya ihmalden ötürü bir kimsenin yargılanmasına ve cezalandırılmasına engel değildir.”* demektedir. Böylece ifadelerin yasalarla belirlenmiş sınırların dışına taşması durumunda cezalandırılabilmesine hükmedilmektedir.

AHİS'nin 9. maddesi de herkesin düşünce, vicdan ve dinini açıklayabileceğini söyler. 9.madde şöyledir:

“Madde 9- 1. Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din ya da inancını değiştirme özgürlüğüyle, din ya da inancını tek başına veya topluca ve açık ya da özel olarak ibadet, öğretim, uygulama ve gözetme yoluyla açıklama özgürlüğünü de kapsar.”¹⁵³

Buna göre herkes dinini açıklama ve yayma hürriyetine sahiptir. Ancak yine aynı maddenin ikinci fıkrasında bunun hangi koşullarda sınırlanabileceğine de yer verilmektedir. Kişinin dinini ifade etmesi ve yayması, kamu güvenliği gerekçesiyle, kamu düzeninin, genel sağlık ve ahlakın tehlikeye girmesi durumunda sınırlanabilmektedir. Ayrıca bu özgürlük başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla da sınırlanabilmektedir.

Sözleşmenin 11.maddesi ise grev, lokavt gibi eylemler yapabilmeyi ve bu esnada ifadelerin dışı vurulmasını düzenlemektedir. 11.maddeye göre, grev, lokavt gibi eylemler sırasında barışçı amaçlarla ifadelerde bulunulması bir haktır. İfadelerin sınırlandırıldığı durumları ise yine ulusal güvenlik veya kamu güvenliğinin tehdit altına

¹⁵² Taşkent, a.g.e., s.311.

¹⁵³ Taşkent, a.g.e., s.312.

girmesi, genel sağlık ve ahlakın yada başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gerektiği durumlar oluşturmaktadır.

Öte yanda AİHS'nin 14. maddesi ifadelerde cinsiyet, ırk, renk, dil, din ve siyasi görüş ayrımının gözetilemeyeceğini hükme bağlar. Buna göre yabancı bir ülkede yaşayan kişiler, buldukları ülkenin vatandaşları ile ifade konusunda aynı haklara sahip bulunmaktadır. Bu kişiler dinleri, dilleri farklı olsa da buldukları ülkede ifadeye bulunma özgürlüğüne sahip olmaktadır.

Sözleşmenin 15. maddesi ise savaş ve olağanüstü hallerde ifade özgürlüğünün kesintiye uğratılabileceğine cevaz vermektedir. Ancak bu da belirli şartlara bağlanmış ve ölçü aranmaktadır. Ölçülülük ilkesi, ifade ilişkin alınan önlemler ve sınırlamalarda, kullanılan araçlarla amaçların orantılı, dengeli olması anlamına gelmekte olup, AİHM kararlarında sıkça gözetilmektedir.¹⁵⁴

AİHS'nin 17. maddesi ise ifade özgürlüğünün ve diğer özgürlüklerin sınırlanması sırasında yanlış anlamaları önlemeyi amaçlayan bir madde görünümündedir. Bu maddeye göre devletler sözleşmede hükme bağlanmış olandan daha geniş ölçüde sınırlandırma hakkını kendilerinde bulamazlar.

18.maddede ise sözleşmede anılan hak ve özgürlükler için izin verilen kısıtlamaların, belirlenmiş oldukları amaçtan başka bir amaçla uygulanamayacağına hükmedilmiştir.

1.5. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI, UNSURLARI VE SINIRLARI

1.5.1. İfade Özgürlüğünün Kapsamı

İfade özgürlüğü; “bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının (izharının) veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması demektir.”^{155,156}

Başka bir tanıma göre de ifade özgürlüğü, “*insanın, varlığını hissettiği bütün problemlere vermek istediği cevapları, bizzat seçebilmesi ya da şahsen hazırlayabilmesi; ferdi ve sosyal davranışlarını da bu davranışlara uydurabilmesi*

¹⁵⁴ Küçük, a.g.m., s.70.

¹⁵⁵ Mustafa Erdoğan, “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü”, **Liberal düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, Güz 2001, s.8.

¹⁵⁶ Bekir Berat Özipek (edit.), a.g.e., s.37.

imkânıdır.” Yine ifade hürriyeti “insanların serbestçe fikir edinebilme, edindiği fikir ve kanaatlerden ötürü kınanmama ve bunları bütün meşru yollardan yararlanarak dışa vurabilme serbestliğidir.”¹⁵⁷

Dost ise ifade özgürlüğünü dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere ikiye ayırarak tanımlamaktadır. Düşünce ve ifade özgürlüğü Dost’a göre “*dar anlamda kişinin düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahip olmasının yanında düşünce ve kanaatlerini serbestçe açıklayabilmesi demektir.*” Geniş anlamda ise; “*başka düşüncelere ulaşabilme (haber alma, bilim ve sanat), din ve vicdan özgürlüklerini de içermektedir.*”¹⁵⁸

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin ifade özgürlüğü tanımı ise şöyledir; “*Herkesin düşünme ve anlatma özgürlüğü vardır. Buna göre, hiç kimse düşüncelerinden dolayı rahatsız edilemez. Ayrıca, ülke sınırları söz konusu olmadan bilgi ve düşüncelerini her türlü araçla aramak, sağlamak ve yaymak hakkına sahiptir.*”¹⁵⁹

İfade özgürlüğü sözlü ve yazılı anlatım, sanatsal gösterim, kişisel görünüm ve görüntü tercihi, gösteri, yürüyüş, toplantı yapma ve örgütlenme gibi özgürlüklerin tümünü kapsar.

İfade özgürlüğü günümüzde insan hak ve özgürlükleri içinde hayat hakkı ile birlikte insanoğlunun en önemli haklarından sayılmaktadır. Öte yanda ifade özgürlüğü, demokrasinin temel dayanaklarından birisidir. İfade özgürlüğünün olmadığı yerde gerçek bir demokrasiden söz etmek mümkün değildir. İfade özgürlüğünün bu kadar önemli olmasının nedeni, pek çok hak ve özgürlüğün kullanımının ifade özgürlüğüne bağlı olmasıdır.¹⁶⁰ Yani ifade özgürlüğü, pek çok özgürlüğün kaynağını oluşturur. Bu nedenle ifade özgürlüğü anayasal demokrasilerin olmazsa olmazlarından, temel taşlarından biridir.¹⁶¹ İfade özgürlüğü, uygarlığın, diğer temel hak ve özgürlüklerin, demokrasinin, kişinin ve toplumun maddi ve manevi gelişiminin temel şartı ve kaynağıdır. Demokrasilerde yeni ve daha iyi fikirlerin ortaya çıkmasının zeminini ifade özgürlüğü oluşturmaktadır. Çünkü birbirinden farklı çeşitli fikirlerin olması ve bunların

¹⁵⁷ T. Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.26.

¹⁵⁸ Süleyman Dost, **a.g.e.**, s.11.

¹⁵⁹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), md.19, bkz. Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.102.

¹⁶⁰ Süleyman Dost, **a.g.e.**, s.17.

¹⁶¹ Mustafa Erdoğan, **a.g.m.**, s.8-9.

tartışılması bireylere farklı düşünceler arasında seçim yapabilme olanağı vermektedir.¹⁶² Fikir hürriyetinin Liberal demokrasilerde kararlılık ve metanetle korunduğu bilinmektedir.¹⁶³ Ancak bununla birlikte liberal demokrasilerin zor zamanlarda genelde özgürlükleri, özelde de ifade özgürlüğünü gereği gibi koruyamadıkları da bilinmektedir.¹⁶⁴ İfade özgürlüğü denilince, kişisel beyanatlar anlaşıldığı gibi, bilgi veya fikirleri alma ve yayma hürriyeti, sanatsal ifadeler, basın-radyo-televizyon yoluyla yapılan yayınlar, akademik hürriyet ve bilimsel araştırma hürriyeti de bu kapsama girmektedir.¹⁶⁵

İfade hürriyeti şunları kapsamaz:

- (a) savaş propagandası,
- (b) hemen oluşması muhtemel şiddete tahrik, veya
- (c) ırka, etnisiteye, cinsiyete veya dine dayalı ve hasar vermeye tahrik oluşturan nefretin savunusu.¹⁶⁶

İfade özgürlüğü İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin (AİHS) 10. maddesinde şöyle düzenlenmiştir;

“Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya

¹⁶² Vahit Bıçak, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, s.55.

¹⁶³ Adnan Küçük, “Fikir Hürriyetinin Sınırlandırılması”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 8, Sayı: 32, Güz 2003, s.41.

¹⁶⁴ Zühtü Arslan, “Liberal Demokrasilerin Zor Zaman Krizi ve İfade Özgürlüğü”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 8, Sayı: 32, Güz 2003, s.25.

¹⁶⁵ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.115-116.

¹⁶⁶ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.116.

yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.”¹⁶⁷

10.madde AİHS'nin en önemli maddelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, ifade özgürlüğüne verdiği önemi sembolik olarak ifade etmek amacıyla ilk kararını ifade özgürlüğü ile ilgili olarak vermiştir.¹⁶⁸

AİHS'nin 10.maddedeki ifade kavramı, düşüncelerin ifade edilmesi ve düşünce ve bilgi alışverişi ile ilgili olup, duyguların fiziksel dışavurumunu kapsamamaktadır. Yine aynı maddenin ikinci fıkrası ifade hürriyetine sınırlama getirmenin kaçınılmaz olduğunu kayda bağlamaktadır. 10/2. madde, sözleşmeye taraf devletlere bir takdir marjı bırakmıştır. Bu sınır “hem yasa yapıcıya, hem de yasaları yorumlamak ve tam olarak uygulamakla görevli organlara, bunlar arasında tabii yargı organına da verilmiştir.”¹⁶⁹ Bununla birlikte 10/2. madde sözleşmeye taraf devletlere sınırsız bir takdir hakkı da vermemektedir.

AİHS 10.maddesi sadece politik içerikli bilgi tiplerini değil, ticari içeriği olan bilgileri, hafif müzik ve kablolu ticareti, savaş uçakları satın alımının eleştirilmesi, hükümetin eleştirilmesi, devlet sırları, askeri bilgi, çocuk düşürmeyi de kapsamaktadır. AİHS sadece sözlü ifadeleri değil, resimleri, imajları, fikirleri ifade etmeyi ve bilgi sunmayı da koruma altına almıştır.¹⁷⁰

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 15., 16. ve 17. maddeleri 10. maddenin kapsamını daraltırken, 8., 9. ve 11. maddeler daha açık bir korumayı güvence altına almaktadır.

AİHS 15.maddeye göre uluslar kendilerini tehdit eden bazı durumlarda sözleşmeye göre üstlendiği yükümlülüklerine aykırı önlemler alabilirken, 16.madde 10, 11 ve 14. maddelerin hiçbir hükmünün ulusların böylesi önlemleri almasını sınırlandırmadığını belirtilmekte,¹⁷¹ 17.maddede ise tanınan bu hakların hiçbir devlet, grup yada kişi tarafından sınırlandırılmayacağı yada daha geniş ölçüde sınırlandırmayı

¹⁶⁷ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.312-313.

¹⁶⁸ Vahit Bıçak, **a.g.m.**, s.56.

¹⁶⁹ Rick Lawson, “İfade Hürriyetini Güvenceye Almak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Üç Eğilim”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, s.79, 81.

¹⁷⁰ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.79.

¹⁷¹ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.314.

amaçlayan bir etkinlikte veya eylemde bulunma hakkı verir biçimde yorumlanamayacağı bildirilmektedir.¹⁷²

AİHS 8. maddesi 1.fıkrasında herkesin haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğu, 2.fıkırada ulusal güvenlik amacıyla gerekli olduğu ölçüde ve yasa uyarınca karışılabilirliği belirtilmektedir. 9.maddede ise herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olduğu, bunun açıklama özgürlüğünü de kapsadığını söylemektedir.¹⁷³ Yine dokuzuncu maddeye göre din ve inancı açıklama özgürlüğü, ancak kamu düzeninin, genel sağlık ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan ve yasayla konulan sınırlamalara bağlıdır. AİHS md.10 da ise herkesin, anlatım özgürlüğüne hakkı olduğu, bu hakkın, görüş edinme ve resmi makamlarca karışılmaksızın ve ülke sınırlarına bakılmaksızın bilgi ve düşüncelerin alınıp verilme özgürlüğünü de içerdiği belirtilmektedir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında da *“Kullanılması ödev ve sorumluluklar içeren bu özgürlükler; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizliliği olan bilgilerin açıklanmasının önlenmesi ya da yargı organının otorite ve yansızlığının sağlanması için gerekli olan ve yasayla konulan kural, koşul, kısıtlama ve cezalara bağlanabilir.”*¹⁷⁴ denmektedir.

Devletler ifade özgürlüğünün kullanılmasını sadece 10.maddenin ikinci fıkrasına göre değil, sözleşmenin diğer maddelerine örneğin 6.maddeye dayanarak da kısıtlayabilmektedirler. AİHS 6.maddesine göre; bazı özel koşullarda, mahkemece kesinlikle gerekli görüldüğü ölçüde bir duruşmanın tümü veya bir bölümü basına veya halka kapalı tutulabilmektedir.¹⁷⁵

AİHM'nin ifade özgürlüğüne sınırlama getirirken göz önüne aldığı kriterler şunlardır;

- Yayının ve ifadenin muhtevası,

¹⁷² Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.315.

¹⁷³ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.17.

¹⁷⁴ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.311-314.

¹⁷⁵ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.310.

- Açıklamanın veya yayının hazırlanmasında gösterilen özen (örn. gazetecilik etiğine uygun olup olmadığı),
- Açıklamanın yapıldığı bağlam (örneğin genel bir gerilim atmosferi veya terörle mücadeleye ilişkin sorunlar),
- Açıklamanın yazarı ve onun toplumdaki konumu,
- Açıklamanın konusu veya “hedefi”, yargısal muameleler, bir politikacı, bir hakim, “sıradan” bir kamu görevlisi, canlı bir kamusal müzakereye katılan özel şahıslar veya aşırı sağ faaliyetlere katılanlar,
- Yazarın niyeti,
- Açıklamanın potansiyel etkisi,
- Yürütmenin bir yayını yasaklamaya yetkili olduğu yerde yargısal korumanın etkililiği,
- Yerel mahkemeler tarafından uygulanan hukuki standartlar ve onların olaylara ilişkin takdiri,
- İfade hürriyetini kısıtlamaya karar verirken, mahkeme(ler)in belirttiği gerekçeler,
- Herhangi bir müeyyidenin orantılılığı ve onun başkaları üzerindeki potansiyel “ürpertici etki”si,
- Yazarın, düşüncesini başka kavramlarla dile getirebilmesinin mümkün olup olmadığı.¹⁷⁶

AİHM içtihadına göre de, “ifade özgürlüğü, sadece ‘hoşa giden’ düşünceler için değil, ‘Devleti veya toplumun herhangi bir kesimini inciten, şoke eden ya da rahatsız eden’ görüşler için de geçerlidir.”¹⁷⁷ Mahkemenin dayanağını çoğulculuk, hoşgörü ve açık görüşlülük oluşturmuştur.

Hürriyetlerin sınırsız olmadıklarına ilişkin anlayış tüm dünyada genellikle kabul gören bir esastır. Temel hak ve hürriyetlerin sınırsız olamayacağının genel kabul

¹⁷⁶ Rick Lawson, **a.g.m.**, s.83.

¹⁷⁷ Zühtü Arslan, “İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek: “Açık ve Mevcut Tehlike”nin Tehlikeleri”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, Güz 2001, s.18.

görmesinin temel nedeni hürriyet ile otorite arasındaki dengeyi sağlayabilmek içindir.¹⁷⁸ Kişisel yarar ile kamu yararı arasında bir denge sağlamak maksadıyla haklar ve hürriyetler sınırlandırılabilir ve istisnalar getirilebilmektedir.¹⁷⁹ Esasen tüm uluslararası metinler de ifade özgürlüğü konusunda sınırlandırıcı ögeler bulundurmaktadır. Türk Anayasa Mahkemesi de, ifade özgürlüğü konusunda sınırlayıcı bir yaklaşımı benimsemiştir. 1982 Anayasası bunun örneğidir. 1982 Anayasası ifade özgürlüğünü aşırı derecede sınırlamıştır. Bunda 1980 önceki sağ-sol çatışmalarının etkisi büyük olmuştur.¹⁸⁰

Türkiye’de Avrupa Birliği’ne giriş sürecinde ulusal hukukun Avrupa Birliği Hukuku ile uyumlulaştırılması, Kopenhag Kriterleri ve Katılım Ortaklığı Belgesinin gereklerinin yerine getirilmesi amacıyla oluşan Ulusal Programın gereklerine yerine getirebilmek amacıyla yapılan anayasal değişiklikler ile ifade hürriyetinin mahiyeti değişmiştir.¹⁸¹ T.C Anayasasının 24. maddesi din ve vicdan hürriyetini, 25. maddesi de düşünce ve kanaat hürriyetini düzenlemektedir.¹⁸² Anayasasının 26. maddesi ise medya yoluyla düşünce ve haberlerin aktarımını korumaktadır.¹⁸³

1.5.2. İfade Hürriyetinin Unsurları

İfade hürriyetinin unsurları;

- Haber / fikir alma ve bilgi edinme özgürlüğü,
- Kanaat özgürlüğü,
- Düşündüğünü / kanaatini dışa vurabilme özgürlüğü,
- Haber ve fikir alma/vermede kullanacağı araçları serbestçe seçebilme ve kullanma özgürlüğünü içerir.^{184,185}

İfade özgürlüğünün unsurları, sadece bu özgürlük için gerekli fikirleri ve düşünceleri değil, aynı zamanda, bu özgürlüğün var olabilmesi için zaruri olan hukuki

¹⁷⁸ Adnan Küçük, **a.g.m.**, s.43-44.

¹⁷⁹ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.117.

¹⁸⁰ Zühtü Arslan, **a.g.m.**, s.21.

¹⁸¹ Osman Can, “Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü: Anayasal Sınırlar Açısından Neler Değişti?”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, s.89.

¹⁸² TC 1982 Anayasası, md.26, bkz. **En Son Değişiklikleriyle T.C. ANAYASASI**, Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2002, s.14-15.

¹⁸³ Osman Can, **a.g.m.**, s.96.

¹⁸⁴ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.115.

¹⁸⁵ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.63.

imkânlarla, bu özgürlüğün birleştirici ve onsuz olmaz şartı niteliğindeki bir takım özgürlükleri de içermektedir. İfade özgürlüğünün bileşenleri şunlardır;

- Bir fikrin oluşması için gerekli olan bilgi ve fikirleri inceleme, araştırma, elde etme, serbestçe öğrenme ve haberleşme özgürlüğünü içerir. Bu aşama düşünce özgürlüğünün oluşumu öncesi evredir. Çünkü bu hak kişiye kanaat oluşturma ve düşünce olanağı sağlar.

- Kanaat özgürlüğü evresi. Bu safha oluşmuş, edinilmiş fakat o an itibariyle henüz ifade olunmamış düşünce, kanaat ve inançlara ilişkin tercihlerin söz konusu olduğu saf düşünce aşamasıdır. Bu safha hiç kimsenin kanaatlerinden dolayı rahatsız edilmemesini içerir.

- Düşünce ve kanaatlerin her türlü ifade aracılığı ile dışa vurulması ve yayılması safhasıdır. Bu noktada hukuk devreye girer ve bireylerin kanaat ve görüşlerinden dolayı kınanmalarına mani olur.^{186,187}

Bu üç bileşenden birisi eksik olduğunda ifade özgürlüğünün gerçekleşmesi söz konusu olamamaktadır.

1.5.2.1. Haber, Fikir Alma veya Verme Hürriyeti

İfade özgürlüğünün ilk unsurunu oluşturmaktadır. Bu safha düşüncenin oluşumu öncesi dönemdir. Düşünce sahibi olabilmek için insanların bilgi kaynaklarına özgürce ulaşabilmeleri ve bunları serbestçe yorumlayabilmeleri gerekmektedir.

Haber alma ve öğrenme özgürlüğüne enformasyon özgürlüğü adı da verilmektedir. Bilmek ve öğrenmek insanoğlunun temel ihtiyaçlarındandır. Bilgi edinme özgürlüğü duymaya, görmeye ve okumaya ilişkin bir özgürlüktür. Öte yanda ifade özgürlüğü ile bilgi edinme özgürlüğü birbirini tamamlayıcı özgürlüklerdir. Bilgi edinme özgürlüğünün de ifade özgürlüğünde olduğu gibi hem bireysel hem de demokratik bir yönü bulunmaktadır. Bireysel yönü, kişinin bilgiye ulaşması ve bu yolla gelişimini devam ettirebilmesi esasına dayanır. Demokratik yönü ise, özgür bir kamuoyunun varlığına ihtiyaç duyar. O yüzden demokrasinin işletilebilmesinde bir

¹⁸⁶ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.115.

¹⁸⁷ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.64.

zorunluluk olarak kendini belirtir. Zira iyi demokrasiler, donanımlı insanlara, topluluklara ihtiyaç duyarlar.¹⁸⁸

Haber ve fikir alma özgürlüğüne, demokratik toplumlarda büyük önem verilir. Haber ve fikir alma özgürlüğü, kişilik hakları içinde ayrı bir yere oturtulur. İnsanın haber ve bilgi alma özgürlüğü kısıtlandığında, bilgiye ulaşamayacak, dolayısıyla olaylar hakkında yorumda bulunamayacak, yani yorum geliştiremeyecek, bu durum kendisini kısıtlayacak ve serbest gelişiminin önünde önemli bir perde olacaktır. Bir yerde insanoğlunun eğitim süreci sekteye uğramış olacaktır. Bu ise demokratik sistemlerin sağlıklı işleyebilmesinin önünde bir engel oluşturacaktır.

AİHS 10. maddesi de ifade özgürlüğünün, resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikri almak veya vermek serbestliğini de kapsadığını belirtmek suretiyle haber alma ve öğrenme özgürlüğünün ülke sınırları söz konusu olmaksızın geçerliğini belirterek bu hakkın kapsamını genişletmiş ve ona uluslararası bir boyut kazandırmıştır.¹⁸⁹

Demokratik düzenlerde, ifade özgürlüğünün varlığından söz edebilmek için bireylerin nasıl özgürlüklerini serbestçe seçtikleri gibi, ifade araçlarını da serbestçe seçebilmeleri esas alınmaktadır. Böylece kişiler istediği yayın aracı ile düşüncelerini açıklayabilmektedir.

Gerek bilgi edinme ve habere ulaşmada gerekse düşüncelerin açıklanmasında en önemli vasıta kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları; yazılı basın, radyo¹⁹⁰, televizyon, sinema ve internet¹⁹¹ gibi mecralardan oluşur. Kitle iletişim araçlarının amacı kamuoyunu aydınlatmaktır. Günümüzde kitle haberleşme araçlarının gelişmesiyle, insanlar her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşmakta, bilgileri yorumlamakta ve kişisel kanaatler oluşmaktadır. Bilgi edinme özgürlüğü, demokratik sistemlerin işlediğinin en önemli göstergelerindedir. Demokratik toplumlarda, bilgi edinme özgürlüğünün kısıtlanması mevzu bahis olamaz. Nitekim basın özgürlüğü İnsan Hakları

¹⁸⁸ Mustafa Erdoğan, **a.g.m.**, s.10.

¹⁸⁹ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.312.

¹⁹⁰ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 5.Baskı, Der Yayınları, Günaydın Ofset, İstanbul 2005, s.19, 117.

¹⁹¹ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **a.g.e.**, s.100.

Evrensel Bildirgesi (md.19) ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (md.10)^{192,193} da düzenlenmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 19.maddesi şöyledir;

*“Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.”*¹⁹⁴

AİHS 10. maddesi de ifade yol, şekil ve araçlarını koruma altına alan bir başka uluslararası yükümlülüktür.

1.5.2.2. Kanaat Hürriyeti

Kanaat özgürlüğü, ifade özgürlüğünün ikinci şartı ve safhasıdır. Kanaat özgürlüğü de AİHS 10.maddesi ile güvence altına alınmış olup, bu özgürlüğün özel bir koruma altında olduğu görülmektedir. Zira bu hakka getirilecek bir kısıtlama demokratik bir toplumun gereklerine ters görülmektedir.

Kanaat özgürlüğü, haber alma ve öğrenme özgürlüğünün güvence altına alındığı bir ortamda oluşan felsefi, dini, siyasi, ekonomik vb. bilgiler arasından bireyin serbestçe seçim yaparak bu bilgileri alması ve bundan ötürü kınanmamasını içerir.¹⁹⁵

Kanaat özgürlüğü doğru olduğuna inanılan düşünce ve kanaatleri seçme ve benimseyebilme özgürlüğüdür. Bu haliyle kanaat özgürlüğü demokratik sistemlerin zorunlu bir ögesidir. Demokratik sistemlerde insanlara kanaatlerini ortaya koymama ve konuşmama özgürlüğü de tanınmaktadır.

Konuşmama özgürlüğü üç farklı şekilde kendini ortaya koyabilmektedir;

- İnsanın inanmadığı bir şeyi söylememe hakkı,
- İnsanın inandığı bir şeyi söylememe hakkı,
- İnsanın bildiği bir şeyi söylememe hakkı.^{196,197}

¹⁹² Vahit Bıçak, **a.g.m.**, s.56.

¹⁹³ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.312-313.

¹⁹⁴ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.102.

¹⁹⁵ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.69.

¹⁹⁶ Adnan Küçük, **a.g.m.**, s.46.

¹⁹⁷ Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.71.

Özgürlük, kişinin inandığı şeyleri açıklamamak hakkını içerdiği gibi, inanmadıklarını söylememe hakkını da içermektedir. Konuşmama özgürlüğü, kişinin inanmadığı şeyleri söylememe hakkını koruduğu gibi, kişinin inandığı şeyleri söylememe ya da inandığı şeyleri gizli tutma hakkını da korur.

Kanaat özgürlüğü, hem kanaatlerin açıklanmasını tehlikeye sokan şeylere karşı hem de farklı düşüncelere sahip olmaları sebebi ile fertleri rahatsız eden ya da bu farklı fikirlerin benimsenmesini engelleyen etmenlere karşı korunmayı sağlamaktadır.

Kanaat özgürlüğü din ve vicdan ile ilişkilendiğinde ise din ve vicdan özgürlüğü adını almaktadır.

Kanaat özgürlüğü, ifade özgürlüğünün çok önemli bir unsurudur. Kanaat özgürlüğü demokratik bir toplum olmanın gereği olarak, hiç bir şekil ve surette sınırlandırılmamalı, hiç kimsenin kanaatleri dolayısıyla endişe duymaması, rahatsız edilmemesi gerekmektedir.

Günümüzde kanaat özgürlüğünün hukuki düzenlemelere konu olup olmayacağı yönünde tartışmalar yapılmaktadır. Genel kanı kişinin iç dünyasında vardığı kanaatlerin, dışa vurulmadıkları sürece yasal düzenlemeye tabi tutulacağı yönündedir. Çünkü dışa vurulmaya kanaatler dışsal dünya üzerinde bir etki doğurmaz yada doğurmayı amaçlamazlar.^{198,199} Kanaat özgürlüğü ile ilgili düzenlenen yasaların daha çok kanaat özgürlüğünü garanti altına alma amaç ve yönelimli olduğu söylenebilir.

Kanaat özgürlüğü de uluslararası metinlerle garanti altına alınmıştır. Nitekim Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirgesinin 19. maddesi²⁰⁰ ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 10. maddeleri²⁰¹ ifade özgürlüğünü olduğu kadar kanaat özgürlüğünü de garanti altına almaktadır. Ayrıca metinlerde kişilerin düşünce ve kanaatlerinden dolayı rahatsız edilmemeleri ve bunları açıklamaya zorlanmamaları hususları da yer almaktadır.

¹⁹⁸ Osman Can, **a.g.m.**, s.90.

¹⁹⁹ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.115.

²⁰⁰ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.102.

²⁰¹ Savaş Taşkent, **a.g.e.**, s.312-313.

1.5.2.3. Kanaatlerin Açıklanması Hürriyeti

İfade özgürlüğünün gerçekleşmesinin son merhalesi fikir ve kanaatlerin açıklanması safhasıdır. Bu safhada birey edindiği bilgi, tercih ettiği düşünce, kanaat ve inanç değerlerini dışa vurmaktadır. Bireylerin dışa vuran bu kanaat ve düşünceleri eylemlerini belirlemekte, dışa vuran bu ifadelerin toplamı ise kamuoyunu oluşturmaktadır.

Fikir ve kanaatlerin açıklanması süreci, ifade özgürlüğünün en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Bu özgürlük düşüncenin dışa vurulma safhasını oluşturmakta olup, düşünce iç alemde dış aleme çıkmakta yani cisimleşmektedir. İşte bu noktada bireyler yasalar, yasal düzenleme ve kurullarla karşı karşıya kalmakta, ifadelerin içeriği yasaların öngördüğü şekillerin dışına çıktığında, birey yasal takibe uğramaktadır.²⁰²

Fikir ve kanaatlerin açıklanması hürriyeti, ifade özgürlüğünün ilk iki aşamasını tamamlayan, sonlandıran bir süreç olarak ifade özgürlüğü prosesinde önemlidir. Çünkü birey düşünce özgürlüğüne sahip olsa, düşüncelerini yoğursa, yine kanaat özgürlüğüne sahip olup, bir kanaate varmış olsa bile, bunu açığa vuramadıkça düşünce ve kanaat özgürlüğünün bir kıymeti kalmamaktadır. Bu yüzden fikir ve kanaatlerin açıklanması safhası çok önemlidir. Fikir ve kanaatlerin dışa vurulamaması, prosesin yarıda kaldığı anlamına gelmektedir.²⁰³

Kişilerin fikir ve kanaatlerini açığa vurma biçim ve yolları çok çeşitlidir. Bunlardan bazıları; dile getirme, savunma, anlatma, tanıtmaya,²⁰⁴ ilan etme, yaratma, eleştirme²⁰⁵, reddetme, çağrıda bulunma, karşı çağrıda bulunma, ikna etme, açıklama, yayma, yayımlama, benimsetmeye çalışma, propaganda²⁰⁶ ve bir düşünce için mücadele göstermektir.

Can'a göre propaganda; *“insanları etkilemek veya onları taraftar olarak kazanmak için, açıklama yoluyla bilinçli, sistematik ve organize nitelikli etkileme”* eylemidir.²⁰⁷ Yine Can'a göre propagandanın üçüncü kişiler üzerinde yeni kanaatler/idrakler, düşünceler, eğilimler, heyecanlar ya da diğer düşünsel etkiler

²⁰² Kasım Karagöz, **a.g.t.**, s.76.

²⁰³ Adnan Küçük, **a.g.m.**, s.52.

²⁰⁴ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.17.

²⁰⁵ Adnan Küçük, **a.g.m.**, s.41.

²⁰⁶ Osman Can, **a.g.m.**, s.94.

²⁰⁷ Osman Can, **a.g.m.**, s.94.

doğurucu etkisi vardır. Propagandanın başkaları üzerinde etki doğurmayı amaçladığında suç olarak sayılması gerektiği düşüncesi hukukta bir görüştür. Bu görüşe göre, bu suçun oluşumunda genel kast yeterli değildir, ayrıca özel kast aranmalıdır. Bu görüş propagandanın sözcük anlamında olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.²⁰⁸ Propagandada cebir unsurunun aranılması yaygın bir düşüncedir. Demokratik toplumlarda propaganda fiilinin sınırlanmasının koşulu, propagandanın cebir içermesi, cebrin propaganda fiilinin veya suçunun bir unsurunu oluşturmasıdır.²⁰⁹

İfade araçları da çok çeşitlidir. İfade araçları; sözlü nutuklar, konuşmalar, bağırarak, şarkı ve marş söylemek, yazı yazmak, e-mailler, kitap, broşür, dergi, gazete yazıları, radyo²¹⁰, televizyon, sinema, tiyatro, müzik eserleri, edebi eserler, karikatürler,²¹¹ telkin,²¹² jest, mimik, üniforma, semboller, gizli simge, resim ve çizimler, toplu yürüyüşler, grev, lokavt uygulamaları, pankart açma, afişler, plaklar, audio-kasetler, telefon, faks, teleteks, kablolu yayın, mektup gibi araçlardan oluşmaktadır.^{213,214}

İfade özgürlüğünün yayımlanması soyut olabileceği gibi somut da olabilmektedir. İfadenin sistemli ve inandırıcı bir şekilde başkalarına yayılmak istenmesi, telkin ve tavsiyesi propaganda olarak tanımlanmaktadır. Propaganda yapmak insanoğlunun bir hakkıdır. Propagandanın içeriği yasalara uygun olduğu sürece, yapılabilmesi bir haktır. Burada belirleyici olan şiddet ve zor kullanılmaması olmaktadır. Propaganda, benimsenilen fikir ve değerlerin başkalarına da benimsetilmesi çabasıdır. Propagandada esas taraftar toplamak ve düşüncelerin yayılmasıdır. Siyasi partilerin seçim sürecinde yaptıkları propagandalar buna örnektir.

İfade özgürlüğü kişilere, beğenmedikleri uygulamaları eleştirebilme, fikir ve inançlara uygun bir şekilde davranabilme ve doğru olduğuna inandığı düşünce ve inançları başkalarına aktarabilme imkanı verir. Demokratik sistemlerde karşı fikirlerin

²⁰⁸ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.122.

²⁰⁹ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.123.

²¹⁰ M. Nuri İnuğur, **a.g.e.**, s.19, 117.

²¹¹ Christoffer Badse, "Avrupa Bağlamında Zorunluluk Testi: Danimarka Olayı", bkz. **İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.143-145.

²¹² Süleyman Dost, **a.g.e.**, s.14.

²¹³ Osman Can, **a.g.m.**, ss.95-96.

²¹⁴ T.Ayhan Beydoğan, **a.g.e.**, s.17.

mevcut olması ve bunların tartışmaya girişmeleri, arzulanan bir haldir. Bunun demokrasileri geliştirici etkisi olduğu düşünülmektedir.

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün bir diğer yansıma şekli kişinin kendi düşünce ve kanaatlerine göre hareket edebilmesi, eylem ve etkinliklerde bulunabilmesidir. Bireyler kendileriyle aynı görüşe sahip olan insanlarla bir araya gelme, konuşma, tartışma hakkına sahiptirler. Aynı şekilde dernek ve siyasi parti kurma, örgütlenme ve üye olma, toplantı, gösteri yürüyüşü yapma, grev ve lokavt uygulamaları da bu gruba girmektedir. Bununla birlikte, güç kullanımı, dikte etme, zorlama, şiddete dönük gösteri yürüyüşleri düzenleme, taş atma, bombalı saldırılar ve düşünce açıklamasıyla doğrudan bağlantısı olmayacak maddi zarar verice eylemler düşünceyi açıklama özgürlüğüne kapsamına girmemektedir.²¹⁵

---

²¹⁵ Osman Can, **a.g.m.**, s.96.

İKİNCİ BÖLÜM
İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI

2.1. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANDIRILMASI

Özgürlüklerin sınırsız olması bir ütopyadır ve hem toplumlar hem de devletler için bunun var olması gerçekçi değildir. Bir toplumda hürriyetlerin sınırsız olması düşünülemez. Çünkü sınırları belirlenmemiş bir hürriyetin pratik değeri olamaz. Çeşitli belgelerde ifade özgürlüğünün muhteviyatı belirlenmiş, uzamları oluşturulmuş, bununla birlikte ifade özgürlüğüne sınırlamalar da getirilmiş, bunlar aynı belgelerde yerlerini almıştır. Genel olarak sözleşmelerde ve anayasalarda tanınan haklar mutlak ve sınırsız değildir. Kişisel yarar ile kamu yararı arasında bir denge sağlamak maksadıyla haklar ve hürriyetler sınırlandırılabilen ve istisnalar getirilebilmektedir.²¹⁶

Örneğin AIHS'ın 10.maddesinin ikinci fıkrası ifade özgürlüğünün sınırlandırılması ile ilgili olup şöyledir;

“Kullanılması ödev ve sorumluluklar içeren bu özgürlükler; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizliliği olan bilgilerin açıklanmasının önlenmesi ya da yargı organının otorite ve yansızlığının sağlanması için gerekli olan ve yasayla konulan kural, koşul, kısıtlama ve cezalara bağlanabilir.”²¹⁷

Ancak ikinci maddenin uygulanabilmesi için birinci maddede muhtevası çizilen ifade kapsamına girmesi ve bu hakka bir müdahale hali oluşturması gerekmektedir. Bu da özgürlüklerle ilgili kavramların soyut kavramlar olması ve sınırlarının çizilmesinde karşılaşılan güçlüklerden dolayı çetrefilli bir konudur ve bu nedenle üzerinde tartışmalar yapılabilmekte ve farklı görüşler ortaya konabilmektedir. Bu nedenle ifade özgürlüğü ile ilgili alınan kararlar yoruma açık kararlar olmaktadır.

Uluslararası sözleşme ve belgelerin hepsi kamu menfaatlerini ön planda tutmakta ve ifade özgürlüğüne kamu yararını gözeterek sınırlamalar getirmektedir. Burada ifade hürriyetinin sınırı başkalarının ifade hürriyetlerinin sınırı olmaktadır. Buna göre açıklanan düşünce ile başkalarının hayatı, kişiliği ya da düzeni olumsuz bir biçimde etkileniyorsa, böyle bir düşünce açıklaması ifade özgürlüğü kapsamında

²¹⁶ T.Ayhan Beydoğan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasî İfade Hürriyeti**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Ağustos 2003, s.117.

²¹⁷ Taşkent, a.g.e., s.312-313.

değerlendirilmemektedir. Öte yanda devletlerce gizli olduğu kabul edilen bilgilerin yayımlanması ve açıklanması da sınırlama dahilindedir.²¹⁸ Yani özgürlükler sınırsız değildirler. Türk anayasal sistemi de ifade hürriyetini sınırsız, mutlak bir sistem olarak kabul etmemektedir.²¹⁹

İfade özgürlüğünün sınırlanması ile ilgili yapılan tartışmaların odak noktasını; bu sınırlamaların demokratik toplumlar için gereksiz olduğu yada sınırlamaların aşırı veya ölçüsüz olduğu yönündeki savlar oluşturmaktadır.

AİHS'nin sınırlama örnekleri şimdiye kadar hep somut olaylara dayanmış, Sözleşme bu örneklerde takdir haklarını kullanmıştır. Takdir hakları sebeplerin tespitinde olduğu gibi, içeriklerin tespitinde de kullanılmıştır. AİHS tarafından güvence altına alınan özgürlükler, günümüze kadar Komisyon ve Mahkeme kararlarıyla desteklenmiş ve geliştirilmiştir. Komisyon ve Mahkeme davalarda takdir hakkını kullanma yetkisine sahip olsalar da, vakalarla ilgili soyut yorum getirme hakkına sahip değildirler. Komisyon ve Mahkeme sadece hükümleri yorumlama hakkına sahiptir. Böylece konu ile ilgili içtihadlarda bulunmaktadırlar. Burada kurumların amacı somut sonuçlar ortaya koyabilmek olmaktadır. AİHM'nin kararları bağlayıcı emsal kararlar olup, amir hükümler içerirler.

AİHS'nin ifade özgürlüğünün sınırlarını oluştururken üç kıstas üzerinde odaklandığını söyleyebiliriz. Bunlar; bireylerin haklarını korumaya yönelik sınırlama nedenleri, genel yararı korumaya yönelik sınırlama nedenleri ve yargı organının bağımsızlığı ve tarafsızlığını korumaya yönelik sınırlama nedenleridir.

2.1.1. Bireyi Korumaya Yönelik Sınırlama Nedenleri

İfade özgürlüğü çeşitli senetlerde, çeşitli sebeplerle sınırlandırılmıştır. Bu sebeplerden bazılarını bireyi korumaya yönelik olanlar oluşturmaktadır. Esasen ifade özgürlüğünün bireylerin çıkarları ile çatıştığı nokta, ifade özgürlüğünün sınırlarını oluşturduğu görülmektedir. Bireyleri korumaya yönelik sınırlama nedenleri, gerek ulusal düzenlemelerde gerekse bölgesel ve uluslararası düzenlemelerde, tüm sınırlama nedenleri içinde en önemli yeri oluşturur. Örneğin BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 29. maddesi ikinci fıkrasında; *“Herkes haklarını kullanırken ve*

²¹⁸ Dost., **a.g.e.** s.63.

²¹⁹ Beydoğan. **a.g.e.** s.119.

özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması” gerektiği ve bunun yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olduğu belirtilmek suretiyle ifade özgürlüğü sınırlandırılmıştır.²²⁰

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 10. maddesi ikinci fıkrasında da “...demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizliliği olan bilgilerin açıklanmasının önlenmesi ... için gerekli olan ve yasayla konulan kural, koşul, kısıtlama ve cezalara bağlanabilir.” denilmek suretiyle ifade özgürlüğü sınırlandırılmıştır. Buna göre kişilerin ifade hürriyeti belli amaçlarla kanunun öngördüğü şartlarda sınırlama ve yaptırımlara tabi tutulabilmekte, bunlar ifade hürriyetine müdahale olmakla birlikte, bu fıkra doğrultusunda yapıldığında meşru olmaktadır.^{221,222}

Ancak fıkranın uygulanmasında farklı uygulamalar olabilmekte ve bu da beraberinde tartışmaları getirmektedir. Tartışmaların odak noktasını taraf ülkeler tarafından getirilen ölçütler oluşturmaktadır. Bu modern bir ceza normunun oluşturulmasına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

İfade özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesinde, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Mahkemesi'nin karar ve içtihatlarının önemli rol ve ağırlıkları bulunmaktadır. AİHM, ifade özgürlüğü ile ilgili başvurularda, öncelikle başvurunun 10. madde kapsamına girip girmediğini araştırmaktadır. Çünkü 10.madde genel olarak ifade özgürlüğünü güvence altına almaktadır. Eğer başvuru 10.maddeye tekabül ediyorsa, o zaman mahkeme ifade özgürlüğüne bir müdahale yapıp yapılmadığına karar vermektedir.²²³

2.1.1.1. Genel Sağlık ve Genel Ahlakı Korumak Amacıyla İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

İfade özgürlüğünün sınırlanmasında önemli bir unsur genel sağlık ve genel ahlakın tehdit altına girmesidir. Bu nedenle genel sağlık ve genel ahlakın korunması amacıyla ifade özgürlüğü sınırlanabilmektedir. Tüm ulusların yasal belge ve kanunlarında böylesi sınırlamalara yer verilmiştir.

²²⁰ Taşkent, **a.g.e.**, s.105-106.

²²¹ Beydoğan, **a.g.e.** s.126.

²²² Taşkent, **a.g.e.**, s.312-313.

²²³ Dost., **a.g.e.** s.22.

BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19.maddesinin üçüncü fıkrasında da ifade özgürlüğünün kamu sağlığı ve genel ahlakı korumak için sınırlandırılabilceği belirtilmiştir.²²⁴

Uluslararası sözleşmeler içinde en güvenceli koruma sistemini getiren İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi de, sözleşmenin 10.maddesinin ikinci fıkrasında yer alan ve bu özgürlüğün genel sağlığın ya da genel ahlakın korunması amacıyla sınırlandırılabilceği şeklindeki hükmüyle ifade özgürlüğünü sınırlamaktadır. Ayrıca genel sağlığın ve genel ahlakın korunması Sözleşmede düzenlenen bir kısım hakların sınırlama nedenleri arasında da yer almaktadır. Örneğin, adil yargılanmayı düzenleyen 6. madde, özel hayatın korunmasını düzenleyen 8. madde, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenleyen 9. madde ve örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11. madde genel sağlığın ve genel ahlakın korunmasını bu hakların sınırlandırılması nedenleri arasında saymaktadır.

Öte yanda pek çok hakkın sınırlama nedenini oluşturan genel sağlık ve genel ahlak kavramları üzerinde de çeşitli tartışmalar yapılabilmektedir. Genel sağlık kavramı konusunda daha kolay uzlaşa sağlanırken, genel ahlak kavramı kişiden kişiye, toplumdan topluma ve zamandan zamana değişebilmektedir. Yani genel ahlak kavramı üzerine izafi görüşler ortaya konulabilmektedir. Durum böyle olunca uygulamada da farklılıklar görülebilmektedir. Örneğin Japonlar genel olarak müstehcenliği gayri ahlaki bulmamaktayken, bir başka ulus bunu ayıplayabilmektedir.²²⁵ Bu yüzden genel ahlakla ilgili sınırlamalarda bir düsturun belirlenmesi, standartların ortaya konması arzulanmaktadır. Bunun için de öncelikle genel ahlak kavramının sınırlarının çizilmesi gerekmektedir.

Genel olarak ahlak kavramı iyilik kavramıyla örtüşür. Böylece iyinin karşıtı olan kötüyü ihtiva eden her şey genel ahlak çizgilerinin dışına çıkar. Bu durumda hırsızlık, adam öldürme, tecavüz gibi eylemler genel ahlakın dışında işlenmiş eylemler olurlar. Burada bir gerçek ortaya çıkar ki, hukuk kuralları ile ahlak kuralları genelde ortak noktalardan oluşur. Genel ahlak kavramının tanımlanmasında zorluk çekilen taraflarını ise, ahlak kavramının kendi içinde barındırdığı bazı özellikleri oluşturur. Örneğin ahlak

²²⁴ Taşkent, **a.g.e.**, s.138-139.

²²⁵ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, **21.Yüzyıl'da İfade Hürriyeti**, (Çev. A.Nuri Yurdusev), Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Temmuz 2003, s.151.

kaynağını vicdandan alır. Buna göre yasal olan bir şey ahlaki olmayabilir. Bu bakıştan bakışa, kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişebilmektedir. Yani izafidir. Genel olarak ahlak; toplumda yerleşmiş, ortak, genel ve ortalama değer yargıları ve buna uygun davranışlardır.

Genel ahlak kavramı çok geniş ve kapsamlı bir kavram olup, her bir bileşeni yasalara aktarılmamaktadır. Öyle olsa ifade özgürlüğünün sınırları çok dar olurdu. Ve iktidarlar bunu istismar edebilirlerdi.

Hukuk sistemleri ahlakı genel anlamda korumakla yükümlü değildirler. Ahlakı korumak, hukukun birincil amacı da değildir. Ancak ahlaka aykırı fiiller genelde suç teşkil ettikleri için, hukuk ile ahlak ortak noktada buluşmaktadırlar. Örneğin adam öldürme hem suçtur hem de ahlaka aykırıdır. Bununla birlikte hukuk adam öldürme fiilini cezalandırırken ahlaka aykırı fiil olduğundan değil, yasalara göre suç teşkil ettiğinden cezalandırmaktadır.

Esasen ahlak olgusu bir sınırlama nedeni olarak ele alındığında, insan hak ve özgürlükleri için tehlike oluşturmaya meyilli bir kavramdır. Bu nedenle ahlak nedeni ile ifade özgürlüğü sınırlanacağı zaman dikkatli davranılmalıdır. Bu nedenle bu gibi davalarda mahkemeler taraf devletlere daha geniş takdir marjı tanımaktadır.²²⁶

2.1.1.1.1. Müstehcenlik İçeren Yayınlar

Müstehcen yayınlar tüm dünyada düşük değerli ifade kategorilerinden biri olarak kabul edilmekte ve ahlaki yada dini nedenlerle yasaklanmaktadır. Müstehcen ifade üzerinde uzun uzadıya tartışmaların yapıldığı bir mevzudur. Tartışmaların odak noktasını hangi yayınların müstehcen olduğu, hangilerinin olmadığı oluşturmaktadır. Müstehcenlikle sanatın birleştiği yayınlarda ise durumu değerlendirmek daha da güçleşmektedir.²²⁷

AİHS'nin 10. maddesinde genel olarak ifade özgürlüğü kavramına yer verilmiş olmakla birlikte, sanatsal veya sanat alanındaki ifadeler açıkça belirtilmemiştir. Sanatsal ifadelerle ilgili konularda mahkeme içtihatları geçerli olmakta böylece Sözleşmede yer bulmaktadır. Müstehcen resimlerin sergilenmesi sebebiyle, sergi sahibinin cezalandırılması ve resimlerin müsadere edilmesi ile ilgili Müller/İsviçre davasında

²²⁶ Karagöz. **a.g.t.** s.142.

²²⁷ Trager ve Dickerson. **a.g.e.** s.29.

AİHM, Sözleşme’de açıkça ifade edilmemesine rağmen, sanatsal ifadelerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirileceğini belirtmiştir.²²⁸

Amerikan Yüksek Mahkemesine göre bir ifadenin ya da materyalin müstehcen sayılabilmesi için;

- a) Tamamen şehvi duygulara hitap etmesi,
- b) Açıkça rahatsız edici olması
- c) Bütün olarak ele alındığında hiçbir edebi, sanatsal, siyasal ve bilimsel değere sahip olmaması gerekmektedir.^{229,230}

Aynı Mahkeme, cinsel ifade ile müstehcenliği de birbirinden ayırmış, bunların eş anlamlı olmadığına karar vermiştir.²³¹

Avrupa Komisyonu ve Avrupa Mahkemesi’nin müstehcenlikle ilgili aldığı kararlar, Avrupa ülkeleri birbirinden farklı ahlak standartlarına sahip olsalar da, Avrupa’da bu konuda bir konsensus sağlandığını göstermektedir.

Müstehcen neşriyat tüm dünyada, Japonya gibi ülke istisnaları dışında kontrol altında tutulmaktadır. Japonya’da bu tür yayınları yasaklayan bir kanun bulunmamaktadır.²³²

Müstehcenlikten korumada odak noktayı çocuklar ve gençler oluşturmaktadır. Özellikle ABD ve İngiltere gibi muhafazakar ülkelerde bu nedenle kanunlarda ayrıntılı hükümlere yer verilmektedir.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde çocuklar ve gençlerin ahlaki açıdan korunmasını sağlamak amacıyla çeşitli hükümler bulunmakta, buna göre müstehcen yayınlar bir ön sansüre tabi tutulabilmektedirler.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde böyle bir madde bulunmamakla birlikte, çocukların ve gençlerin ahlaki ve fiziksel gelişiminin olumsuz yönde etkilendiği görüldüğünde, ifade özgürlüğüne yapılan müdahale meşru sayılmaktadır. Yani çocuklar

²²⁸ Dost., a.g.e. s.54-55.

²²⁹ Zühtü Arslan, **ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Aralık 2003, s.43.

²³⁰ Trager ve Dickerson. a.g.e. s.149.

²³¹ Arslan, a.g.e., s.42.

²³² Trager ve Dickerson. a.g.e. s.151.

ve gençler bir koruma mekanizmasının içine alınmaktadır. Avrupa Mahkemesi de kararlarını bu doğrultuda vermektedir. Ancak bu konuda ülke görüş ve uygulamaları farklılıklar gösterdiği için, Mahkeme üye ülkelere bir takdir alanı bırakmaktadır. Mahkemenin esas görevi, Sözleşmeye taraf ülkelerin Sözleşmenin 10.maddesine uyup uymadıklarını belirlemektir. Ülkeler 10.maddeyi uygulamada sınırsız değildirler. Mahkemeye müstehcenlik içeren bir kitap davası geldiğinde, emsal durum ve davalara bakılmakta, karar buna göre verilmektedir. Mahkeme bir kitabın yasaklanmasına karar verdiğinde bunu gerekçeleriyle ortaya koymaktadır.

Müstehcen resimler, bir sanat formunda ifade edilmiş düşüncelerdir. Müstehcen resimler, toplum katmanlarından fazla tepki çekebilme potansiyeline sahiptirler ve bu nedenle de alenen sergilenmeleri yasaklanabilmektedir. Yasaklamalarda ahlaki korumak dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bu noktada eserlerin sanatsal yönü ikinci plana atılmakta, niyete değil, gerçekleşene bakılmaktadır.

Müstehcen resimlerin toplatılmasına karar verilirken, bunların yayımlandıklarında oluşturdukları izlenimin vatandaşların ahlaki değerlerini yaralayıp yaralamadığına bakılmaktadır. Eserin müstehcen olup olmadığına bu yolla karar verilmektedir. Bu durumda eser yüksek sanat değeri taşısa, estetik olsa da buna bakılmamaktadır. Cezalar eserlerin toplatılması şeklinde olabildiği gibi para cezaları da verilebilmekte, cezalar mahkumiyete kadar varabilmektedir. Mahkumiyetle ilgili kararlarda resimlerin özelliklerine ve eserlerin kamuya açık yerlerde sergilenip sergilenmediğine bakılmaktadır.

Öte yandan müstehcen neşriyatla ilgili davalarda kamu yararı da gözetilmektedir. Neşredilen resim ve eserlerin kamuya zarar verdiğine karar verildiğinde, bu yayınlar hakkında tahkikat başlatılmaktadır.²³³

Yayınlar bir devlet içinde dolaşabildiği gibi başka ülkelere de posta yoluyla gönderilebilmektedirler. Başka ülkelerden gönderilen müstehcen yayınların, demokratik bir ülkede ahlaki korumak için yasaklanabileceği Komisyon kararlarında yerini almıştır. Kararlarda ahlaki değerlerin ülkeden ülkeye değişen yapısı belirleyici olmuştur. Komisyon bu konuda karar alırken, yayınların gönderildiği ülkenin okuyucu kitlesinin ahlaki değerlerine göre karar vermektedir. Burada yayının hedefine bakılmamaktadır.

---

²³³ Karagöz. a.g.t. s.157.

Komisyon eserlerin ağır pornografik öğeler taşıdığına karar verdiğinde ise ülke okuyucusunun ahlak standartlarına bakmadan, yani delil aramadan karar verebilmektedir. Bu noktada ülkelerin kamu ahlaklarını koruma hakları kabul edilmiştir.

Bu kararlar doğrultusunda Sözleşmeye taraf Devletlerden birinde yayınlanmasına izin verilen bir yayının, Sözleşmeye üye diğer bir ülkede yayınlanamadığı görülmektedir.

Müstehcen neşriyatın önlenmesi ile ilgili Avrupa'da bir konsensus bulunmaktadır. Tartışmalar daha çok yasaklamanın ne boyutta olacağı üzerine yapılmaktadır. Bu noktada takdir hakkı ülkelere bırakılmaktadır.

2.1.1.1.2. Kürtaj Bilgisi Hakkında Sınırlandırma

Ahlakı korumak amacıyla yasaklanabilen ifadelerden birisini de kürtaj bilgisinin verilmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda kürtaj yapılan kliniklerin iletişim bilgileri, klinik isimleri ya da buldukları yerleri içeren bilgilerin verilmesini yasaklayan tedbir kararları alınabilmektedir. Buna bir örnek olarak İrlanda'yı gösterebiliriz. İrlanda'da kürtaj yasaktır. İrlanda Hükümeti, İngiltere'deki kürtaj klinikleri ile nasıl iletişim kurulacağı, bu kliniklerin isimleri ve adresleri konusunda hamile kadınlara bilgi veren iki şirkete, bilgi verme yasağı koymuştur. İrlanda hükümeti, gerekçe olarak İrlanda Anayasası'nın ceninin hayat hakkını açıkça koruduğunu, bu nedenle ceninin imhasına yönelik danışmanlık hizmetinin de hukuka aykırı olduğunu göstermiştir. Open Door/İrlanda davası olarak anılan davayı AİHM görüşmüş ve karara bağlamıştır.²³⁴

AİHM konuyu gereklilik yönünden değerlendirmiş ve tedbir kararının ifade özgürlüğüne yönelik bir müdahale teşkil ettiğine karar vermiştir. AİHM gerekçeli kararında, hamile kadınların yurtdışına giderek kürtaj yaptırmalarının cezayı gerektiren bir fiil olmadığına ve yasaklama kararının kadınların sağlığı yönünden önemli olan ve diğer sözleşmecı devletlerde yasal olan hizmetlerle ilgili bilgi alıp verme özgürlüğünü kısıtladığını belirtmiştir.²³⁵

İrlanda vakasında görülen yasaklama örneği çağdaş gelişmelere de terstir. Çünkü İnternet, yasaklanan bu tür bilgiye insanların kolayca ulaşabilmelerini sağlamakta,

²³⁴ Karagöz, **a.g.t.** s.224.

²³⁵ Dost., **a.g.e.** s.29.

engellemelerin gerçekte hükmü ve etkisi kalmamaktadır.²³⁶ Mahkemenin bu kararı ileride ortaya çıkabilecek benzer vakalara emsal teşkil edecektir. Teknolojik gelişmelerin içerik ve boyutu düşünüldüğünde, böylesi engellemelerin ileride mantığını daha da yitireceği rahatlıkla söylenebilir.

2.1.1.2. Başkalarının İtibar ve Haklarını Korumak Amacıyla İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

İfade özgürlüğü konusunda en tartışmasız konulardan birisi, kişilerin şeref ve haysiyetine, haklarına saldırı hakkını kimseye vermeyeceğidir. Burada tartışmaların odaklandığı noktayı ifade hürriyetinin kullanılması ile saldırı sınırının saptanması oluşturmaktadır. Bu noktada dikkat edilen hususu kişilik hakkının korunması gerekçesiyle ifade özgürlüğünü kullanılamaz hale getirmemek oluşturmaktadır. Zira ifade özgürlüğü demokratik sistemlerin temel taşlarından birisidir. Bununla birlikte ifade özgürlüğü, kişilerin şeref, haysiyet ve haklarına saldırılmasına izin verilmesi anlamına gelmez.

BM Medeni ve siyasi Haklar Sözleşmesinin 19.maddesinde bu özgürlüğün; başkalarının haklarına ve adına saygı göstermek amacıyla sınırlandırılabilceği belirtilmiştir.²³⁷

Kişilerin itibar ve şerefleri en önemli manevi varlıklarıdır. Bu nedenle yasalarla güvence altına alınmıştır. Kişinin şerefine yönelik bir saldırı olması durumunda, saldırı içeren ifadenin yayılmadan düzeltilmesi istenir.²³⁸

Kişinin itibar ve şerefine zedelendiğini iddia ederek mahkemeye başvurusu durumunda, mahkeme durumu çeşitli kriterler açısından incelemekte ve buna göre kararını vermektedir.

İftira suçu bazı ülke kanunlarında aylarca hatta yıllarca hapis yatmayı gerektirmektedir. Ayrıca mahkemenin kararına göre tazminat talep edilebilmektedir. ABD’de kamu yetkilileri istedikleri kadar iftira davası açabilmektedirler.²³⁹

²³⁶ Trager ve Dickerson, **a.g.e.** s.206-207.

²³⁷ Taşkent, **a.g.e.**, s.138.

²³⁸ Karagöz, **a.g.t.** s. 169.

²³⁹ Trager ve Dickerson, **a.g.e.**, s.234.

Başkalarının itibarlarının korunması amacıyla İfade özgürlüğünün sınırlandırılması durumunda, itibar kırıcı olduğu iddia edilen söylemlerin kime yöneldiği konusu önem arz etmektedir. Uygulamada mahkemeler kişileri resmi sıfatı bulunanlar ve bulunmayanlar diye ikiye ayırmaktadırlar. Burada ayırdedici nokta tahammül olmaktadır.²⁴⁰

Siyasi ifade özgürlüğü, liberal demokrasilerde en fazla korumaya layık ifade özgürlüğü olarak görülmektedir. Nitekim ifade özgürlüğünden bahsedildiğinde kişilerin aklına ilk siyasi ifade özgürlüğü gelmektedir. İfade özgürlüğü konusunda yapılan tartışmaların büyük bir kısmı da bu alanda olmaktadır.

Siyasi ifade özgürlüğünün temel anlamda, vatandaşların serbest seçim haklarını kullanabilmesi için gerekli zeminin hazırlanması; bunun yanında yönetimin eylem ve işlemlerinin özgürce eleştirilebilmesi noktasından hareketle ortaya konabileceği söylenebilir.²⁴¹ Liberal demokrasi, bireylerin oylarıyla tercihlerini belirleme sistemidir. Liberal demokrasinin gerçekleşebilmesi ve sağlıklı işleyebilmesi için siyasi ifade özgürlüğü muhakkak tesis edilmelidir. Bu nedenle siyasal yaşamda görev alan bireyler hakkında yapılan eleştirilerde daha fazla tolerans gösterilmektedir. Demokrasilerde ifade özgürlüğü, siyaset ve siyasetçilere yönelik neredeyse sınırsız bir eleştiriye imkan sağlar. Öte yanda siyasetçiler de bu durumu peşinen kabul etmiş kişilerdir.

Siyasetçileri bir yana bıraktığımızda yine sıradan insanlar için en önemli şeylerden biri olan itibar ve şeref, saldırıya uğradığı zaman kamuya yayılmadan bu durumun engellenmesi beklenir. Devletin, bazı durumlarda, düşüncüyü bu konuyla ilgili pozitif yükümlülükleri olduğuna söylenebilir.²⁴²

İfade özgürlüğünün sınırlandırılması konusunda karşılaşılan en sorunlu kısımlardan biri ise ırkçı nefret ifadeleridir. Bu tip ifadeler, belli bir ırkın küçük görülmesi, hakarete uğraması ve toplumsal öfkeye karşı hedef gösterilmesi şeklinde açıklanabilir.²⁴³

İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasının başkalarının şerefine korunması için sınırlandırılması durumunda, itibara yönelen saldırının muhatabının kim olduğu oldukça

---

²⁴⁰ Karagöz, **a.g.t.** s.170.

²⁴¹ Karagöz, **a.g.t.** s.171.

²⁴² Karagöz, **a.g.t.** s.191.

²⁴³ Karagöz, **a.g.t.** s.192.

önemlidir. Tahammül gösterme esnekliği konusunda mahkeme kararlarının resmi sıfat bulunup bulunmamasıyla ilgili bir ayrıma gittiği söylenebilir.²⁴⁴

Demokrasinin temel ilkesi bireylerin siyasal yaşamda etkin olmalarını sağlamaktır. Birey, seçimlerde siyasal tercihini belirlemenin ötesinde, seçim dışı dönemlerde de yönetime çeşitli araçlarla katılma hakkına sahiptir. hakkını sadece seçimden seçime oy vermek suretiyle değil, aynı zamanda tüm siyasal yaşam içinde siyasal iktidara etken olacak haklarını kullanmak suretiyle de kullanır. Siyasal organlar ve hükümet üzerine yapılan eleştirinin sınırı herhangi bir siyasi niteliği olmayan bir bireye karşı yapılacak olan eleştirinin sınırından çok daha geniştir. Buna bağlı olarak siyasal organlar aleyhine yapılan eleştiride sınırlama genel eleştiriye göre daha istisnai bir hal almaktadır. Şeref ve haysiyet kırıcı bir anlamda saldırı niteliğinde olmamak şartıyla hükümete yapılan eleştirilerde tahammül sınırı yüksek olmalıdır. Bu durum demokrasinin temel felsefesiyle bağdaşmaktadır.²⁴⁵

Hukukun somut olaylara uygulanmasında en önemli etki sahibi yargı mensuplarıdır. Bu anlamda yargı mensuplarının haksız yere eleştirilmesi onların itibarını zedeleyebilir. Ancak özellikle kamu yararını ilgilendiren konularda yargı mensuplarının da eleştiriye bir ölçüye kadar tahammül göstermesi gerekmektedir.²⁴⁶ Nitekim bir yargı mensubunun önyargılı ve dayanaktan yoksun bir şekilde eleştirilmesi onun itibarını kolayca zedeleyebilir. Yargı mensuplarının hukukun uygulayıcıları olarak değerlendirildiğinde sıradan vatandaşlara göre eleştiriye daha fazla açık olmaları gerekmektedir.²⁴⁷

Polis memurları ve belediye görevlilerinin görevlerini kötüye kullanmaları karşısında sarf edilen hakaret ifadelerinin koruma altına alınması ile ilgilidir. Bu durumda suçlamaların araştırılması ve kanıtlanması gerekmektedir. Suçun olduğu koşullar da bu davalarda göz önünde bulundurulmaktadır. Konu ile ilgili davalarda bir yandan ifade özgürlüğünün sınırlanmaması gerektiği gözetilirken, diğer yanda kamu görevlilerin itibarları gözetilmektedir. Bu noktada bir yanda ifade özgürlüğü; diğer yanda mesleki itibar söz konusu olduğu için mahkemeler tarafların birbirlerine karşı daha toleranslı davranması yönünde kanaat geliştirmektedir. Ancak bu toleransın da bir

²⁴⁴ Karagöz, **a.g.t.** s.195.

²⁴⁵ Bıçak, **a.g.m.**, s.61-62.

²⁴⁶ Karagöz, **a.g.t.** s.199.

²⁴⁷ Bıçak, **a.g.m.**, s.57-58.

sınırı bulunmaktadır. Mahkemeler bu gibi davalarda genellikle iddiaların araştırılması için bağımsız bir kurulun araştırma yapmasına hükmetmektedir. Araştırmalarda ve mahkemelerde olayın meydana geldiği ortam da göz önüne alınır. Öte yanda kamu görevlileri de eleştirilere karşı kendi içlerinde tolerans geliştirmek durumundadırlar. Bu tolerans sınırı, mutlak bir sınırsızlık da içermez.

AİHM *Sürek/Türkiye* davasında haftalık bir derginin, bir grup eski milletvekilinden oluşan bir grubun terör olaylarının yoğun olarak yaşandığı bir bölgede gerçekleştirdikleri ziyaretler üzerine düzenledikleri basın toplantısında açıklanan bilgilere yer verirken terörle mücadelede görev yapan emniyet müdürünün ve jandarma komutanının adını da yayınlaması, terörle mücadele eden kolluğun kimliğini açıklayarak hedef haline getirme olarak değerlendirerek derginin sahibine para cezası verilmesi karşısında; haberde yer alan bilgilerin, emniyet müdürünün ve jandarma komutanının söylediklerinin aktarılması olduğu; yetkilerin kötüye kullanılması durumunda toplumun kötüye kullanılan yetkinin içeriği ile birlikte, yetkilerini kötüye kullanan kişilerin isimlerini de bilme hakkı olduğu; haberin diğer gazetelerde de aktarılmış olması dolayısıyla yeni bir bilgi içermediği; aynı haberdan dolayı diğer gazeteler hakkında herhangi bir işlem yapılmadığı tespitini yaparak ifade özgürlüğüne müdahalenin Sözleşmenin 10. maddesinin ihlali olduğu hükmüne varmıştır.²⁴⁸

Serbest meslek sahiplerinin yaptığı reklamlarla ilgili davalarda mahkemeler bunu başkalarının haklarını koruma amacına dayandırır ve reklamlara yapılan sınırlamayı demokratik toplum için gerekli görür.

Reklamlar birçok hukuk sisteminde diğer ifade kategorilerine göre daha az korunur. Bunda reklamın toplumsal faydasının olmadığı düşünülmesinin belirleyiciliği vardır. Günümüzde reklamlar bütün ülkelerde gözetim altındadır. Tüm ülkelerde ve AB'nin reklamlarla ilgili düzenleme ve yönergeleri bulunmaktadır. Genel olarak hatalı ve yanıltıcı reklam, yasadışı ürünler ve hizmetlerin reklamı hala ifade özgürlüğünün korumasından yararlanamamaktadır.

Reklamlara ülkelerce getirilen kısıtlamalar, hem tüketiciyi korumak hem de adil bir rekabet ortamının tesis edilebilmesiyle ilişkilidir. Çeşitli yasa ve düzenlemelerle tüketicinin reklamlar yoluyla kandırılması önlenmeye çalışılmaktadır.

---

²⁴⁸ Bıçak, a.g.m., s.59.

Gerek hizmet gerek ürün reklamlarının diğer ifade kategorilerinden daha az korunması, genellikle halkın reklamlarla yanılabilceği, yanlış şeylere yönlendirilebileceği tezine dayandırılmaktadır. Bu yorumlara göre, reklamlar nadiren salt bilgilendirici olurlar ve daha çok duygu yüklüdürler. Bu kanıda olanlara göre reklamlar mantığa değil tutkulara seslenirler. Ayrıca alkol ve tütün gibi maddelerin reklamının yapılması, toplum sağlığı için sakıncalı görölmektedir. Dolayısıyla diğer ürünler için değilse bile bu gibi ürünler için ticari ifade özgürlüğünün kısıtlanması gerektiği savunulmaktadır.

Öte yanda reklamlar hem piyasa ekonomisinin işleyişı hem de ifade özgürlüğünün bir parçası olması bakımından önemini sürdürmektedir. Reklamların yasaklanması Mill tarafından ortaya atılan gerçeğliğin ortaya çıkarılması teorisiyle de çelişecektir.²⁴⁹ Ayrıca reklamlar insanlığın bireysel tercih şansını kuvvetlendiren bir aygıt fonksiyonu görür. Reklamlara getirilecek yasaklar karar verme sorumluluğunu bireylerden kamu otoritelerine taşıyacaktır. Böylece insanların özgürlük alanı kısıtlanmış olacaktır.

İfade özgürlüğünün sınırlandırılması ile ilgili bir başka sınırlama nedenini sırrın korunması oluşturmaktadır. Mahkemeler bir sırrın ifşa edilmesi karşısında dava açılması durumunda, bilgiyi ifşa edene baskı uygulanmasını, ifade özgürlüğünün sınırlanması olarak görmektedir. Ayrıca böyle bir uygulama gazetecilere bilgi vermek isteyen kişilerin cesaretini de kırmaktadır. Öte yanda gazeteciler bilgi kaynaklarını açıklamaya zorlanırlarsa bilgi edinmekte zorlanırlar ve bu da toplumun toplumsal konularla ilgili konularda bilgilendirilmesini zorlaştırır. Bununla birlikte bilgi kaynakları mutlak olarak korunmamakta, bazı hallerde bu kaynakların açıklanması yükümlülüğü getirilebilmektedir. Bu durumlar toplumun veya bireyin hayati çıkarları söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak mahkemeler bu gibi davalarda ifşayı ifade özgürlüğünün kapsamı içinde mütalaa etmekte ve koruma altına almaktadırlar. İfşa eylemini basın yada bir basın üyesi gerçekleştirdiğinde bu kez vaka basın özgürlüğü kapsamında da ele alınmaktadır.

---

²⁴⁹ Özipek, a.g.e., s.127-128.

AİHM, *Vereniging Weekblad Bluf/Hollanda* davasında bir iç İstihbarat servisinin gizli faaliyetlerini yayınlayan derginin toplatılması ve dergilere el konulmasını, ifade özgürlüğünün ihlali olarak hükme bağlamıştır.²⁵⁰

Aynı şekilde *Bladet Troms ve Stensaas / Norveç* davasında da AİHM halka açıklanmayan resmi bir rapora dayanarak Ayı Balığı Avlama Yönetmeliğinin nasıl ihlal edildiğine ilişkin bir gazetede yayın yapılması üzerine gazetenin ve baş editörün mahkum edilmesini, ifade özgürlüğünün ihlali olarak hükme bağlamıştır.²⁵¹

2.1.2. Genel Yararı Korumaya Yönelik Sınırlama Nedenleri

İfade özgürlüğünün genel yararı korumak amacı ile sınırlandırılma nedeni, uluslararası belgelerde yerini almıştır. İfade özgürlüğünün düzenlendiği, gerek uluslararası gerek bölgesel sözleşmelerde bu özgürlüğün kamusal amaçlarla sınırlanabileceği düzenlenmektedir. Örneğin, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 29. maddesinde; “...demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın haklı gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur.” denilmek suretiyle ifade özgürlüğü genel kamu yararını korumak amacı ile sınırlandırılmıştır.²⁵²

BM Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 19. maddesi ile de bu özgürlüğün “ulusal güvenliği veya kamu düzenini ya da kamu sağlığını veya genel ahlaki korumak” amacıyla sınırlandırılabilceği hükme bağlanmıştır.²⁵³

İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin 10. maddesi ise bu konuda daha geniş bir sınırlama içermektedir. 10.maddenin 2.fıkrasında “Kullanılması ödev ve sorumluluklar içeren bu özgürlükler; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi... için gerekli olan ve yasayla konulan kural, koşul, kısıtlıma ve cezalara bağlanabilir.” denilerek genel yararı korumaya yönelik sınırlama nedenleri genişletilmiştir.²⁵⁴

²⁵⁰ Bıçak, a.g.m., s.58.

²⁵¹ Bıçak, a.g.m., s.59.

²⁵² Taşkent, a.g.e., s.105-106.

²⁵³ Taşkent, a.g.e., s.138-139.

²⁵⁴ Taşkent, a.g.e., s.312-313.

2.1.2.1. Ulusal Güvenlik Amacı ile İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin 10. maddesi ikinci fıkrasında ifade özgürlüğünün ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğünü korumak amacı ile sınırlandırılabilceği belirtilir. AİHS’da yer verilen toprak bütünlüğü amacı ile sınırlama nedeni diğer uluslararası belgelerde ve anayasaların pek çoğunda bulunmaz. Ayrıca ulusal güvenlik kavramı Sözleşmede düzenlenen bir kısım hakların sınırlama nedenleri arasında da yer alır. Bu maddelere örnek olarak 8. ve 11. maddeyi gösterebiliriz. 8.madde özel hayatın korunmasını düzenlemekte, 11. madde ise örgütlenme özgürlüğünü düzenlemektedir.

Toprak bütünlüğü ile ilgili davalarda, mahkemeler ulusal güvenlik kavramını da değerlendirmelerine sokmaktadırlar. Yani mahkemeler bu iki kavramı bir arada ele almaktadırlar.

Ulusal tehdit içeriden gelebildiği gibi dışarıdan da gelebilir. Ancak çoğunlukla içeriden geldiği bir hakikattir. Tehdit içeriden geldiğinde kendisini isyana teşvik, kışkırtıcılık, yönetimi devirmek için komplo ve yasadışı örgütler yoluyla belirtmektedir.

Ulusal güvenlik söz konusu olduğunda, tüm belgeler uluslara mutlak sınırlama hakkı tanırlar. Bu konuda mahkemelerin karara bağladığı husus, ifadenin ulusal güvenlik için bir tehlike oluşturup oluşturmadığıdır. Öte yanda ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğü kavramları oldukça belirsiz kavramlardır. Toprak bütünlüğü, ulusların bağımsızlığı ve bölünmezliği ile ilişkilendirirken, ulusal güvenlik kavramı devletin bağımsızlığına ve ulusal egemenliğine yönelik tehlikelere işaret etmektedir.

Ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğünün korunması amacıyla ifade hürriyetine sınırlama getirilmesi ile ilgili hüküm TC Anayasasının 26. maddesinde yer almaktadır.²⁵⁵

İç güvenlik, devletin iç isyan, ayaklanma, tahrik ve yıkıcı eylemlere karşı korunması anlamındadır. Devletler iç güvenliklerini kendileri sağlarlar. Türkiye’de ve AİHM’de günümüze kadar iç güvenliğimizle ilgili pek çok davaya bakılmıştır. Genellikle verilen cezalarda amaç, ulusal güvenliği ve kamu düzenini sağlamanın

²⁵⁵ Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri (Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları)**, 3.Baskı, Savaş Yayınları, Baran Ofset, Ankara, Ekim 2003, s.300.

yanında ülkenin toprak bütünlüğünü sağlamak olduğu için 10.maddenin korumasına girmiştir.²⁵⁶

İç güvenlikle ilgili davaların büyük kısmını terör davaları oluşturmaktadır. Terör günümüzde uluslararası bir hüviyet kazanmıştır. Bugün terör ABD'nin de en büyük sorunudur, ufak bir devletin de. Avrupa'da terörden en fazla zarar gören ülkeleri ise Türkiye, İspanya ve İngiltere oluşturmaktadır. Türkiye, güneydoğuda PKK sorunu ile yıllardır uğraşmaktadır. Türkiye'nin ulusal güvenlikle ilgili davalarının büyük kısmını PKK'dan kaynaklanan davalar oluşturmaktadır.

ABD Federal Yüksek Mahkemesi'nin ortaya attığı açık ve mevcut tehlike ölçütüne göre Anayasal koruma kapsamında değerlendirilen ifadelere, terör vb. eylemler sırasında sınırlama getirilebilmektedir.²⁵⁷

Terörizm ve terör olaylarının, devletler üzerinde çok büyük olumsuz etkileri olabilmektedir. Bu öyle bir noktaya varabilmektedir ki devletin varlığına ve bekasına yönelik tehdit algılaması sonucu hukukun ve yargı düzeninin askıya alındığı görülebilmektedir. İstisnai olarak ortaya çıkan bu gibi durumlarda ifade özgürlüğü ortamı tamamen ortadan kalkmış olmaktadır.²⁵⁸

Mahkemeler ulusal güvenlikle ilgili konulara bakarken, öncelikle tehlikenin var olup olmadığına daha sonra şiddetine bakarlar. Avrupa Mahkemeleri, AİHS'nin 10.maddesinin ihlal edilip edilmediğini sorgularlar. Buna göre cezalar uygulanmakta yada uygulanmamaktadır.

Bu gibi davalarda mahkemelerce gözetilen kriterleri; ifadenin kimin tarafından, hangi ortamda ve hangi yayın aracı ile yayımlandığı oluşturmaktadır. Dışa vurulan ifadenin toplumda etkili bir kişi tarafından sarf edilmesi ile sıradan bir vatandaş tarafından sarf edilmesi arasında fark gözetilmektedir. Yada kullanılan yayım aracının niteliğine göre verilen kararlar farklı olmaktadır. Yani mahkemeler bu konuda ölçüye, ifadenin etkisine de bakmaktadırlar.

²⁵⁶ Beydoğan, a.g.e., s.201-202.

²⁵⁷ Küçük, a.g.m., s.65.

²⁵⁸ Gökçen Alpkaya ve ark., **İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007., s.184.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 28.maddesi de basına bu konuda sorumluluk yüklemekte ve bölücülük yapanların yazdıkları yazıları, edindikleri haberleri basmak üzere başkasına verenler ve basanlar hep birlikte sorumludurlar demektir.²⁵⁹

Demokratik toplumlarda iktidar partileri muhalefet ve sivil savunma örgütlerinden gelen ifadeler ne kadar sert olursa olsun buna tahammül göstermek zorundadırlar. İktidar partisi her zaman eleştiriye açık olmalıdır. Bu sınav onların demokrasiyi ne kadar hazmettikleri ile ilintilidir. Zira eleştiri, demokrasilerde sistemi ileriye götüren bir araçtır. Hükümetlerin bu eleştirileri engellememeleri gerekmektedir. Bunun engellenmesi ifade özgürlüğünün önüne set çekilmesi anlamına gelir ki, bu demokrasinin kendisine zarar verecektir.

Üslup ne kadar sert olsa da bu gibi davalarda mahkemeler, sözleşmenin 10. maddesi ikinci fıkrası bağlamında, siyasi söylem ve kamu çıkarı ile ilgili konularda taraf devletlerin ulusal takdir marjının dar olduğu yönünde görüş belirtmektedirler. Hükümet ile ilgili olarak müsaade edilen eleştiri sınırı, bireyler veya siyasetçiler hakkında yapılan eleştiriye oranla daha geniştir. Mahkemelere göre demokratik bir sistemde, Hükümetin fiilleri ve ihmalleri sadece yasama ve yargı otoritelerinin değil, aynı zamanda kamuoyunun da incelenmesine açık olmalıdır.

AİHM *Ceylan/Türkiye* davasında Haftalık bir gazetede bir işçi sendikası genel başkanı tarafından yayınlanan bir makalede Kürt halkının Türkiye’de baskı altında tutulduğunun, öldürüldüğünün ve susturulduğunun iddia edildiği gerekçesiyle “halkı din, dil ırk ayrımı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmek” suçu işlendiğinden dolayı hapis ve para cezasına çarptırılmıştır. Olayı değerlendiren mahkeme, dava konusu yazının siyasi bir konuşma olduğu; Marksist düşünce çerçevesinde ülkenin bir bölümündeki şiddetin dinmeme sebeplerinin açıklanmaya çalışıldığı; yazıda kullanılan dilin sert olmakla beraber, kişileri şiddete veya silahlı ayaklanmaya teşvik etmesinin söz konusu olmadığı; uygulanan önlemin yazarın sendikadaki işini kaybetmesinin yanında bazı siyasi ve medeni haklarının kaybına da yol açmasından dolayı oldukça ağır olduğu tespitini yaparak ifade özgürlüğünün ihlal edildiği hükmüne varmıştır.²⁶⁰

²⁵⁹ Mumcu ve Küzeci, **a.g.e.**, s.302.

²⁶⁰ Bıçak, **a.g.m.**, s.65-66.

İnsanları şiddete, nefrete, intikam almaya veya silahlı bir direnişe tahrik ve teşvik etmeyen ifadeler 10.maddenin korunmasından yararlanır. Burada ince bir ayırım olup, özellikle konu Basın ile ilişkilendiğinde durum daha da girift bir hal almaktadır. Bu yüzden basın üyelerinin yazılarını duyarlı bir şekilde hazırlamaları, gerilim ve çatışma yaratmayacak sözcükleri seçmeleri gerekmektedir. Basın özellikle de devlete karşı şiddete tahrik eden düşüncelerin yayınlanması hususuna dikkat göstermelidir. Aksi halde basın şiddetin artırılmasında ve kin ve nefret duygularının yayılmasında bir araç haline gelebilmektedir.

Bununla birlikte taraf devletler, toprak bütünlüğünün veya ulusal güvenliğin korunması veya suçun önlenmesi ve kamu düzeninin sağlanması amacıyla medyaya cezai müeyyide uygulayamaz, kamuoyunun bilgilendirilme hakkına sınırlama getiremez.

Mahkemeler bu gibi davalarda öncelikle kullanılan söylemlerin şiddeti tahrik edip etmediğine bakarlar. Söylemlerin şiddeti tahrik ettiğine kanaat getirildiğinde bu sefer saldırgan ifadenin şiddeti değerlendirilir ve kararlar buna göre verilir. Ayrıca suçun tekrar edilip edilmediği de gözetilir. Suç, tekrarlanmışsa bu sefer ceza ağırlaşmaktadır.

İnsanları şiddete, nefrete, intikam almaya veya silahlı bir direnişe tahrik ve teşvik etmeyen ifadeler düşmanca bir üslupla açıklansalar dahi ifade özgürlüğünün güvencesinden yararlanırlar.

Bu gibi davalarda öncelikle söylenen ifadelerin şiddete, nefrete, intikam almaya veya silahlı bir direnişe tahrik ve teşvik taşıyıp taşımadığına bakılır. Sonra düşmanca üslubun dozajı değerlendirilir. Ortaya konan gerekçeler incelenir, değerlendirilir ve bu konuda kararlar alınır. Söylenen ifadelerin etki değeri ve hangi araçla yayıldığı bir başka değerlendirme kriterini oluşturur. Örneğin bu bir romansa, yayınevi de suçlama kapsamına girebilir.

Hükümetlerin politik içerikli konuşmalarda ve kamuyu ilgilendiren konularda ifade özgürlüğünü sınırlamak için manevra alanları oldukça dardır. Ayrıca, hükümete getirilecek eleştirinin sınırı da daha geniştir. Demokratik bir toplumda, hükümetin icraat ve ihmalleri sadece yasama ve yürütmenin değil, kamuoyunun da yakın denetiminde olmalıdır.

Şiddet, düşmanlık, nefret veya terörizme katılmayı teşvik etmediği sürece, ne kadar radikal olursa olsun, bütün politik ifadelerin korunması gerekmektedir.

Mahkemeler bu gibi davalarda öncelikle söylenen ifadelerin şiddet, düşmanlık, nefret veya terörizme katılmayı teşvik edip etmediğinin kararını verirler. Daha sonra söylenen ifadelerde ölçüt aranır. Söylenen ifadelerde hangi sözcükler kullanılmış, yayınlanma araçları neler bunlar da kararlarda değerlendirilir. İfade sahibinin objektifliği ve niyeti bir başka değerlendirme kriteridir. Yani bu davalarda kast unsuru da aranır.

Konu özellikle terörizm olduğunda söylenen ifadelerin ve kullanılan sözcüklerin dikkatle seçilmiş olması gerekir. Çünkü terörizm konusu hassas bir konudur. Bu durum ifadeyi sarf edene sorumluluk yükler, ancak şiddete yöneltme sabit olmadığı sürece bu söylemler koruma altına alınır. İfadeler basın yoluyla gerçekleştirildiğinde, basına da sorumluluk yüklenir.²⁶¹

Demokratik toplumlarda bireylerin ve de seçilmiş temsilcilerin özgür ifadeye bulunma hakları sabittir. Söylenen ifadeler, kişileri kanun sınırları içinde toplantı, yürüyüş, lokavt, grev gibi demokratik katılımlara yönlendirebilir, şiddet içermedikleri sürece bunlar demokrasileri güçlendirir.²⁶² Bu yüzden demokrasilerde bunlara da tolerans geliştirmek gerekmektedir.

Terörle mücadelede yer alan güvenlik görevlilerinin, görevlerini kötüye kullanmadıkları sürece kimliklerinin deşifre edilmesi kanunlarca yasaklanmıştır. Türkiye’de de bu konuda kanunlarda hükümler bulunmaktadır. Örneğin Terörle Mücadele Kanununun 6.maddesi aşağıdaki şekildedir:

“İsim ve kimlik belirterek veya belirtmeyerek kime yönelik olduğunun anlaşılmasını sağlayacak surette kişilere karşı terör örgütleri tarafından suç işleneceğini veya terörle mücadele görev almış kamu görevlilerinin hüviyetlerini açıklayanlar veya yayınlayanlar veya bu yolla kişileri hedef gösterenler beş milyon liradan on milyon liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.”²⁶³

²⁶¹ Mumcu ve Küzeci, **a.g.e.**, s.302.

²⁶² Trager ve Dickerson, **a.g.e.**, s.71-72.

²⁶³ Beydoğan, **a.g.e.**, s.169.

Terörle mücadele sırasında, terörle mücadele ile görevli kişilerin kimliklerinin açıklanması bu kişiler için tehlike arz etmesine rağmen, bu kişilerin görevlerini kötüye kullanmaları durumunda kamuoyunun bu kişilerin kim olduklarını bilme hakkı olduğu için gerekmektedir. Öte yanda bu kişilerin kamuoyu tarafından bilinmesi durumunda korunması gereken herhangi bir hukuki yarar da yoktur.

Diğer yanda terörle mücadele eden görevlilerin önemli risklerle karşı karşıya kaldığı ve bu nedenle kuvvetli bir korumaya ihtiyaç duydukları da bir gerçektir. Bu nedenle kimliklerinin mümkün mertebe açıklanmamasında fayda vardır. Konu üzerine özellikle basın ve basın mensuplarının duyarlık geliştirmeleri gerekmektedir. Aksi halde güvenlik görevlileri teröristlerin hedefi haline gelebilmektedir.

Mahkemeler bu gibi davalarda olayın meydana geldiği bölge ve bölgedeki durumu ve güvenlik kuvvetlerinin tutumlarını da göz önünde bulundurlar. Söylenen ifadelerin şiddete yöneltip yöneltmediği, daha önce açıklanıp açıklanmadığı yani aleniliği ve oranı araştırıldıktan sonra, iddiaların büyüklüğüne göre mahkemeler güvenlik görevlilerinin hem tutumlarının hem de kimliklerinin açıklanmasını kamu yararına görebilmektedirler. Mahkemelerin bu yönde karar almalarında 10.madde belirleyici olmaktadır. Mahkemeler, bu gibi davalarda kararlarını verirken emsal davalara da bakarlar.

Şiddet, düşmanlık, nefret veya terörizme katılmayı teşvik etmediği sürece ne kadar radikal olursa olsun bütün politik ifadelerin korunması gerektiği düşünülse de, ileri düzeyde şiddeti teşvik eden açıklamalar ifade özgürlüğünün güvencesinden yararlanamazlar.

Bu gibi davalarda öncelikle ifadelerin şiddet, düşmanlık, nefret veya terörizme katılmayı teşvik edip etmediği araştırılır. Daha sonra ifadenin kuvvetine bakılır, yani oran aranır.

Bu gibi davalarda mahkemeler kararlar alırken, suçlanan ifadeler ve bunların ifade edildiği bağlamın yanı sıra, yayınlanma araçlarını da gözetirler. Davalar sırasında kast unsuruna bakılır. Kast tespit edilmişse, ifadenin etkisi değişik boyutlarıyla değerlendirilir ve buna göre kararlar alınır.

Söylenen ifadeler basın yoluyla yapıldığında, bu sefer basın da sorumluluk yüklenmekte, basın kuruluşları ve basın mensupları hakkında kovuşturmalar

yapılabilmektedir. Bu nedenle basın bu gibi ifadelere gazetelerinde yer verirken daha dikkatli davranması gerekir.

Mahkemeler kararlarını verirken, açıklamanın hangi yayın aracı ile yapıldığını, bu aracın doğuracağı etki bakımından kararlarında göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu noktada ifadenin bir dergide yayınlanması ile bir televizyonda yayınlanması arasında fark görülmektedir. Yayın geniş bir alanı etkisine alacak nitelikte ise bu yayının denetlenmesi konusunda taraf devlete geniş bir takdir yetkisi verilmekte, şiir yada kitap gibi edebi bir eser ile dile getiriliyorsa yada daha küçük bir alanda dağıtılıyorsa yayının denetlenmesi konusunda daha dar bir takdir yetkisi verilmektedir. Bu noktada örneğin ulusal güvenlik için tehlike oluşturduğu iddia edilen bir açıklama Radyo-TV gibi bir kitle iletişim aracı ile yapıldığı zaman daha fazla sınırlandırılabilir. Bunun nedeni radyo televizyonun oldukça önemli bir güç ve etkiye sahip olmasındandır. Öte yanda bu yayın araçlarında yayıncının düzeltme, nitelendirme, açıklama ve yorum yapma imkanları yazılı medyaya göre daha kısıtlıdır. Davalarda genellikle hükümetler lehine kararlar verilmektedir. Ancak Hükümetlerin medyaya aşırı sınırlamalar getirmesi de demokratik rejimlerde doğru bulunmamaktadır.

AİHM terör olayları dolayısıyla ifade özgürlüğünün sınırlandırılması ile ilgili konular önüne geldiğinde, yapılan açıklamanın hangi zamanda ve nerede yapıldığına da dikkat etmektedir. Açıklanan ifade terör olaylarının yaygın olarak yaşandığı bir bölgede, bu olayların en sıcak hissedildiği bir zamanda yapılmış ise ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin gerekli olduğuna karar vermektedir.

AİHM, ifade özgürlüğünün ulusal güvenlik amacı ile sınırlandırıldığı durumlarda, yapılan açıklamanın nerede ve ne zaman yapıldığından başka yapılan ortamı da göz önünde bulundurmaktadır. Mahkeme'nin aldığı kararlar, ifadenin açıklandığı ortamın küçük yada büyük ve de etkisinin az yada çok olmasına göre değişmektedir. Örneğin konu ulusal güvenlik olduğunda, 10.maddeye göre devletlere sınırlama hakkı tanınmaktadır.

AİHM ifade özgürlüğü ile ilgili davalar önüne geldiği zaman, karar vermeden önce açıklamanın yapıldığı yer, zaman, ortam ve açıklamanın hangi araçla yapıldığını incelediği gibi açıklamayı yapan kişinin etkin siyasi bir konumda biri olup olmadığını da dikkate almaktadır.

2.1.2.2. Olağanüstü Dönemlerde İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

Yapılan bir açıklama herhangi bir terör olayının yaşanmadığı olağan dönemlerde de ulusal güvenlik için tehlike oluşturabilmektedir. Bu durumda ulusal güvenlik gerekçesiyle bireylerin ifade özgürlüğüne müdahale edilebilmektedir. Ancak bu konuda oldukça hassas davranılması gerekmekte ve yapılan bir açıklamanın ulusal güvenlik için ciddi bir tehlike oluşturup oluşturmadığına bakılmalıdır. Şayet bu konuda hassas olunmaz ise en fazla koruma gerektiren politik ifade özgürlüğüne ulusal güvenliği gerekçe göstererek her durumda sınırlama getirmek mümkün olmaktadır.

AİHM, silahlı kuvvetler ve emniyet mensuplarının aktif politik faaliyet içinde bulunması konusunda getirilen sınırlamaların ulusal güvenliği korumak amacı ile demokratik toplum için gerekli olduğu kararına varmıştır.

Mahkeme, ifade özgürlüğünün temelini oluşturan politik ifadeler gibi politik faaliyetlerin de ifade özgürlüğünün kapsamı içinde olduğunu kabul etmektedir. Genel olarak Mahkeme yasaklamaların kişilerin ifade özgürlüğüne bir müdahale oluşturacağını düşünmekte, ancak ulusal güvenlik gibi durumlar söz konusu olduğunda sınırlamaya izin verilmektedir. Mahkeme, bu konuda taraf devletlere ulusal bir takdir marjı bırakmaktadır.

Mahkeme, iç güvenlik hizmetlerinin faaliyetleri ile ilgili bilgilerin de, bu hizmetlerin öneminden dolayı yüksek derecede korunması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.1.2.3. Dış Güvenlik Amacı ile İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

Dış güvenlik; başka devlet ve kuruluşların emir, gözetim ve denetimi altında olmama, yabancı devletlerin saldırı veya saldırı tehlikesinden uzak bulunma ve bunlara karşı korunma anlamına gelmektedir. Dış güvenlik için önlem alınmasının amacı;

- Devleti, ülkeyi ve milleti yabancı bir kuvvetin saldırısından yada düşmanca hareketlerinden korumak,

- Devletin ulusal güvenlik ile ilgili askeri ve siyasi bir takım sırlarının yabancı devletlerin eline geçmesini önlemektir.²⁶⁴

²⁶⁴ Mumcu ve Küzeci, a.g.e., s.300.

İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin 10.maddesi ulusların ulusal güvenlikleri ile ilgili konularda sınırlama getirmelerine ruhsat vermektedir. Aynı madde gizliliği olan bilgilerin açıklanmasına devletler tarafından sınırlama getirilmesine de ruhsat vermektedir.²⁶⁵

Genel hüküm bilgi açıklama konusunda diğer insanlara nazaran askeri personelin daha dar ifade özgürlüğüne sahip olduğu yönündedir. Askeri personelden böylesi bir açıklama yapıldığında, ifadenin özü yani bilginin ne kadar önemli olduğu da değerlendirilir.

2.1.2.4. Suç İşlenmesini Önlemek Amacı ile İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

AİHS'nin 10.maddesinin ikinci fıkrası, ifade özgürlüğünün, kamu düzenini korumak ve suç işlenmesini önlemek amacı ile sınırlandırılabilmesine hükmeder.²⁶⁶ Kamu düzeni ve suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla ifade özgürlüğüne kısmi sınırlama getirilmesi hususunda geniş bir fikir birliği vardır. Bu hususta yapılan tartışmalar daha çok bu kavramların oldukça soyut olmasından kaynaklanmaktadır.

Kamu düzeni kavramı geniş bir şekilde kullanılmasına rağmen, bu kavramdan ne anlaşılması gerektiği, kapsamının ne olduğu ve konusu hakkında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Kamu düzeni kavramı, kamu huzuru, kamu güvenliği ve kamu sağlığı gibi alt başlıkları kapsayan oldukça geniş bir kavramdır.

Kamu düzeni kavramının içeriğinin ne olduğu konusunda temelde iki yaklaşım vardır. Bunlar sübjektif yaklaşım ve objektif yaklaşımdır. Kavramı sübjektif olarak ele alanlar, kamu düzeni kavramının tanımını yapmamakta, bir eylemin kamu düzenini ihlal edip etmediğini belirleme konusunu, normu uygulayacak olan organın takdir yetkisine bırakmaktadır.

Kavramı objektif bakımdan ele alanlar ise, bu kavramın ne anlama geldiğini belirlemeye çalışmakta, ancak belirlemeler yapılırken farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Yani kamu düzeninin tanımı konusunda genel bir uzlaşma halen yoktur. Kamu düzeni ile ilgili kuralları genel olarak; örgütlenmiş toplumun temel yapısını ve temel

²⁶⁵ Taşkent, a.g.e., s.312-313.

²⁶⁶ Taşkent, a.g.e., s.312-313.

çıkarlarını belirli bir toplum ve belirli bir nizam içinde koruyan yasa kuralları olarak tanımlayabiliriz.

Suç işlenmesinin önlenmesi kavramı ise kamu düzeni kavramına nazaran daha somut, anlaşılması daha kolay bir kavramdır.

İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin 10.maddesi kamu düzeninin korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi amacı ile ifade özgürlüğüne sınırlama getirilmesine hükmetmiştir.²⁶⁷

Demokratik toplumlarda kamu düzeni ve özgürlükler arasında bir denge oluşturulmaya çalışılır. Zira birine daha fazla ruhsat verilmesi diğerini engellemekte, zararına olmaktadır. Bu nedenle kamu düzeni ile ifade özgürlüğüne müdahale edilirken çok dikkatli davranılması, ne özgürlüğün ortadan kaldırılmasına ne de düzenin bozulmasına izin verilmemesi gerekmektedir.

Kamu düzenini korumak ve suç işlenmesini önlemek amacıyla ifade özgürlüğünün kısıtlanabileceği TC Anayasası md.26'da yer almaktadır.²⁶⁸

2.1.2.2.1. Basının Denetimi

Yirminci yüzyılın sonlarında meydana gelen hızlı teknolojik gelişmeler, radyo-televizyon ve sinemanın hızla gelişmesine ve yayılmasına sebep olmuş, bireysel ifadelere, Radyo-televizyon ve sinema yoluyla yapılan ifadeler eklenmiştir. Böylece bireysel ifade özgürlüğü yanında kitle iletişim özgürlüğü kavramı da ortaya çıkmıştır. Bu sefer de bireysel ifadelere sınırlama getirme durumu kitle iletişim araçları için söz konusu olmaya başlamıştır. Zira kitle iletişim araçlarıyla yapılan ifadelerin kontrol altına alınması da güçtü.

Son dönemde kitle iletişim araçları önemli bir güç haline geldi. Örneğin medya beşinci kuvvet olarak değerlendirilmeye başladı. Medyanın gücü herkes tarafından kabul görmüş ancak medyaya sınırlayıcı düzenlemeler getirmek ihtiyacı belirmiştir.

Özellikle ulusların toprak bütünlüğü ve ulusal egemenlikleri söz konusu olduğunda, devletler kendileri için tehlike ihtiva eden kanal ve yayınları engelleyebilmektedirler. Bu hakkı kendilerine İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin

²⁶⁷ Taşkent, a.g.e., s.312-313.

²⁶⁸ Mumcu ve Küzeci, a.g.e., s.300.

Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin 10.maddesi sağlamaktadır. Nitekim bugün AB böylesi bir medya düzenlemesine sahiptir ve Avrupa'da radyo ve televizyon kuruluşları sıkı bir denetim altındadır.²⁶⁹

Televizyon yayınlarının sınırlandırılması ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğünün dışında çocukların ruh sağlığının korunması ve kamu yararı amacı ile de sınırlandırılabilir.²⁷⁰

Radyo ve özellikle de televizyona getirilen sınırlamalar, basına getirilen sınırlamalardan daha fazladır. Öte yanda bu konuda kablolu televizyon ile normal televizyon arasında da fark gözetilmektedir. Normal radyo-televizyon yayıncılığına daha fazla sınırlama getirilirken, kablolu yayına daha fazla ifade özgürlüğü tanınmaktadır. Bunda kablolu yayının etki alanının darlığı etmen olmaktadır. Yani kitle iletişim araçlarının etkisi arttıkça getirilen kısıtlamalar daha fazla olmaktadır.

Türkiye'de de haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'de radyo, televizyon ve benzeri yollarla yapılan yayınlar 1993 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile serbest bırakılmıştır. Bu serbestliğin sınırlarını ise 13 Nisan 1994 tarihinde çıkarılan bir kanun çizmiştir.²⁷¹

AIHM, 28 Mart 1990 tarihli *Groppera Radio AG ve diğerlerinin İsviçre'ye karşı açtıkları davada*, İsviçre'de 1984 yılında yürürlüğe giren bir kararname ile radyo ve telekomünikasyona dair uluslararası antlaşmaların gereklerine uygun olmayan vericilerden yapılan programların ortak anten imtiyazına sahip İsviçre kablolu şebeke işletme şirketleri tarafından alınıp tekrar dağıtımının yasaklanmasının sansür niteliğinde olmadığı ve amacının da kanuna karşı hileyi önlemek olduğu gerekçesi ile sözleşmenin 10.maddesine aykırı olmadığı sonucuna varmıştır.²⁷²

Sınır-ötesi radyo ve televizyon yayınlarının ortaya çıkardığı sorulara yönelik olarak Mahkemenin önüne gelen ilk olay olan bu davada, Mahkeme, İsviçre'nin söz konusu radyonun programlarını bireysel alıcılarla dinlenemez hale getirmeksizin yalnızca İsviçre'deki yürürlükte bulunan telekomünikasyon yasal sisteminden kaçmak amacıyla sınır ötesinde faaliyet gösteren radyo istasyonuna karşı aldığı tedbirin

²⁶⁹ Taşkent, **a.g.e.**, s.312-313.

²⁷⁰ Trager ve Dickerson, **a.g.e.**, s.198-199.

²⁷¹ Mumcu ve Küzeci, **a.g.e.**, s.301.

²⁷² Karagöz, **a.g.t.**, s.292.

demokratik bir toplum bakımından zorunlu bir müdahale olduğuna ve bu nedenle 10. maddenin ihmal edilmediğine karar vermiştir.

İfade özgürlüğü sadece bireylerin bu özgürlüğüne Devletin olası müdahalesine karşı koruyan negatif bir özelliğe sahip değildir. Aynı zamanda Devletlere bu hakkı koruma adına pozitif bir görev de yüklemektedir. Medya alanında tekelleşme, gücün bir elde toplanması da basın özgürlüğüne karşı potansiyel bir tehlike oluşturabilmektedir. Bu nedenle devletler her şeyden önce basın yayında gerek kamusal gerek özel tekelleşmeye karşı önlemler almak durumundadırlar. Nitekim basın özgürlüğünü korumak için tekelleşmeyi önlemeye yönelik alınan tedbirler hem basında çoğulculuğu hem de bilgi ve kültür bazında çeşitliliği güvence altına alacaktır.

İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin 10.maddesi birinci fıkrasında “*Herkesin, anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. ...Bu madde, devletleri radyo, televizyon veya sinema girişimlerini izne bağlamaktan alıkoymaz*”²⁷³ denilmek suretiyle devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarının ifade özgürlüğünü ihmal etmeyeceği açıkça düzenlendiği için, AİHM devletlerin tekel durumunu kabul etmiştir. Ancak bununla birlikte Mahkeme, ifade özgürlüğünü kısıtlayan en büyük etkenlerden birini kamu tekeli olarak görmüştür. Mahkeme, çok ileri giden bir kısıtlamanın ancak acil bir ihtiyaç söz konusu olduğu zaman haklı görülebileceğini belirtmiştir. Mahkemenin bu konularla ilgili gördüğü davalarda teknik ve yasal gelişmelerde belirleyici olmaktadır.

Mahkeme, ifade özgürlüğünün demokratik bir toplumda oynadığı temel rol üzerinde ısrarla durmakta, bu konuda çoğulculuğun önem taşıdığını vurgulamakta, yazılı basın kadar görsel basının çok daha geniş bir alanda programlarını yayması nedeniyle ifade özgürlüğüne kamu tekelinin çok büyük bir sınırlama getirdiğini düşünmektedir. Ayrıca Mahkeme, bu derecede aşırılığın mutlak bir zorunluluk olması halinde haklı olabileceğini belirtmiş, son dönemlerdeki teknik gelişmeler sayesinde benzer sınırlamaların günümüzdeki frekans ve kanal sayısına bağlı gerekçelerle yapılamayacağını da belirtmiştir.

Genel olarak Mahkeme, devletlerin medyayı düzenleyici kurallarını kabul etmekte, bunun programların kaliteli ve dengeli olmasına da katkıda bulunduğunu

---

²⁷³ Taşkent, a.g.e., s.312.

düşünmekte, ancak radyo ve televizyon yayıncılığı alanında tekeli bir sistemi onaylamamaktadır.

AİHM, *Demuth/İsviçre kararında* televizyon programlarının içeriğini de denetlemiş, tek amacı “reklam” olan ve toplumun kültürel çoğulculuğuna ve halkın bilgilendirilmesine herhangi bir katkısı olmayan TV kanallarına ruhsat verilemeyebileceğine karar vermiştir.²⁷⁴

2.1.2.2.2. Cezaevi Düzeninin Koruması

Hapishanelerdeki yaşamın özel durumundan dolayı, Sözleşme tarafından güvence altına alınan bazı hak ve özgürlüklerin hapishanelerde daha fazla kısıtlandığı görülebilmektedir. Mahkumlar Sözleşme tarafından güvence altına bazı haklardan, sınırlı ölçüde de olsa yararlanmaya devam etmektedirler. Mahkemeler hapishane yetkililerine mahpusun ifade hürriyeti hakkında karar verirken bir aralık payı bırakırlar.²⁷⁵ Mesela, mahkemeler hapishane yetkililerinin mahpusların görevlilere veya diğer mahpuslara küfretmesine müsaade etmemelerini onaylamıştır. Keza, yetkililer mahpusların televizyonla röportaj yapmalarını kısıtlayabilmekte ve mahpusa posta ile gelen bazı gazete ve kúpürlerine el koyabilmektedirler. Mahkemelere göre bu kararlar hapishane yönetiminin takdiri kapsamındadır ve mahpusun ifade hürriyeti haklarının ihlali sayılmaz. Mahkumların ifade özgürlüğüne yapılan bir müdahale ancak hapishane düzeni için gerekli ise yapılmalıdır. Bu kısıtlamalar hiçbir zaman mahkumları cezalandırmak amacıyla yapılmamalıdır. Zira sınırların aşılması 10.maddenin ihlal edilmesi anlamına gelecektir.

Avrupa Birliği organlarına göre, mahkumların ifade özgürlüğüne kamu düzenini koruma gerekçesi ile sınırlama getirilebilmektedir. AİHM de önüne bu konu ile ilgili gelen davaları genellikle reddetmiştir.

Mahkemeler, mahpuslara posta yolu ile gelen bazı gazete kúpürlerine cezaevi yönetiminin el koymasına izin vermiştir. Daha doğrusu bu takdir hakkı cezaevi yönetimlerine bırakılmıştır.²⁷⁶

²⁷⁴ Karagöz, **a.g.t.**, s.300.

²⁷⁵ Trager ve Dickerson, **a.g.e.**, s.184.

²⁷⁶ Trager ve Dickerson, **a.g.e.**, s.185.

Komisyona, Mahkumların ifade özgürlüğü ile ilgili olarak önüne gelen ilk olaylardan birinde, mahkumların bilgi edinme sorununu incelemiştir. İlgili olayda başvuran, bilgi edinmek amacıyla, hapisli olanın genel tüzüğü ile özgürlüklerinden yoksun bırakılmış olanlara uygulanacak yönetmeliği edinmesine hapisli müdürü tarafından izin verilmemesinin Sözleşmenin 10. maddesi tarafından güvence altına alınan ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Komisyon ise, 10. madde ile bu hakka getirilen sınırlamaların tutukluluk durumundan kaynaklandığını; zira, özgürlükten yoksun bırakma cezası isminden de anlaşılacağı gibi bizzat bazı hakların kısıtlanmasını içerdiğini; başvuranın hak ve yükümlülüklerinin kapsamını hapisli müdüründen öğrenme hakkına sahip olduğunu; ayrıca tutukluların nasıl davranacaklarına dair kuralların her koşulda asılı olduğunu; öte yandan temyiz mahkemesi kararına göre, hapisli makamlarının tüzük ve yönetmeliği vermeyi reddetmesinin gerekçesinin, ilgilinin bunları istemesinin amacının hak ve yükümlülüklerini daha iyi bilmek olmayıp, hapisli rejimini basınla tartışmak olduğunun anlaşıldığını dikkate alarak, başvuranın ileri sürdüğü kısıtlama durumunun, 10.maddenin ikinci fıkrasında belirtilen sınırları aşmadığına ve başvurunun açıkça sakat gerekçelere dayandırılmış olduğuna karar vermiştir.²⁷⁷

Avrupa Birliği organları mahkumlar söz konusu olunca, bunların istedikleri kitap, dergi ve broşürlerin gerek içeriklerinden gerek başka bir dilde yayınlanmasından ya da günlük ve haftalık erişebilecekleri adet sayısını geçtiği için, mahkumların bu yayınlara ulaşmasının hapisli yönetimi tarafından engellenmesinin Sözleşmenin 10.maddesine aykırı olmadığı yönünde karar vermiştir. Nitekim Komisyon önüne mahkumların ifade özgürlüğünün ihlal edildiği gerekçesi ile gelen davaların çoğunu dayanaktan yoksun bulup kabul etmemiştir.

2.1.2.2.3. Askeri Düzenin Koruması

Ordunun düzenli bir şekilde görevini yerine getirebilmesi için askeri yaşam sivil yaşama nazaran daha fazla sınırlamalara tabi tutulabilmektedir. Bu bağlamda Sözleşme organları kamu düzenini koruma adına askeri düzenle ilgili bir dava önüne geldiğinde taraf devletlere daha geniş bir ulusal takdir marjı tanımaktadır.

---

²⁷⁷ Karagöz, a.g.t., s.303-304.

AİHM *Engel ve Diğerleri/Hollanda davasında*, ordunun düzenli bir şekilde işlemesi için askeri personele getirilen bir kısım sınırlamaların demokratik toplum için gerekli olduğuna karar vermiştir. Mahkemeye göre askeri düzenin, askeri personelin askeri düzeni bozmasına yönelik önlemler alınmadan, yerine getirilmesi imkansızdır.

Mahkeme yapılan sınırlamanın demokratik toplum için gerekli olduğunu belirtirken ayrıca, askeri yaşamın özelliklerini, silahlı kuvvetler mensuplarının yerine getirmekle yükümlü oldukları görev ve sorumluluklarının da olduğunu ve bu konuda taraf devletlerin ulusal takdir marjına sahip olduklarını belirtmiştir.²⁷⁸

2.1.2.3. Yargı Bağımsızlığın Koruma

İfade özgürlüğüne getirilen kısıtlama nedenlerinden bir tanesini yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamaya yönelik olanı oluşturmaktadır. Bu sınırlama nedeni uluslararası belgelerde sadece İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinde yer bulmuştur. Sözleşmenin 10.maddesinde bu konuda hüküm bulunmaktadır. Madde 10 “*yargı organının otorite ve yansızlığının sağlanması*” için getirilen kural, koşul, kısıtlama ve cezalara ruhsat vermiştir.²⁷⁹

Ayrıca 10.madde ile paralel yapıda olan 8, 9 ve 11. maddelerde de bu neden sınırlama nedeni olarak yer almaktadır. Dolayısıyla AİHS'nin 10. maddesi diğer sözleşmelerle karşılaştırıldığında bu konuda daha sınırlayıcıdır. Nitekim 10.maddede yer alan ve yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanması hususu diğer sözleşmelerde yer almaz.

Dürüst bir yargılamanın başta gelen unsurları yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığıdır. Yargı bağımsızlığı, hakimlerin bağımsız olması, görev yaparken hiçbir etki ve baskı altında kalmaması anlamına gelmektedir. Hakimler kararlarını alırken özgür davranabilmeleri gerekir. Bu koşulun onlara sağlanması gerekir. Aksi halde adalet mekanizması işlemez hale gelir.

Bu nedenledir ki demokratik toplumlarda adalet bağımsızdır. Şeffaflık ve açıklık ise modern hukuk sisteminin dayanaklarını oluşturur. Bir hukuk devletinde yargılama makamının bağımsız olmaması düşünülemez.

²⁷⁸ Karagöz, **a.g.t.**, s.309.

²⁷⁹ Taşkent, **a.g.e.**, s.313.

Yargının bağımsızlığını tehlikeye düşürücü sebepler çeşitli olabilmektedir. Bunlar devletin kendinden kaynaklanabildiği gibi, taraflardan, toplumdan ve medyadan kaynaklanabilir. Bunun için kanunlarda, adalet mekanizmasının sağlıklı işleyebilmesi için herkes için geçerli olan bazı sınırlamalar yer bulur. Buna uygun olarak da İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığının sağlanabilmesi için ifade özgürlüğüne müdahale edilebileceğine hükmetmiştir.

Öte yandan adil yargılama hakkı ile ifade özgürlüğünün çatıştığı durumlarda, ifade özgürlüğü adil yargılanmaya feda edilmektedir.

Adalet mekanizmasının sağlıklı işleminde medyaya önemli roller düşer. Bu noktada toplum tarafından medyaya sorumluluklar yüklenir ve medyanın adalet mekanizmasının işlerliğini denetlemesi beklenir. Nitekim medyanın böyle bir gücü vardır. Medya bu işlevi görür ve bu konuda toplumu bilgilendirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN SINIRLAMANIN SINIRLARI

3.1. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN NİTELİĞİ İTİBARIYLA DİĞER ÖZGÜRLÜKLERDEN FARKLI OLMASI

Hürriyetlerin genel anlamda sınırsız olmaması ve otorite hürriyet dengesinin sağlanması amacıyla yönelik olarak belirli durumlarda da olsa sınırlandırılabilir olması ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda oldukça tartışmalı bir hal almaktadır. İfade hürriyetinin diğer hürriyetlerden farklı bir niteliği olduğu ve insanı insan yapan temel noktalardan biri olduğu düşüncesi genel kabul görmektedir. İnsanın düşünmesi ve bu düşündüğünü açıklama ya da açıklamama hürriyetinin tamamen kendi iradesiyle kullanabileceği tartışılmaz bir gerçektir. Bu anlamda ifade özgürlüğünün hiçbir koşul altında sınırlanamayacağı savunulan görüşler arasındadır.

İfade özgürlüğünün niteliği itibarıyla hiçbir koşul altında sınırlanamayacağını savunanlar olduğu gibi, bu hürriyetin ayrıcalıklı değeri kabul edilmekle birlikte, diğer hürriyetler gibi sınırlanmasının kaçınılmaz olduğunu savunanlar da vardır. Bu anlamda çakışan menfaatler söz konusu olduğunda bunlardan birini tercih etmek yerine, dengeyi sağlayıp her ikisinin de varlığını devam ettirmesini sağlamak gerekir.

Hukuk düzeninin gerektirdiği sınırlama eylemi ifade özgürlüğü için de söz konusu olabilmektedir. Ancak sınırlama işlemi hiçbir zaman ifade özgürlüğünü ortadan kaldıracı bir nitelik almamalıdır. İfade özgürlüğünün sınırlanması istisnai bir durum olmalıdır. Bu istisnai sınırlama dahi belli bir siyasi anlayışa göre değil, durumun gereklerinin demokratik rejim anlayışına göre yorumlanmasına bağlı olmalıdır.²⁸⁰

İfade özgürlüğünün sınırlandırılması, diğer özgürlüklerin sınırlandırılmasına oranla daha fazla titizlik gösterilmesi gereken bir tedbirdir. Zira ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında ele alınacak ölçütler, belli bir siyasi görüşü yansıtacak olursa bu durumda görüşlerin meşru – gayrimeşru ayırımına tabi tutulması gibi bir sonuç ortaya çıkacaktır. Ortaya çıkan bu sonuç düşünceler arasında ifadelerinin sakıncalı olup olmadığı noktasında bir ölçüt getirdiğinde eşitlik ilkesinden uzaklaşmış olacak ve böylece siyasi iktidara yakın olan görüşler kabul görürken muhalif görüşlerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir sınırlandırma eğilimiyle karşı karşıya kalınabilecektir.

---

²⁸⁰ Sunay, **a.g.t.**, s.60.

3.2. SINIRLAMADA MEŞRU AMAÇ ŞARTI

Sınırlamaya olanak sağlayan normlar kültürel, ahlaki, sosyal ve siyasal nitelikte olabilmektedir. Genel anlamda baktığımızda sınırlandırmanın iki temel meşru şartı göze çarpmaktadır. Öncelikle devletin ve kamusal menfaatin korunması ve diğeri başkalarının şöhret veya haklarının korunmasıdır.²⁸¹

İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasında gerekli olan meşru amaç şartının, diğer özgürlüklere göre oldukça dar olduğunu görmek mümkündür. Buradan hareketle nitelik itibariyle diğer özgürlüklere göre daha fazla korunması gereken özgürlükler arasında yer alan ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının istisnai bir durum olarak kalması gerektiği sonucu karşımıza gelmektedir.

İfade özgürlüğünün dayanması gereken meşru şartlar oldukça dar bir çerçevede içerisinde ele alınmaktadır. Toplumsal menfaatin korunması olarak ele alabileceğimiz ilk meşru şartta, düşüncenin açıklanmasının toplumun menfaatlerini tehdit etmesi durumu anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada önemli olan sınırlandırmayı gerçekleştirirken bu kavramın içerisine nelerin sokulacağıdır. Toplumsal menfaat kavramı da olabildiğince dar tutulmalı, sınırlandırmanın sınırı olarak meşru amaç şartı doğrultusunda düşünce ve düşüncenin ifadesi olabildiğince özgür olmalıdır.

Başkalarının şöhret veya haklarının korunması şartını ele aldığımızda ise, ifade edilen düşüncelerin başka kişileri rencide etmemesi, başkalarının hakkına tecavüz etmemesi gerekliliği ile karşılaşmaktayız. İfade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi için gerekli olan bir diğer meşru amaç üçüncü kişileri ifadenin olumsuz etkilerinden korumaktır. Burada bahsi geçen olumsuz etkilerden kasıt, kişilerin onurlarının, toplumsal yaşamdaki saygınlıklarının, ticari hayattaki itibarlarının korunması biçimlerinde değerlendirilmektedir.

Dışa vurulan düşünce kişileri küçük düşürmemeli, hakaret içerikli, onur kırıcı nitelikte olmamalı ya da iftira yoluyla kişilerin ticari itibarını zedelememelidir. Bu niteliklerdeki ifadelerin sınırlandırılması söz konusu olabilmekte, bu durumların oluşması ifadenin sınırlandırılabilmesi için meşru bir şart teşkil etmektedir.

---

²⁸¹ Sunay, a.g.t., s.65.

İfadenin sınırlandırılmasının sınırlarından birini bireysel ya da toplumsal nitelikli bir zarara neden olması oluşturmaktadır. Bu anlamda toplumun bütününe ya da belli bir kesime ya da bireylere zarar verme amacıyla olan düşüncelerin ifadeleri hukuk düzeni içerisinde sınırlandırılabilir.

3.3. ÖLÇÜLÜLÜK

Temel hak ve özgürlüklerin genelinde olduğu gibi ifade özgürlüğünde de sınırlandırmanın sınırlarından bir tanesi sınırlamanın amacının dışına taşmasını engelleyecek olan ölçülülük ilkesidir. İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasında önemli bir sınır olan ölçülülük, yalnızca sakıncalı görülen spesifik ifadenin sınırlandırılması olarak değerlendirilmelidir. Aksi halde sınırlandırmanın keyfiliğe kaçması ve demokratik toplum düzeninin bütününe tehdit etmesi gibi bir durum karşımıza gelebilir.²⁸²

Ölçülülük ilkesiyle getirilen sınırlandırma ifade özgürlüğünün genel anlamda sınırlandırılmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle sınırlandırma olarak kabul edilen aracın amaçlanan sınırın ötesine geçmemesi gerekir. Örneğin şiddet içeren ve toplumu şiddete yönlendiren bir ifadenin sınırlandırılması amaçlanırken araç – amaç dengesi gözetilmezse bu durum egemen siyasi görüşün baskınlığı, diğer siyasi görüşlerin baskı altına alınması gibi sonuçlar doğurabilir. Bu tip sonuçlar demokratik sistemin temelini oluşturan siyasi görüşler arası rekabeti engellemekle birlikte, azınlığın korunması ve azınlıkta olan görüşlere her zaman çoğunluk olma hakkı tanıma gerekliliğini zedeleyebilir. Bu tip sonuçlar doğuracak bir sınırlandırma biçimi ancak otoriter sistemlerde görülebileceğinden demokrasinin temel gereklerini yerine getirmemek anlamına gelecektir. Dolayısıyla demokratik sistemde istisnai bir durum olması gereken sınırlandırmada kullanılacak aracın, sınırlandırmadaki amaç çerçevesinden dışarı çıkmaması son derece önemlidir.

Demokratik toplum gereklerine aykırı olmayacak şekilde yapılabilecek bir sınırlandırma, hürriyetlerin olabildiğince kullanılmasına zemin hazırlanmasını gerektirmeli ancak zorunlu durumlarda başka bir yol kalmadıysa izlenebilecek bir yol olmalıdır. Demokratik toplum düzeninin gerekleri diye adlandırılan, gerek uluslararası metinlerde, gerekse Anayasamızda geçen bu sınır amaç – araç dengesine vurgu

---

²⁸² Sunay, a.g.t., s.80.

yapmanın yanında hürriyetlerin kullanımının kural, sınırlamanın istisna olması noktasında önemli bir güvence teşkil etmektedir.

Ölçülülük ilkesi ele alındığında karşımıza elverişlilik, gereklilik ve oranlılık gibi terimler çıkmaktadır.²⁸³ Bu ölçütlerden elverişliliğe göre, sınırlandırmada kullanılacak olan aracın, sınırlandırmanın amacına elverişli olmasıdır. Bu noktada önemle vurgulanan nokta yine amaç – araç dengesinin sağlanması; sınırlandırma adı altında başvuru edilen tedbirin amaca ulaşamayacak gereksiz bir içeriği olmamasına dikkat edilmesi ve böylece ifade özgürlüğünün amacın dışında sınırlanmamasıdır.

Ölçülülük ilkesinin belirlenmesinde bir diğer ölçüt gerekliliktir. Gereklilik ölçütü, ifade özgürlüğünü sınırlandırmaya yönelik başvuru edilen aracın, amaca ulaşmak için gerekli olduğunu belirtir. Demokratik toplum düzeninin gereklerine göre sınırlandırılması bir zorunluluk teşkil eden ifadenin ancak o araç yoluyla sakıncalarının ortadan kaldırılması mümkün olmalıdır. Başka bir deyişle sınırlamada başvuru edilen önlemin, sınırlandırma amacı için gerekli olmasıdır.

Sınırlandırmada gözetilmesi gereken ölçülülük ilkesinin bir diğer şartı orantılılıktır. Orantılılık terimiyle başvuru edilen önlemin amaçla orantılı olması kastedilmektedir. İster kamu yararı için ister bireysel menfaat için başvuru edilen sınırlandırmada söz konusu ifadenin sınırlandırılmasında, amaçla bir oranlılık gözetilmesi gerekir. Aksi halde bu durum yine siyasal iktidarın ve dolayısıyla hakim siyasi görüşün kendisinden başka görüşleri bütünsel olarak tehdit etmesi gibi bir tehlikeyle karşı karşıya kalınabilir.

3.4. DEMOKRATİK TOPLUM DÜZENİN GEREKLERİ

İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasında gözetilmesi gereken sınırlardan birini önlemin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırılık göstermemesi teşkil etmektedir.²⁸⁴ Demokratik toplum düzeninin gerekleri terimi, uluslararası metinlerde geçtiği gibi Anayasamızda da geçmektedir.

Demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütünün metinlerde tam bir metnin bulunmaması ile birlikte diğer tüm ölçütleri de içine alan bir çerçeve çizdiği

²⁸³ Sunay, **a.g.t.**, s.81.

²⁸⁴ Süleyman Dost, **a.g.e.**, s.128.

değerlendirmesini yapmak mümkündür. Genel bir değerlendirme yapıldığında hürriyetlerin kural, sınırlandırmanın istisna olduğu demokratik düzende, sınırlandırmaya olabildiğince başvurulmamalıdır.

Demokratik düzenin çoğulcu yapısını bu ölçütü değerlendirirken ele almak gerekir. Demokrasinin çoğunluğun hükümlerine anlamına gelen çoğunlukçu değil; azınlıklara yarışmacı bir ortam sunan, çoğunluğun iktidar olması yanında azınlıkları koruyan, azınlıktaki siyasi görüşlerin iktidara gelme hakkını saklı tutan ve bu haklarını kullanabilmeleri için gerekli zemini hazırlayan bir sistemde ifade özgürlüğünün korunması temel oluşturmaktadır.

Demokratik sistemin temelini oluşturan çoğulculuk, bireylere ve gruplara tek bir siyasi görüş dayatılmaması, farklılıklara saygı gösterilmesinin de ötesinde farklı olana iktidar olma yolunu açık tutma olarak ifade edilebilir. Böyle bir sistemde ifade özgürlüğünün olabildiğince geniş tutulması beklenir. İfade özgürlüğü bu açıdan bakıldığında demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Bireyden başlayarak, örgütlenme hakkını da içine alacak şekilde bir değerlendirme yapıldığında siyasal yaşam içerisindeki örgütlerin farklılığına izin verilmesinin yanında, bu farklılığın sistemin temelini oluşturduğu şeklinde de yaklaşılabilir. Dolayısıyla farklı düşünceler ve bu farklı düşüncelerin ifade edilmesi demokratik toplumun vazgeçilmez bir ögesidir.

Demokratik toplumun gerekleri ele alınırken, ölçülülük ilkesi ve bu ilkenin ölçütleri arasında sayılan, alınan tedbirin amaçlanan sınırlama için elverişli olması; amaca ulaşmada alınan tedbirin gerekli olması ve amaç - araç dengesi bakımından bir oranlılığın söz konusu olması da ifade edilebilir.

İfade özgürlüğünün olabildiğince geniş tutulması, yeni fikirlerin doğması ve gelişmesi için oldukça önemlidir. Demokrasinin siyasi görüşler bakımından rekabetçi özelliği içerisinde ifade özgürlüğünün diğer temel hak ve özgürlüklere görece daha önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sınırlandırma yapılırken ele alınan gereklilik, elverişlilik ve oranlılık ölçütlerinin yanında bir de öze dokunma yasağından söz etmek gerekir.

Demokratik sistemin gerekleri arasında sayılan temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında bir sınır olarak öze dokunma yasağının ifade özgürlüğü açısından ayrı bir yeri vardır. Öze dokunma yasağı bir temel hak ve özgürlüğün

sınırlandırılmasının istisnai olmasının dayanaklarından biridir. Sınırlandırma için alınacak tedbirde en önemli sınırlardan birini oluşturur. Bir hakkın sınırlandırılması noktasında yalnızca amaçlanan zararın ortadan kaldırılabilmesi için belirli bir çerçevede kural oluşturmayacak şekilde önlem alınması anlamına gelir. Başka bir deyişle hakkın kullanımı geçici olarak ya da belirli bir bölümüyle ortaya çıkardığı zararı engelleme amaçlı olmalıdır. Sınırlandırma önlemi hakkın özüne dokunamaz; yani o hakkı temel niteliği itibariyle tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olamaz. Alınacak tedbir ya geçici bir süre ile sınırlı olmalıdır ya da hakkın kullanılmasından ortaya çıkacak kişisel ya da toplumsal zararı ortadan kaldırmaya yönelik bölümüyle ilgili olmalıdır.

Demokratik düzen yapısı içerisinde temel hak ve özgürlükler için ele alınan öze dokunma yasağı ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında da son derece önemlidir. İfade özgürlüğünün kullanılmasından doğan bireysel ya da kamusal nitelikli zararı ortadan kaldırmak için ancak ve ancak ilgili ifadeye bir sınırlandırma getirilebilir. Yoksa ortaya çıkan zararı yok etmek amacıyla yola çıkıp alınacak tedbirin ifade özgürlüğünün temel niteliğine zarar vermesi, onu tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olması söz konusu olamaz.

İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasında öze dokunma yasağı, bu özgürlüğün kullanılmasının sakınca yaratan kısmıyla ilgili olabilir. Sözgelimi demokratik sistem içerisinde bir hükümet mensubunun hakarete maruz kalması ancak ifade özgürlüğünün hakaret yoluyla başkasına zarar verme sınırlamasına bağlı olarak bu özel olayla ilgili değerlendirilebilir. Aksi halde bu hakaret suçunun işlenmesinin, toplumun ya da rakip siyasi düşünce sahiplerinin bütününe hükümeti eleştirme yasağı gibi bir önlem alınması demokratik sistemde mümkün değildir. Böyle bir durum ancak otoriter sistemlerde karşılaşılabilecek türdendir. Dolayısıyla ifade özgürlüğünde sınırlandırıcı bir tedbir alınırken ancak ortadan kaldırılması istenen zararı veren ifade ile ilgili yaptırım uygulanabilir. Hakkın niteliksel olarak ortadan kaldırılabilmesi öze dokunma yasağı çerçevesinde mümkün değildir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Düşünsel yetideki enginliği, dogma ve önyargılarla daraltmak, kişinin düşünsel özgürlüğüne indirilen en büyük darbedir. Dünyaya koşullanmışlığın dar penceresinden bakmak, düşünmemek, kişinin maddi ve manevi gelişiminin ve uygarlığı yakalamasının önünde bir engeldir. Düşünme ve bilgilenme aynı zamanda kültürel zenginleşmenin yoludur. Bununla beraber insanın gerçeğe ulaşma çabası, onu diğer canlılardan ayrı kılan düşünsel yetisini geliştirebilmesine ve düşünebilmede özgür olmasına bağlıdır. Bizim asıl konumuz ise düşünce özgürlüğünün hukuksal sınırı ile ilgilidir. Hukuksal sınır, doğal hukuk öğretisiyle geliştirilen ve Kant'ın bir kimsenin özgürlüğünün sınırı, başkalarının özgürlüklerinin sınırınıdır; şeklinde formüle ettiği görüşe dayanır. Bu görüşe göre, düşünce saldırıya yönelirse suç oluşturur. Bu durumdaki düşünce, saldırı nitelikli eylemle birleşerek suçun manevi unsurunu meydana getirir. Düşünce özgürlüğünün hukuk yoluyla sınırlandırılmasına yönelik yaklaşım, uygulamada düşünce özgürlüğünün korunmasında yeterli olmamıştır.

Demokratik olmayan ya da başka bir deyişle, insanın insanca düşünebilme ve düşündüğünü söyleyebilme özgürlüğüne yer vermeyen rejimlerde düşünce, kurulu düzene ya da resmi ideolojilere karşı yöneltilmiş en tehlikeli silah olarak kabul edilmiş; yasa ve yasaklarla düşüncelerin açıklanabileceği alanın sınırları çizilmiştir. Düşüncenin anlatımına ve başkalarının düşüncelerinin algılanmasına yönelik yasalarla karşı çıktığı durumlarda yasaya bağlı düşünce özgürlüğünden söz edebiliriz. Gerçekte, insanın düşüncelerini anlatma ve bilinçlenme gereksinimine karşı çıkmak, doğadaki gelişim sürecine de ters düşmektedir. Düşüncelere kilit vurmanın, düşüncelerin anlatımını uzun süre engellemenin yolu yoktur. İnsandaki düşünme ve düşündüğünü anlatma yetisi uzun süre baskı altında tutulamaz. Günümüzde Batı demokrasilerinde gelişen ortak anlayış, düşünce özgürlüğüne sınırlama getirilmesinden çok, düşünce özgürlüğünün hukukla korunması ve garanti altına alınmasıdır. Düşünce özgürlüğü, insan haklarının en önemli unsurlarındandır. Çağdaş anlayış, tüm görüş ve ideolojilere hoşgörülü ve yansız bir tutum içinde olmasıdır. Şiddet içermeyen ve şiddeti azmettirmeyen düşünce suçu artık geçerliliğini yitirmiştir.

Düşünce ve ifade özgürlüğünün, çağdaş demokrasilerde taşıdığı önem ve gördüğü sayısız işlev bu özgürlüğün sınırsız olduğu anlamına gelmemektedir. Diğer

özgürlükler gibi, düşünce ve ifade özgürlüğünün de var olabilmesi ve birey açısından pratik bir önem ifade edebilmesi için, bunun sınırlarının belirtilmesi; kullanılma yöntemlerinin gösterilmesi gerekir. Bu düzenleme, hem özgürlüğün kötüye kullanılmasını engellemek; hem de herkesin kullanmasını sağlamak amacına yöneliktir. Düşünce özgürlüğünün sınırlanması sorununun demokratik ülkelerde ele alınışı, ilk kez İkinci Dünya Savaşı sonrası genel bir eylem olarak ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, Almanya ve İtalya'da ortaya çıkan totaliter devlet anlayışıdır. Buna bağlı olarak, demokratik değerlerin, kendi varlığını yıkma amacı güden ideolojilere karşı zaman içerisinde üstün geleceğine ilişkin inanç sarsılmıştır. Bu yüzden, demokratik ülkeler bu konuda koruma tedbirleri almaya başlamışlardır.

Batılı hukuk sistemlerinde düşünce özgürlüğünün içeriğine genellikle sınırlama getirilmemesi esastır. Düşünce açıklamasının içeriği yıkıcı nitelikli de olsa tek başına tehlikeli görülüp sınırlanmamaktadır. Sınırlamaya konu olan düşüncenin açıklanış biçimidir. Düşünce açıklamasının gerçekleştiği zaman ve mekan şartları ile düşüncenin açıklanış biçimi dikkate alınarak, sınırlama veya sınırlamama konusunda bir karar verilmektedir. Buna göre; herhangi bir düşünce, sahip olduğu soyut içeriğin niteliği dolayısıyla değil; düşüncenin şiddet içeren fiile dönüşmesi biçimiyle sınırlamaya konu olabilmektedir. İfade özgürlüğü, diğer bütün özgürlükler gibi sınırsız ve mutlak olmayıp, belli şartlar altında genel kabul gören bazı sınırlamalara tabi tutulabilir. İlk olarak bütün özgürlüklerde olduğu gibi, düşünce ve ifade özgürlüğünün de genel ve klasik sınırı başkalarının özgürlüğüdür. Buna göre açıklanan düşünce ile başkalarının hayatı, kişiliği ya da düzeni olumsuz bir biçimde etkileniyorsa; böyle bir açıklama ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemez. Örnek olarak iftira ve sövme gibi eylemler gösterilebilir. Genel olarak kabul gören bir başka sınırlama sebebi, düşünce açıklamasının, insanları suç teşkil eden fiilleri işlemeye tahrik ve teşvik edici olmasıdır. Ancak; suç teşkil eden herhangi bir fiilin suç olmaması gerektiğine dair düşünce açıklamalarının sınırlanmaması gerekmektedir. Zira hukuk, bu tür eleştiri ve görüşler sayesinde kendine yenileyebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ALEXANDER, Larry, **İfade Özgürlüğü Hakkı Var mı?**, 1.Baskı, (Çev. Hüsametdin Çetinkaya – Ali Çakıroğlu), ARA-lık Yayınları, Etki Matbaacılık, İzmir, Ekim 2006.

ALMADOR, Raphael Cohen, **İfade, Medya ve Etik İfade Özgürlüğünün Sınırları**, 1.Baskı, (Çev.S.Nihat Şad), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002.

ALPKAYA, Gökçen – ALTIPARMAK, Kerem – AMOUROUX, Arnaud – ARSLAN, Zühtü – BADSE, Christoffer – BAŞKAYA, Fikret – BİLGİN, Ayhan – CAN, Osman – ERDOĞAN, Mustafa – İLKİZ, Fikret – KORKUT, Levent – PECH, Laurent – REDMOND, Sophie – SANCAR, Türkan ve YURDATAPAN, Şanar, **İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007.

ARSLAN, Zühtü, **ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Aralık 2003.

ATAYMAN, Veysel, **Aydınlanma**, Donkişot Güncel Yayınlar Derleme, Temel Kültür ve Düşünce Dizisi, Trend Yayın Basım Dağıtım Rek.Org.San.Tic.Ltd.Şti., İstanbul 2006.

BENDASON, Ney, **Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları**, (Çev.Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul.

BEYDOĞAN, T.Ayhan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasî İfade Hürriyeti**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Ağustos 2003.

DOST, Süleyman, **Avrupa İnsan Hakları Yargısında İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ve TÜRKİYE**, 1.Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta, Kasım 2001.

GEMALMAZ, Mehmet Semih ve GEMALMAZ, Haydar Burak, **Ulusüstü İnsan Hakları Standartları Işığında Türkiye’de Bilgi Edinme Düşünce – İfade ve İletişim Mevzuatı**, 1.Baskı, Yazıhane Yayınları, İstanbul, 2004.

GÖKCEN, Ahmet, **Halkı Kin ve Düşmanlığa Açıkça Tahrik Cürmü** (TKC m.312/2), 1.Baskı, Liberal Düşünce Topluluğu, Pano Ofset, Ankara, 2001.

GRAY, John, **Reklam yasakları ve ifade özgürlüğü**, 1.Baskı, (Çev. Ataç Ünlü), LDT Yayınları, Cem Web-Ofset, Ankara, Aralık 1997.

İNÜĞUR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, 5.Baskı, Der Yayınları, Günaydın Ofset, İstanbul 2005.

KABOĞLU, İbrahim Ö., **Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı**, 5.Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1993.

KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Teorik ve Pozitif Gelişmeler Hürriyetlerin Korunması Problemi, 2.Baskı, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1968.

KÜÇÜK, Adnan, **İfade Hürriyetinin Unsurları**, 1.Baskı, Liberal Düşünce Topluluğu, Cantekin Matbaası, Eylül 2003.

LASKİ, Harold Joseph, **Düşünce Özgürlüğü**, 1.Baskı, (Çev. Yücel Sayman), Dönem Yayınları, İstanbul, 1966.

MİLL, John Stuart, **Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üstüne**, 1.Baskı, (Çev. Cem Akaş), Koç Kültür, Sanat ve Tanıtım, İstanbul, 2003.

MOURGEON, Jacques, **İnsan Hakları**, (Çev. Ayşen Ekmekçi/Alev Türker), İletişim Yayınları, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul.

MUMCU, Ahmet ve KÜZECİ, Elif, **İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri (Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları)**, 3.Baskı, Savaş Yayınları, Baran Ofset, Ankara, Ekim 2003.

ÖZEK, Çetin ve ÇALIŞMALAR, Oral, **Düşünce ve İfade Özgürlüğü**, ÜSKÜL, Zafer ve BATUM, Süheyl, **Anayasa Değişiklikleri ve Demokratikleşme**, 1.Baskı, Sodev Yayınları / 2, Ümit Yayıncılık basımevi, Ankara, Mart 1996.

ÖZHAN, Hacı Ali ve ÖZİPEK, Bekir Berat, **Yargıtay Kararlarında İfade Hürriyeti**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Temmuz 2003.

ÖZİPEK, Bekir Berat, **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Özgürlüğü**, Liberal Düşünce Topluluğu Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Ağustos 2003.

SHETREET, Shimon, **Free Speech and National Security**, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netharlands, 1991.

TANİLLİ, Server, **Uygarlık Tarihi**, 6.Baskı, Say Yayınları, Teknografik Matbaacılık, İstanbul, Eylül 1991.

TANÖR, Bülent, **T.C.K. 142. Madde Düşünce Özgürlüğü ve Uygulama**, 1.Baskı, Forum Yayınları, Eko Matbaası, İstanbul, 1979.

TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, 3.Baskı, BDS Yayınları, İstanbul, 1994.

TAŞKENT, Savaş, **İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları**, Basisen Banka-Sigorta İşleri Sendikası, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları: 26, İstanbul 1993.

TEZCAN, Durmuş – ERDEM, Mustafa Ruhan – SANCAKDAR, Oğuz ve ÖNOK, Rifat Murat, 1.Baskı, **İnsan Hakları El Kitabı**, Ankara, 2006.

TRAGER, Robert ve DICKERSON, Donna L., **21.Yüzyıl'da İfade Hürriyeti**, (Çev. A.Nuri Yurdusev), Liberal Düşünce Topluluğu, Avrupa Komisyonu, Cantekin Matbaası, Ankara, Temmuz 2003.

YILMAZ, Veli – TAŞ, Osman ve YILDIRIMTÜRK Mustafa, **Bir Engizisyon Hukuku Kavramı DÜŞÜNCE SUÇU**, 1.Baskı, Belge Yayınları, Hukuki Belgeler Dizisi-2, Gülen Ofset, İstanbul, Nisan 1989.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, **Avrupa'da Düşünce Özgürlüğü**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesine İlişkin İçtihat, 1.Baskı, (Çev. Durmuş Tezcan), Etki Yayıncılık, Ankara, 2002.

En Son Değişiklikleriyle T.C. ANAYASASI, Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2002.

Makaleler

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, **“Bir Temel İnsan Hakkı: Düşünce Özgürlüğü”**, s.804-813.

ALPKAYA, Gökçen, “**Akademik Özgürlükler**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.235-239.

ALTIPARMAK, Kerem, “**Bitmeyen Sorun: İfade Özgürlüğü**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.9-16.

ALTIPARMAK, Kerem, “**Kutsal Değerler Üzerine Tezler v. İfade Özgürlüğü: Toplu Bir Cevap**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.73-113.

AMOUROUX, Arnaud, “**AGİT Özgür Medya Yüklenimleri ve Türkiye’de İfade Önündeki Engeller**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.45-54.

ARSLAN, Zühtü, “**İstisnanın Normalleştirilmesi, Terör ve İfade Özgürlüğü: Türkiye Tecrübesi Üzerine Notlar**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.183-205.

BADSE, Christoffer, “**Avrupa Bağlamında Zorunluluk Testi: Danimarka Olayı**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.143-157.

BAŞKAYA, Fikret, “**Resmî İdeoloji ve Akademik Özgürlükler**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.241-247.

BİLGİN, Ayhan, “**Güvenlik-Özgürlük: Yanlış Bir Denklem**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.173-181.

CAN, Osman, “**Hukuk-Özgürlük-301**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.55-69.

ERDOĞAN, Mustafa, “**İfade Özgürlüğü ve Sınırları**”, bkz. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.19-37.

ÇUHADAR, Andaç, “**İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Düşünce Özgürlüğü**”, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, s.1-14.

HACALOĞLU, Algan, “**Düşünce ve İfade Özgürlüğü**”, *Düşünce ve Düşünceyi İfade Özgürlüğü Demokrasinin Omurgasıdır...*, s.776-779.

İLKİZ, Fikret, “**İfade Özgürlüğü ve Yeni Basın Yasası**”, bkz. *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye*, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.207-221.

KINALI, Mesut, “**Düşünce Özgürlüğü**”, *Yeni Türkiye*, Sayı 22, Temmuz-Ağustos 1998, s.814-872.

KORKUT, Levent, “**Basın Özgürlüğü**”, bkz. *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye*, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.225-233.

OKUYAN, Yaşar, “**İnsan Hakları, Demokrasi ve Basın**”, s.878-881.

PECH, Laurent, “**Soykırımı İnkâr Yasaları: Tarihi Suç Konusu Yapmaya Yönelik Yanlış Bir Girişim**”, bkz. *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye*, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.159-170.

REDMOND, Sophie, “**İfade Özgürlüğü Hakkını Düzenleyen Uluslararası Standartlar Düzeni**”, bkz. *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye*, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.39-44.

RİCHARDS, David A.J., “**Toleration and Free Speech**”, *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 17, No. 4. (Autumn, 1988), pp. 323-336.

SANCAR, Türkan Yalçın, “**Yine Düşünce Özgürlüğü, Yine 301. Madde**”, bkz. *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye*, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.115-141.

SAMUELS, Alec, “**The Rights of Privacy and Freedom of Expression: The Drafting Challenge**”, *Statute Law Review*, Volume 20, Number 1, pp.66-73, 1999.

TEKİR, Sabri, “**Düşünce Hürriyeti ve Medya Boyutu**”, s.874-877.

YURDATAPAN, Şanar, “**Biz Suç İşledik, Lütfen Hakkımızda dava Açın!**”, bkz. *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye*, 1.Baskı, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2007, ss.249-257.

Dergiler

ACAR, Bülent Hayri, “Düşünceden Değil, Düşüncenin Açıklanmasından Doğan Cezasal ve Hukuksal Sorumluluk, **Yeni Türkiye**, Özel sayı: 4(229 7/8 – 1998, ss.835-859.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “Bir Temel İnsan Hakkı: Düşünce Özgürlüğü”, **Yeni Türkiye**, Özel sayı: 4 (22) 7-8/1998, ss.804-813.

ARSLAN, Zühtü, “İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek: “Açık ve Mevcut Tehlike”nin Tehlikeleri”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, ss.14-22.

ARSLAN, Zühtü, “Liberal Demokrasilerin Zor Zaman Krizi ve İfade Özgürlüğü”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 8, Sayı: 32, Güz 2003, ss.25-40.

ARSLAN, Zühtü, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa’nın 13.Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”, **Anayasa Yargısı (2002)**, Cilt 19, s.139-155.

BAŞDEMİR, H. Yücel, “Bireysel Hürriyet Düşüncesi ve John Stuart Mill”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, ss.123-137.

BEYDOĞAN, T. Ayhan, “Demokrasilerde İfade Hürriyeti”, **Yeni Türkiye**, Özel sayı: 4 (22) 7/8 – 1998, ss.821-828.

BİÇAK, Vahit, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, ss.55-77.

CAN, Osman, “Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü: Anayasal Sınırlar Açısından Neler Değişti?”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, ss.89-116.

EMİROĞLU, Ünal, “San’at ve San’atçının Yazgısında İnsan Haklarının İzdüşümü”, **Yeni Türkiye**, Özel sayı: 4 (22) 7-8 / 1998, ss.829-834.

ERDOĞAN, Mustafa, “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, ss.8-13.

GİRİT, Hasan, “Düşünce ve Anlatım Özgürlüğünün Ulusalüstü Ölçütleri”, **Yeni Türkiye**, Özel sayı: 4(22) 7-8 / 1998, ss.860-870.

HACALOĞLU, Algan, “Düşünce ve İfade Özgürlüğü”, **Yeni Türkiye**, Özel Sayı: 4 (22) 7/8 – 1999, ss.776-779.

İzmir Barosu Dergisi, Sayı 1, 2002, vahitbicak.com (10.10.2007)

KINALI, Mesut, “Düşünce Özgürlüğü”, **Yeni Türkiye**, Özel sayı: 4 (22) 7/8 – 1998, ss.814-820.

KUZU, Burhan, “Anayasamızda Düşünce ve Düşünceleri Açıklama Hürriyeti”, **Yeni Türkiye**, Özel sayı: 4 (22), 7/8 – 1999, ss.783-803.

KÜÇÜK, Adnan, “Fikir Hürriyetinin Sınırlandırılması”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 8, Sayı: 32, Güz 2003, ss.41-77.

LAWSON, Rick, “İfade Hürriyetini Güvenceye Almak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Üç Eğilim”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, ss.78-88.

NAL, Sabahattin, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, *AİHS Işığında*, 57[4], Ekim-Aralık 2002, ss.65-91.

ÖKÇESİZ, Hayrettin, “Düşünce Özgürlüğü”, **İstanbul Barosu Dergisi**, Sayı: 72 (Mart)/1998, ss.23-26.

ÖZDEMİR, Alişan, “Düşünce Özgürlüğü ve Eleştiri”, **Adam Sanat**, Sayı: 209, Haziran 2003, ss.79-82.

ÖZİPEK, Bekir Berat, “Akademik Özgürlüğün Anlamı ve Gerekliliği”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001, ss.185-195.

SANCAR, Mithat, “Düşünce Özgürlüğü Sorunu”, **İnsan Hakları Yazıları**, Sayı: 2 320+340, 7/8 – 1998, ss.1-16.

SELÇUK, Sami, “Düşün Özgürlüğü”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 74 – 2003, ss.25-48.

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı:1, 2002.

Bildiriler

AKKUŞ, Mustafa, Türk Yargısının İfade Özgürlüğü ile İlgili uygulaması ve Bu Konuyla İlgili Son Anayasal ve Yasal Reformlar.(Genel Müdür Yardımcısı-Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı), s.1-23.

KABOĞLU, İbrahim Ö., Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü, 1.Baskı, TÜGİK – Türkiye Genç İşadamları Derneği Yüksek Kurulu, İstanbul, 1997.

Yıllıklar

İnsan Hakları Yıllığı, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Cilt 15, Ankara 1993.

Araştırma Kaynakları

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yüksek Lisans Dersi için Araştırma Kaynakları, s.1-3.

Tezler

AVCI, Kemal, Türkiye’de Düşünceyi İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunları Üzerine Bir inceleme, (1980-1995 Dönemi) Düşünceyi İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunları -Suçlar, Cezalar ve Suçlular-, Tez Dan.: Doç. Dr. Nilgün Gürkan, Gazi Üni. Sos. Bil. Enst. Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara 1998.

BEYDOĞAN, Turgut Ayhan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasi İfade Hürriyeti, Tez Dan. Prof. Dr. Eyüp G. İsbir, Selçuk Üni. Sos. Bil. Ens. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Genel Kamu Hukuku Bilim Dalı, Konya 2002.

DAĞLIER, Üner, John Stuart Mill’s Two-Pronged Argument for Freedom of Expression, Doctorat Thesis, Boston College, The Graduate School of Arts and Sciences, Department of Political Science, August 2005.

DOST, Süleyman, Avrupa İnsan Hakları Denetim Organlarının İçtihatlarına Göre İfade Özgürlüğü ve Türkiye, Tez Dan. Yrd. Doç. Dr. Faruk Turhan, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sos.Bil.Ens. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta 2001.

SUNAY, Reyhan, (Avrupa Sözleşmesinde ve Türkiye Anayasasında) İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Tez Dan. Doç. Dr. Hayati Hazır, Selçuk Üni. Sos.Bil.Ens. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Genel Kamu Hukuku Bilim Dalı, Konya 1999.

KARAGÖZ, Kasım, İfade Özgürlüğü ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sınırlandırılması Sorunu, Doktora Tezi, A.Ü. Sos.Bil.Ens. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2004.

KAYAÇAĞLAYAN, Metin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.Maddesi Çerçevesinde "İfade Hürriyeti" ve 1982 Anayasası, Tez Dan. Prof. Dr. Yahya Kazım Zabunoğlu, A.Ü. Sos.Bil.Ens. Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara 2001.

İnternet Adresleri

AKTAN, Coşkun Can – VURAL, İstiklal Yaşar ve AKTAN, Tülay, "Haklar ve Özgürlükler Antolojisi", Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Hak ve Özgürlük Bildirgeleri, Uluslararası Sözleşmeler, Manifestolar, Felsefi Yazılar ve Diğer Dökümanlar, 2.Baskı, Hak-İş Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ankara 2003,

hakis.org.tr/arsiv/haklar/icindekiler_ve_giris.pdf (09.10.2006).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesine İlişkin İçtihat.

http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/avrupa/bolum_1.html.
(10.03.2007).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İ.A. – Türkiye Davası (Başvuru no: 42571/98)/Kararın Özet Çevirisi, Strazburg, 13 Eylül 2005,

www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/42571_98.pdf (15.03.2007).

CAN, Osman, Anayasa Değişiklikleri ve Düşüncüyü Açıklama Özgürlüğü,

www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg19/can.pdf (10.01.2007).

COŞKUN, A. Vahap. İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm,

<http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/ihvr.html> (05.02.2007).

Demokrasi ve İnsan Hakları,

http://www.silifke.gov.tr/demokrasi_ve_insan_haklari.html (04.01.2007).

İLKİZ, Fikret, Yeni Radyo TV Yasası AIHS'e Aykırı,

<http://www.bianet.org/diger/hukuk2630.htm>. (11.01.2007).

Kitle İletişim Politikası konusunda 7'inci Avrupa Bakanlar Konferansı, Kiev, 10-11Mart2005,

[http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/4_documentary_resources/MCM\(2005\)005_tr.asp](http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/4_documentary_resources/MCM(2005)005_tr.asp) (19.07.2007).

LAWSON, Rick: İfade Hürriyetini Güvenceye Almak-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Üç Eğilim, <http://www.liberal->

[dt.org.tr/dergiler/dsayi24/2407.html](http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/dsayi24/2407.html) (17.09.2007).

SAĞLAM, Fazıl, "Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler",

anayasa.gov.tr/eskisite/anayargi/saglam/pdf (11.06.2007).

Siyasi Kriterler,

www.euturkey.org.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/II-siyasi-kriterler.pdf (10.03.2007).

SOYKAN, Cavidan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Bilgi Edinme Hakkı: "Özel Hayatın Gizliliği X İfade Özgürlüğü", İnsan Hakları Merkezi Çalışma Metinleri -III-, Ankara 2006.

Türkiye'de Radyo ve TV, <http://www.uydutihaber.net/papua/radyotv.htm>. (19.06.2007).

Uyum Kanunları ile İfade Özgürlüğü Yolunda Yapılan Değişiklikler,

<http://www.abgm.adalet.gov.tr/Yenisey.pdf> (15.06.2007).

<http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=271> (20.07.2007).

<http://www.hukuki.net/kanun/4857.15.text.asp> (20.07.2007).

<http://www.hukuki.net/kanun/5237.15.text.asp> (20.03.2007).

- <http://www.kocaelibarasu.org.tr/dergi/?islem=goster&makale=65> (20.03.2007).
- http://www.mehmetkahraman.com/2006_03_01_archieve.html (10.09.2007).
- <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/957.html> (15.05.2007).
- <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5187.html> (20.09.2007).
- <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> (10.07.2007).
- <http://www.tdk.gov.tr> (11.06.2007).
- http://undp.un.org.tr/doc_pdf/metin132.pdf (15.06.2007).
- www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1268/unite03.pdf (15.05.2007).
- www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html (02.08.2007).
- www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/iheb.html (02.08.2007).
- www.birseyogren.com/hakkinda/amerikan-bagimsizlik-bildirgesi/ (12.08.2007).
- www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/magna-carta/fransiz_insan.htm
(05.09.2007).

DİZİN

A

Amaç, 23, 29, 33, 45, 52, 72, 90, 91, 92, 93
Araç, 10, 25, 33, 74, 91, 92, 93

D

Davranışsal, 5
Demokratik, 6, 29, 32, 39, 42, 49, 50, 51, 54, 55, 73, 75, 76, 81, 91, 92, 93, 94, 96, 104

E

Eylemsel, 6

I

İrkçılık, 13, 16

İ

İfade, 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 35, 38, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 62, 65, 66, 67, 70, 71, 73, 75, 78, 79, 80, 82, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 99,

100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108

İfade özgürlüğü, 9, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 28, 29, 32, 33, 35, 42, 43, 44, 48, 49, 53, 54, 58, 59, 60, 65, 66, 67, 70, 82, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 97
İnsan hakları, v, xi

M

Meşru, 42, 59, 63, 89, 90, 91
Müstehcen, 9, 10, 12, 61, 62, 63, 64

N

Nefret, 13, 14

Ö

Ölçülülük, 42, 91, 92

S

Sınırlandırma, 64, 94

T

Toplum, 6, 14, 16, 18, 21, 23, 24, 29, 32, 51, 63, 69, 78, 80, 82, 85, 87, 91, 92, 93